

4/20

ekonomický časopis

3 IX. ROČNÍK — 1961

Z obsahu

K 40. výročiu založenia Komunistickej strany Československa
Rapoš Pavol, Pavlenda Viktor, 40 rokov boja za
tvorivé uplatňovanie marxisticko-leninskej ekonomickej teó-
rie ● Fišera Štefan, Boj KSČ za upevňovanie zväzku
robotníkov a roľníkov ● Okáli Ivan, Schéma bilancie
medzisektorových hodnotových vzťahov ● Bauch Vlasti-
slav, Pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce pri
existencii dvoch foriem socialistického vlastníctva ●
Tkadleček Emil, Pripútanosť pracovnej sily ku kapitálu
● Roth Oto, Tkadleček Emil, K otázkam predmetu
a metódy politickej ekonómie (Na okraj knihy Oskara
Langeho, Ekonomia polityczna) ● Recenzie ● Zprávy

OBSAH

State

K 40 výročiu založenia Komunistickej strany Československa

Rapoš Pavol, Pavlenda Viktor, 40 rokov boja za tvorivé uplatňovanie marxisticko-leninskej ekonomickej teórie	225
Fišera Štefan, Boj KSČ za upevňovanie zväzku robotníkov a roľníkov	243

Okáli Ivan, Schéma bilancie medzisektorových hodnotových vzťahov	257
Bauch Vlastislav, Pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce pri existencii dvoch foriem socialistického vlastníctva	271

Diskusia

Tkadleček Emil, Pripútanosť pracovnej sily ku kapitálu	292
Roth Oto, Tkadleček Emil, K otázkam predmetu a metódy politickej ekonómie (Na okraj knihy O. Langeho, Ekonomia polityczna)	302

Recenzie

Kočetúch H. D., Ekonomická efektívnosť investícií – V. Šilhán	314
Ekonomická štatistika, učebnica – J. Jílek	318
Kováč Michal, Ekonomický rozbor hospodárenia štátnych majetkov, Puchlý Štefan, Janota Dušan, Rozbor hospodárskej činnosti štátného statku – V. Háčik	321
Mendelson L. A., Teória i istorija ekonomiceských krizisov i ciklov I, II – J. Iša	324

Hlavný redaktor Andrej Lantoy

Výkonná redaktorka Zdena Sláviková

Tajomníci redakčnej rady: Pavel Hoffmann, Jozef Dančo

Redakčná rada: Ján Ferianc, Zdeněk Hába, Štefan Heretik, Félix Hutník, Ján Iša, Viktor Pavlenda, Pavol Rapoš, Jozef Rosa, Oto Roth, Ján Svetoň, Miloš Svantner, Ján Tomčáni, Pavol Turčan

Adresa redakcie: Bratislava, Vajanského nábr. 2, tel. 323 02, 223 95

Toto číslo bolo redakčne spracované v marci 1961

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Статьи

<i>К 40. годовщине основания Коммунистической партии Чехословакии</i>	
Рапош Павел, Павленда Виктор, 40 лет борьбы за творческое применение марксистско-ленинской экономической теории	225
Фишера Штефан, Борьба КПЧ за укрепление союза рабочих и крестьян	243
—	
Окали Иван, Схема баланса междусекторовых стоимостных отношений	257
Баух Властислав, Действие закона распределения по труду в условиях существования двух форм социалистической собственности	271

Дискуссия

Ткадлечек Эмил, Привязанность рабочей силы к капиталу	292
Рот Отто, Ткадлечек Эмил, К вопросам предмета и метода политической экономии (о книге О. Ланге, Политическая экономия)	302

Рецензии

Кочтух Г. Д., Экономическая эффективность капиталовложений — В. Шилган	314
Экономическая статистика, учебник — Й. Илек	318
Ковач Михаил, Экономический анализ хозяйственной деятельности государственных хозяйств, Пухлый Штефан, Янота Душан, Анализ хозяйственной деятельности сельскохозяйственного государственного хозяйства — В. Гачик	321
Мендельсон Л. А., Теория и история экономических кризисов и циклов I, II. — И. Иша	324

Сообщения

Защиты кандидатских диссертаций

I N H A L T

Artikel

<i>Zum 40. Jahrestag der Gründung der Kommunistischen Partei in der Tschechoslowakei</i>	
Rapoš Pavol, Pavlenda Viktor, Vierzig Jahre Kampf um eine schöpferische Anwendung der marx-leninschen ökonomischen Theorie	225
Fišera Štefan, Der Kampf der KPČ für die Festigung des Bündnisses der Arbeiter und Bauern	243
—	

Okáli Ivan, Ein Bilanzschema für die Wertbeziehungen zwischen den Sektoren	257
Bauch Vlastislav, Das Wirken des Gesetzes der Verteilung gemäß der Arbeit bei Bestehen zweier Formen des sozialistischen Eigentums	271

Diskussion

Tkadleček Emil, Die Bindung der Arbeitskraft an das Kapital	292
Roth Oto, Tkadleček Emil, Zu Fragen des Gegenstandes und der Methode der politischen Ökonomie (Zum Buch von O. Lange, <i>Ekonomia polityczna</i>)	302

Rezensionen

Kočtúch H. D., Die ökonomische Effektivität von Investitionen — V. Šilhán	314
Ökonomische Statistik, Lehrbuch — V. Jílek	318
Kováč Michal, Ökonomische Analyse der Wirtschaft der Staatsgüter, Puchlý Štefan, Janota Dušan, Analyse der Wirtschaftstätigkeit des Staatsgutes — V. Háčik	321
Mendelson L. A., Teorija i istorija ekonomičeskich krizisov i ciklov I, II — J. Iša	324

PAVOL RAPOŠ, VIKTOR PAVLENDÁ

40 ROKOV BOJA ZA TVORIVÉ UPLATŇOVANIE MARXISTICKO-LENINSKEJ EKONOMICKEJ TEÓRIE

Založenie Komunistickej strany Československa pred 40 rokmi znamená skutočne historický medzník v dejinách našich národov. Vznikla, zakalila a zocelila sa v bojoch vedúca sila, avantgarda robotníckej triedy, ktorá riadiac sa marxisticko-leninskou vedou o zákonitostiach spoločenského vývoja, doviiedla náš ľud k radostnému socialistickému dnešku a vedie ho naďalej k svetlým výšinám komunizmu.

Komunistická strana Československa splnila a naďalej úspešne plní túto svoju vedúcu úlohu, lebo nielen využívala, ale tvorivo uplatňovala a rozvíjala marxizmus-leninizmus v konkrétnych podmienkach Československa. V boji proti kapitalizmu a za jeho zvrhnutie, v národnooslobodzovacom boji a v boji za víťazstvo socializmu a komunizmu strana vždy vychádzala z konkrétnych potrieb revolučného boja proletariátu, hlboko a všestranne analyzovala daný stav ekonomiky i pomer triednych síl a správne určovala úlohy revolučného boja. KSČ tvorivo uplatňovala a rozvíjala marxistickú ekonomickú vedu, v neprestajnom *úzkom spojení revolučnej teórie s revolučnou praxou*; toto rozvíjanie teórie bolo vyvolané potrebami revolučnej praxe a prax zase overovala správnosť teórie.

I. BOJ ZA ZVRHNTIE KAPITALIZMU

Jednou z prvých otázok, ktoré bolo potrebné vyriešiť, bol charakter Československej republiky, ktorá sa zrodila roku 1918, a postavenie Slovenska v nej. Vyriešenie tohto problému malo nesmierny význam pre orientáciu boja robotníckej triedy Československa, pre stanovenie stratégie a taktiky tohto boja.

Určenie charakteru republiky

Vznik buržoázneho Československa na troskách polofeudálnej monarchie znamenal nesporne historický pokrok, lebo sa odstránilo nebezpečenstvo odnárodnenia pre český i slovenský národ. Zvlášť pre slovenský ľud znamenal vznik ČSR veľa, lebo vytvoril priaznivé podmienky pre to, aby spolu s českým ľudom bojoval za národné i sociálne oslobodenie, za zvrhnutie kapitalizmu.

Do V. sjazdu KSC vo vedení strany prevládal nesprávny názor na charakter ČSR. Československo sa považovalo za závislú krajinu, za krajinu v područí francúzskeho imperializmu alebo za „agrarizujúcu sa kolóniu Anglicka“. Z toho, prirodzene, vyplýval nesprávny záver o orientácii boja robotníckej triedy Československa: keďže je Československo úplne v područí veľkých imperialistických krajín, hlavný smer boja nemôže robotnícka trieda viesť proti vlastnej buržoázii, ale proti cudzej, francúzskej, anglickej buržoázii a pod. „Názor, že Československo je kolónia veľkých imperialistických štátov, je naprosto falošný a vedie k úplne nesprávnym a kontrarevolučným záverom (napríklad môže viesť k heslu „obrany vlasti“).“¹ I keď sa takýto záver nerobil, z nesprávnej charakteristiky buržoázneho Československa tento záver nevyhnutne vyplýval.

V procese boľševizácie strany, keď sa strana stávala stále dôslednejšie stranou leninského typu, najmä však na V. sjazde sa prekonal nesprávny názor na charakter republiky. Na základe rozboru ekonomickej i politickej situácie predmníchovskej republiky V. sjazd dospel k záveru, že buržoázna republika má imperialistický charakter: „Československo je časťou imperialistického systému európskeho, je samo imperialistickým štátom... Československo vykazuje všetky znaky imperializmu...“² Dokazovať podrobnejšie imperialistický charakter prvej ČSR dnes už nie je potrebné, je to všeobecne známa skutočnosť. Treba však poukázať na to, že analýzou československého imperializmu, jeho špecifických črt sa obohatila leninská teória imperializmu a že určenie charakteru republiky umožnilo správnu orientáciu pracujúcich más v boji za zvrhnutie kapitalizmu. V samotných tézach V. sjazdu sa zdôrazňuje, že bez pochopenia imperialistického charakteru Československa nemožno správne hodnotiť medzinárodné postavenie ČSR ani vnútornú situáciu Československa.

Pokiaľ išlo o medzinárodnú situáciu, československý imperializmus bol na jednej strane ovplyvňovaný veľkými imperialistickými štátmi, predovšetkým Anglickom a Francúzskom, a na druhej strane sa Československo snažilo uplatňovať svoje imperialistické tendencie vo vzťahu k malým štátom v strednej a juhovýchodnej Európe. Komunistická strana odhalovala pravú tvár československej imperialistickej buržoázie, keď ukazovala, že základná línia československej zahraničnej politiky je línia protisoviet-ska, je príprava vojnového nástupištia proti SSSR. Toto bolo okrem iného podmienené i tým, že na čele imperialistickej expanzie Československa bol zbrojný priemysel a skupiny finančnej oligarchie, ktoré boli zainteresované v zbrojnom priemysle.

Vnútorná situácia bola charakterizovaná vládou finančnej oligarchie. Útlak a vykorisťovanie más dosahovali v Československu vysoký stupeň. K. Gottwald uvádza, že miera nadhodnoty predstavovala v dvadsiatych

¹ O situácii a úkolech strany. Politické teze V. sjazdu KSC. *Za boľševickou orientáciou* KSC, Praha 1953, 150.

² Tamže.

rokoch 200 %.³ Obdobie krízy rokov 1929—1933, ako i pokrízové obdobie ešte zvýšilo tento stupeň vykorisťovania. Buržoázia dosahovala zvyšovanie stupňa vykorisťovania v období dočasnej stabilizácie kapitalizmu najmä tzv. *racionalizáciou*, t. j. zvyšovaním produktivity a intenzity práce. No nezanedbávala ani znižovanie miezd. Veď kapitalistické Československo čo do úrovne miezd bolo na 14. mieste na svete. V období krízy 1929—1933 vo väčšej miere vystupuje do popredia pokles miezd.

Početnosť robotníckej triedy Československa, krajiny priemyselne pomerne vyspelej, postavenie tejto robotníckej triedy a jej zbedačovanie, ako i práca strany v masách — to sú hlavné momenty, ktoré podmienili *masovosť* Komunistickej strany Československa. Strana bojovala za získanie väčšiny robotníckej triedy, za získanie spojencov robotníckej triedy (roľnícke a národnostné hnutie). Tieto viaceré prúdy strana orientovala na zvrhnutie buržoázneho poriadku a nastolenie socializmu.

Na vykorisťovaní pracujúceho ľudu mala účasť buržoázia všetkých národov Československa, no vedúcu úlohu si pri tom zaistila česká veľkoburžoázia. I keď jednotlivé skupiny buržoázie jednotlivých národov viedli medzi sebou konkurenčný zápas o zväčšenie podielu na vykorisťovaní a tieto vykorisťovateľské záujmy vydávali za záujmy celonárodné, pri zvyšovaní vykorisťovania robotníckej triedy sa prejavovali spoločné záujmy všetkých skupín buržoázie. Poznanie týchto skutočností malo veľký význam pre prekonanie oportunistu v národnostnej otázke. Strana stavala riešenie národnostnej otázky ako dôležitú súčasť triedneho boja.

Pri určovaní stratégie a taktiky revolučného robotníckeho hnutia v celom Československu, ako i v jeho jednotlivých oblastiach veľký význam malo *určenie postavenia Slovenska v buržoáznej republike*. Od určenia postavenia Slovenska a od záverov z toho urobených záviselo, aké stanovisko strana zaujme v slovenskej otázke a ako národnostnú otázku využije v boji za zvrhnutie kapitalizmu.

Slovensko malo v podstate *polokoloniálne postavenie*⁴ v imperialistickej republike, bolo *vnútornou polokolóniou* českej imperialistickej buržoázie. Pritom slovenská buržoázia aktívne pomáhala udržiavať Slovensko v takomto postavení. Skutočnosť, že slovenská buržoázia sa v tej či onej miere zúčastňovala na štátnej moci, vytvárala zdanie, že Slovensko je v plno-právnom postavení v spoločnej republike. No fakticky v celej republike upevnila si moc česká veľkoburžoázia, ktorá — za pomoci slovenskej buržoázie — utláčala i slovenský ľud.

Charakter ekonomiky Slovenska v buržoáznej republike mal črty závislej krajiny, krajiny pod koloniálnou nadvládou. Slovensko bolo *agrárnym a surovinovým* prívieskom priemyselne vyspelých českých krajín, bolo sférou *investovania kapitálu, odbytovým trhom, zdrojom lacných pracovných síl*. Všetky tieto momenty podmienili, že strana charakterizovala postavenie

³ Klement Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 123.

⁴ Pozri K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 46.

Slovenska ako polokolónia, viedla boj slovenského ľudu proti slovenským a českým i iným vykorisťovateľom, bojovala za internacionálne spojenie proletariátu celej republiky v boji proti imperialistickej buržoázii.

Odhliadnuc od vonkajších, medzinárodných špecifických črt (miesto československého imperializmu v imperialistickom svete, dovoz a vývoz kapitálu a ich vzájomný pomer a pod.), československý imperializmus charakterizovalo viac špecifických črt. Všeobecné, základné znaky imperializmu mali, prirodzene, svoju konkrétnu československú podobu. Analýze týchto stránok ekonomickej štruktúry československého imperializmu strana venovala veľkú pozornosť, lebo boli dôležité pre stavenie úloh revolučného boja. Československú finančnú oligarchiu charakterizovalo vzájomné zrastanie bankového, priemyselného a *agrárneho* kapitálu. Bolo to podmienené tým, že v buržoáznej ČSR pomerne veľkú vrstvu tvorili veľkostatkári a buržoázna pozemková reforma túto vrstvu veľkostatkárov, ktorí boli vlastníkami pôdy a súčasne podnikateľmi na pôde, ešte posilnila.

V buržoáznom Československu sa zvlášť markantne prejavovali niektoré stránky *zahnívania* kapitalizmu v epoche imperializmu. Priemyselná výroba len v niekoľkých rokoch (podľa niektorých údajov len v rokoch 1927—1929) prekročila predvojnovú úroveň a celé ostatné obdobie trvania buržoázneho Československa zostávala pod úrovňou alebo len na úrovni z predvojnových rokov. Zahnívanie sa ďalej prejavovalo v odbúravaní priemyslu na Slovensku, vo vysokom stupni zjavnej nezamestnanosti i *agrárneho* preľudnenia — v čom sa prejavovala neschopnosť využiť základnú výrobnú silu — ďalej v značnom zaostávaní poľnohospodárstva a pod.

I štátnomonopolistické tendencie sa v imperialistickom Československu zreteľne prejavovali. Štátne vlastníctvo (železnice, ceduľová banka a pod.), využívanie daňovej sústavy a štátnych financií v záujme monopolov (sancie, subvencie, podpora zahraničného obchodu, daňové machinácie a pod.), ako aj iné prejavy štátnomonopolistického kapitalizmu v mnohých prípadoch vyplývali z osobitných podmienok buržoázneho Československa.

Všetky stránky československého imperializmu — všeobecné i špecifické črty — bolo treba brať do úvahy pri analýze vtedajšej situácie, lebo predstavovali tú konkrétnu situáciu, v ktorej strana viedla a usmerňovala pracujúce masy v revolučnom boji proti kapitálu. Na základe poznania týchto charakteristických črt strana vypracovala úlohy pre revolučné hnutie na rôznych úsekoch spoločenského života. Komunistická strana Československa tak tvorivo uplatňovala a obohacovala leninskú teóriu imperializmu, vedome ju využívala pre revolučný boj proletariátu.

*Charakteristika hospodárskej krízy rokov 1929—1933
a proletárske východisko z nej*

V priebehu jestvovania buržoázneho Československa prepukli tri hospodárske krízy. Z celkovej doby 20 rokov jeho existencie skoro 7 rokov

pripadá na krízové poklesy a v ďalších rokoch bola výroba na nízkej po-vojnovej alebo pokrízovej úrovni. Kríza prudko zhoršuje materiálne po-stavenie pracujúcich mäs, ale súčasne urýchľuje i proces politického uve-domenia. V priebehu krízy sa masy klonia doľava.

Je preto prirodzené, že otázka kríz všeobecne, pôsobenie zákona kríz v imperializme zvlášť, a najmä konkrétne prejavy a dôsledky krízy v bur-žoáznom Československu bolo treba brať do úvahy pri analýze situácie. Tento problém vystupoval do popredia najmä počas krízy 1929—1933. Po-pri charakteristike všeobecných črt tejto krízy strana poukazovala na špe-cifické črty hospodárskej krízy v Československu.

Išlo najmä o to, že protirečenie medzi rastom výroby a relatívnym za-ostávaním kúpyschopnosti obyvateľstva sa zvlášť ostro vyhranilo v ČSR, pretože rozbitím starej Rakúsko-uhorskej monarchie značne sa zúžil vnú-torný trh. Veľká časť priemyslu pracovala pre export a kríza, prejavujúca sa na svetových trhoch, citeľnejšie sa odrazila na ekonomike Českoslo-venska. Okrem iného i táto skutočnosť spôsobila, že pokles priemyselnej výroby v ČSR bol zvlášť hlboký (priemyselná výroba od mája 1929 do marca 1933 poklesla o 45,5 % a čo do hĺbky krízového poklesu Českoslo-vensko sa radilo medzi štáty krízou najviac postihnuté). Je prirodzené, že sa imperialistická veľkoburžoázia usilovala dumpingom zahamovať zni-žovanie vývozu.

Počas krízy 1929—1933 prebiehalo *oslabenie* pozícií československého imperializmu na svetovej aréne, čo súviselo so slabou konkurenčnou schop-nosťou československého priemyslu. Preto československá buržoázia pod-nikala zvýšený útok na pracujúce masy. „Životná úroveň pracujúcich mäs v Československu bola... už predtým mizerná, preto je tu teraz tým vyšší stupeň zbedačenia, ale aj rozhorčenia mäs, čo obsahuje v sebe perspektívu veľkých sociálnych výbuchov.”⁵ O tom, ako zasiahla kríza pracujúce masy, svedčia údaje o nezamestnanosti a polozamestnanosti. Z 3,5 milióna námezdných robotníkov roku 1931 bolo 22 % úplne a 43 % čiastočne nezamestnaných. Mzdy v priemysle podľa odhadov poklesli od roku 1929 do roku 1934 asi o polovicu. No index životných nákladov klesol len nepatrne.

Ďalšia črta krízy v Československu spočívala v tom, že pre pomerne značný podiel poľnohospodárstva v celom národnom hospodárstve agrár-na kríza, ktorá bola tiež hlboká, spôsobila zvlášť značné sťaženie prie-myselnej krízy. Okrem iných i tento faktor spôsobil, že krízový pokles trval v Československu 3 roky a 10 mesiacov, a tak aj čo do dĺžky po-klesov sa Československo zaradilo medzi krízou najviac postihnuté štáty. Agrárna kríza postihla obrovské masy roľníckeho ľudu, no agrárnu veľko-buržoáziu minimálne, lebo vzájomným prepletením agrárneho kapitálu s kapitálom bankovým, obchodným a priemyselným si agrárna buržoázia vynahradila zníženie cien poľnohospodárskych výrobkov na cenách prie-

⁵ K. Gottwald, *Spisy II*, Bratislava 1951, 272.

myselných výrobkov; touto cestou a aj inými cestami si agrárna veľko-buržoázia zabezpečila udržiavanie vysokých ziskov.

Zrýchlený proces expropriácie malovýrobcov a ich proletarizácie rozširoval armádu nezamestnaných. Masy roľníckeho ľudu v čase krízy sa radikalizovali a tiež klonili doľava.

Kríza tak vytvorila situáciu, keď kapitalistický systém vypukle prejavil svoju prehnitosť a protil'udový charakter. „Ukazuje sa neschopnosť kapitalizmu dať miliónovým masám chlieb a prácu. Ukazuje sa nad slnko jasnejšie, že ďalšia existencia kapitalizmu je pre pracujúce masy miest a dedín spojená s väčšou biedou a hladom, s existenčnou katastrofou miliónov, s kapitalistickou expropriáciou miliónov malých vyrábateľov, s terorom a fašistickým korbáčom a s novými vojnovými jatkami.“⁶

Strana ukázala pracujúcim masám *proletárske východisko z krízy*. Na základe rozboru hospodárskej a politickej situácie vytýčila úlohu získať pre svoju politiku *väčšinu robotníckej triedy* a získať *hegemóniu proletariátu v hnutí roľníckych mäs*. V boji za každodenné požiadavky (proti prepúšťaniu, proti znižovaniu miezd, proti exekúciám a pod.) stmelil silu, ktorá zvrhne kapitalizmus a skončí i s krízami navždy.

Sociálna demokracia a reformisti poslúžili buržoázii v boji proti proletariátu a na zachovanie jej moci. Rozkol robotníckeho hnutia nebolo možné prekonať, kapitalizmus sa udržal pri moci. O krátky čas pravicoví socialisti opäť zohrali svoju zradcovskú úlohu, keď znemožnili vytvoriť účinnú obrannú hrádzu proti fašizmu, ktorý ujarmil ešte viac naše národy.

V období okupácie a fašistickej poroby sa strana postavila na čelo národnooslobodzovacieho boja za národnú slobodu a demokraciu. V tomto boji združila okolo seba najširšie vrstvy ľudu a za rozhodujúcej pomoci Sovietskeho sväzu dovedla český a slovenský ľud k víťazstvu a k vytvoreniu slobodnej, ľudovodemokratickej Československej republiky.

II. SKÚSENOSTI ZA SOCIALISTICKEJ VÝSTAVBY

Súčasná etapa našich národov je charakterizovaná úspešným vyriešením hlavných úloh prechodu od kapitalizmu k socializmu, budovaním vyspelej socialistickej spoločnosti, prípravou na postupný prechod do druhej fázy komunizmu.

Rozhodujúcim faktorom historických víťazstiev českých a slovenských pracujúcich v boji za nové spoločenské zriadenie je revolučná činnosť Komunistickej strany Československa, založená na využívaní a tvorivom uplatňovaní vedeckej teórie marxizmu-leninizmu. Vzťahuje sa to na všetky stránky marxizmu-leninizmu, predovšetkým na jeho ekonomickú stránku.

Tvorivé uplatňovanie marxizmu-leninizmu v praktickej činnosti našej strany stavalo (a bude stavať) vysoko náročné požiadavky: neprestajne spájať vedecké zovšeobecňovanie spoločenského vývoja, urobené zaklada-

⁶ K. Gottwald, *Spisy II*, Bratislava 1951, 293.

telmi komunizmu a obohatené skúsenosťami z praktickej činnosti komunistickej strany, predovšetkým Komunistickej strany Sovietskeho sväzu, so všestrannou konkrétnou analýzou našich vnútorných i vonkajších podmienok.

Naše skúsenosti jednak potvrdzujú závery a vedecké predvídanie vedeckého komunizmu o spoločenskom vývoji v epoche zániku kapitalizmu a vzniku socializmu, jednak kvantitatívne i kvalitatívne rozvíjajú komplex svetových skúseností zo zániku historicky prežitého kapitalistického spoločenského zriadenia a vzniku komunistického zriadenia. To tvorí základňu pre ďalšie rozvíjanie marxisticko-leninskej teórie.

Tvorivé uplatňovanie ekonomickej teórie socializmu

Obsahom ekonomickej teórie socializmu je mnohostranná, zložitá problematika najdôležitejších vnútorných súvislostí vzniku, upevňovania a rozvíjania socialistického spôsobu výroby. Východiskom vzniku ekonomickej teórie socializmu je marxistická analýza zákonitostí vývoja kapitalizmu a závery urobené na tomto základe vo forme vedeckého predvídaní. Táto teória je logickým dôsledkom leninskej analýzy kvalitatívne nových podmienok, ktoré vznikli po odstránení prežitých kapitalistických výrobných vzťahov a po nastolení revolučnej moci proletariátu na šestine sveta; je logickým dôsledkom zovšeobecnenia skúseností socialistickej výstavby najprv v jednej krajine a postupne v medziach svetovej socialistickej sústavy.

Pre KSC v podmienkach národnej a demokratickej revolúcie a postupne v podmienkach socialistickej revolúcie mala osobitný význam skutočnosť, že sa mohla jej činnosť oprieť o ekonomickú teóriu socializmu.

KSC, vychádzajúc z našich konkrétnych podmienok, v maximálnej miere využila ekonomickú teóriu socializmu: v prípravnom období socialistickej výstavby (1945—1948) v záujme zabezpečenia prerastania národnej a demokratickej revolúcie v socialistickú; v období budovania základov socializmu (1949—1953) predovšetkým v záujme riešenia základného protirečenia prechodného obdobia (medzi porazeným, ale nezničeným kapitalizmom a rodiacim sa, postupne silnejúcim socializmom) a protirečenie medzi novou rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou; v období zabezpečenia definitívneho víťazstva socializmu (1956—1960) predovšetkým v záujme doriešenia uvedených protirečení a vyriešenia protirečení medzi zjednotenou socialistickou veľkovýrobou a rozdrobenou malovýrobou (najmä v poľnohospodárstve). Súčasne s narastajúcim úspechom v riešení úloh prechodu od kapitalizmu k socializmu čoraz viac vystupuje do popredia tá stránka využívania ekonomickej teórie socializmu, ktorá spočíva v zabezpečovaní čo najefektívnejšieho rozvoja socialistického národného hospodárstva. Táto stránka využívania ekonomickej teórie socializmu hrala už v priebehu

prvej, no najmä druhej päťročnice významnú úlohu v každodennej činnosti našej strany. V období budovania vyspelej socialistickej spoločnosti sa jej význam ešte zvyšuje.

*Československé skúsenosti potvrdzujú hlavné závery
ekonomickej teórie socializmu*

Skúsenosti prechodu od kapitalizmu k socializmu, ktoré naše národy, vedené KSČ, v doterajšom priebehu budovania nového spoločenského zriadenia získali, jednoznačne potvrdzujú správnosť hlavných záverov marxizmu-leninizmu o vzniku a budovaní socialistickeho spôsobu výroby. Potvrdzujú:

a) nevyhnutnosť nahradenia kapitalistického spôsobu výroby novým, z hľadiska objektívnych možností rozvoja výrobných síl spoločnosti vyšším — komunistickým spôsobom výroby v každej krajine ekonomicky viac či menej vyvinutej;

b) objektívny charakter prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, ktoré „zlučuje črty alebo vlastnosti oboch týchto systémov spoločenského hospodárstva”.⁷ Sociálnopolitickým obsahom prechodného obdobia je diktatúra proletariátu;

c) nevyhnutnosť pôsobenia spoločných zákonitostí socialistickej výstavby, spojených s možnosťou celého radu konkrétnych prejavových foriem ich presadzovania sa v jednotlivých krajinách, tak ako boli tieto otázky rozpracované v Deklarácii predstaviteľov komunistických a robotníckych strán socialistickej krajín v Moskve 14.—16. novembra 1957 a vo Vyhlásení porady predstaviteľov komunistických a robotníckych strán v Moskve z decembra 1960.

Vklad do svetových skúseností z výstavby socializmu

Skúsenosti, ktoré KSČ získala v boji za odstránenie kapitalizmu a víťazstvo socialistickeho spôsobu výroby, presahujú rámec potvrdenia známych záverov marxizmu-leninizmu. V mnohých prípadoch sú dôležitým vkladom do svetových skúseností socialistickeho rozvoja spoločnosti, ktoré tvoria základňu pre ďalšie rozvíjanie marxisticko-leninskej teórie.

Z uvedených aspektov možno hovoriť najmä o tých skúsenostiach z prechodu od kapitalizmu k socializmu v našej vlasti, ktoré sa týkajú otázok periodizácie prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, revolučnej premeny súkromného vlastníctva na spoločenské vlastníctvo, budovania materiálnovýrobnej základne socializmu, rovnomerného ekonomického a kultúrneho rozvoja socializmu, ako aj s tým priamo súvisiacou otázkou spoločného prechodu socialistickej krajín ku komunizmu.

Marxistická periodizácia hlavných etáp socialistickeho vývoja, cez ktoré vo svojej podstate v rôznych formách a v rôznych historických obdobiach musí prejsť každá krajina na ceste k víťazstvu socializmu a komunizmu,

⁷ V. I. Lenin, *Spisy* 30, Bratislava 1954, 89.

má stálu teoretickú aktuálnosť a praktický význam. Môže priaznivo vplyvať na vytváranie podmienok pre zovšeobecňovanie (a pri zovšeobecňovaní) skúseností socialistickej výstavby v jednotlivých krajinách svetovej socialistickej sústavy.

Skúsenosti, ktoré nahromadila KŠČ v priebehu príprav k socialistickej výstavbe v prvých povojnových rokoch a najmä v priebehu samej socialistickej výstavby, oprávňujú k niekoľkým teoretickým záverom k otázkam marxistickej periodizácie prechodného obdobia.

Za základňu pre určenie najdôležitejších etáp socialistickej revolúcie a socialistickej výstavby môže slúžiť marxisticko-leninské učenie o objektívnych protirečeniach prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, a najmä jeho jadro: učenie o objektívnych ekonomických protirečeniach tohto druhu.

Za rozhodujúce kritérium takejto periodizácie možno považovať stupeň riešenia najdôležitejších ekonomických protirečení prechodného obdobia vzatých v celku a jednotlivo.

Riešenie základného protirečenia prechodného obdobia a protirečenia medzi zjednotenou socialistickou veľkovýrobou a tovarovou malovýrobou je bezprostredne späté so vznikom socialistických výrobných vzťahov. Priamym dôsledkom úspešného vyriešenia týchto protirečení je víťazstvo ekonomickej základne socializmu, rozhodujúcej stránky socialistického spôsobu výroby a rozhodujúcej súčasti socialistického spoločenského zriadenia vôbec. Preto majú tieto procesy taký veľký význam v komplexe procesov prechodného obdobia a ich dôsledky sú prvoradá pre určenie stupňa rozvoja socialistickej výstavby.

Predpokladom pre to, aby sme mohli konštatovať, že socializmus v tej či onej krajine zvíťazil, zvíťazil definitívne, je úspešné vyriešenie základného protirečenia prechodného obdobia (medzi porazeným, ale nezničeným kapitalizmom a rodiacim sa socializmom), ako aj protirečenia medzi zjednotenou socialistickou veľkovýrobou a tovarovou malovýrobou.

Treba však zdôrazniť, že je to nie jediný predpoklad. Podstata veci spočíva v tom, že definitívne víťazstvo socializmu je práve tak podmienené aj úspešným vyriešením ďalších objektívnych protirečení prechodu od kapitalizmu k socializmu, predovšetkým protirečenia medzi starou materiálnovýrobnou základňou a rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu.

Úspešné vyriešenie uvádzaných ekonomických protirečení prechodného obdobia, ako aj protirečenia medzi starou spoločenskou nadstavbou a rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu znamená víťazstvo socialistického spoločenského zriadenia v danej krajine.

Takéto východiskové (hlavné) kritériá pre periodizáciu prechodu od kapitalizmu k socializmu oprávňujú k ďalším záverom vo vzťahu k charakterizovaniu tých etáp socialistického vývoja spoločnosti, ktoré definitívnemu víťazstvu socializmu predchádzajú a ktoré po ňom nasledujú.

Takto možno určiť za začiatok prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu to obdobie vo vývoji spoločnosti, v ktorom spoločnosť, či už

priamo (priamym nastolením diktatúry proletariátu) alebo nepriamo (nastolením diktatúry proletariátu napr. v procese prerastania národnej a demokratickej revolúcie v revolúcii socialistickú), začne riešiť objektívne protirečenia prechodu k socializmu.

Súčasne možno určiť z hľadiska ďalšieho vývoja dôležitú etapu týchto procesov: vybudovanie základov socializmu.

O vybudovaní základov socializmu možno hovoriť vtedy, keď spoločnosť uskutoční rozhodujúce kroky v riešení objektívnych protirečení prechodu k socializmu, predovšetkým takých protirečení, ako je základné protirečenie prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, protirečenie medzi zjednotenou socialistickou veľkovýrobou a tovarovou malovýrobou a protirečenie medzi starou materiálnovýrobnou základňou a rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu. Prakticky to znamená takú vývojovú etapu, keď sa zabezpečí panujúce postavenie socialistických výrobných vzťahov v tých odvetviach, kde predtým vládlo súkromnokapitalistické vlastníctvo výrobných prostriedkov, prevaha (alebo aspoň základy) socialistických výrobných vzťahov tam, kde predtým vládlo drobné súkromné vlastníctvo a keď sú vybudované základy novej socialistickej materiálnovýrobnej základne (prebudovanie starej kapitalistickej štruktúry odvetví materiálnej výroby, zavedenie strojovej veľkovýroby do všetkých odvetví priemyslu a v dôležitej miere do poľnohospodárstva a pod.).

Východiskové kritérium pre vymedzenie etáp prechodu k socializmu oprávňuje aj na určité závery vo vzťahu k vývoju spoločnosti po definitívnom víťazstve v danej krajine.

Inými slovami, ak definitívne víťazstvo socializmu znamená vyriešenie uvádzaných objektívnych protirečení prechodného obdobia, vyriešenie hlavných úloh prechodu od kapitalizmu k socializmu, možno obdobie, do ktorého spoločnosť po víťazstve socializmu vstúpi, charakterizovať ako obdobie doriešenia objektívnych protirečení predovšetkým medzi upevňujúcou sa ekonomickou základňou socializmu a upevňujúcou sa nadstavbou socialistickej spoločnosti (hlavne tými súčasťami spoločenskej nadstavby, ktoré sú spojené so socialistickým uvedomením členov spoločnosti a pod.); je to súčasne obdobie, v ktorom sa už na najširšej základni riešia protirečenia socialistického spôsobu výroby (v širšom zmysle socialistickej spoločnosti), najmä protirečenia medzi výrobnými silami socialistickej spoločnosti a socialistickými výrobnými vzťahmi a protirečenia v rámci súhrnu socialistických výrobných vzťahov, v ekonomickej základni socializmu. Je to teda obdobie rozvíjania tak materiálnovýrobnej základne socializmu, ako aj ekonomickej základne socializmu, to znamená obdobie budovania vyspelej socialistickej spoločnosti. Ako taká, je etapa rozvíjania socialistického spôsobu výroby, budovania vyspelej socialistickej spoločnosti (alebo nech už tieto procesy nazveme akokoľvek) objektívne nutnou etapou v každej krajine pri prechode od kapitalizmu ku komunizmu. Inými slovami, bez zabezpečenia patričnej vývojovej úrovne všetkých súčastí socialistického spoločenského zriadenia (ktorej úrovni zodpovedá úroveň

vyspelej socialistickej spoločnosti) nemožno bezprostredne po víťazstve socializmu uskutočňovať postupný prechod do druhej fázy komunizmu. Len na takejto základni, ktorá znamená súčasne prípravu spoločenských a materiálno-technických podmienok pre postupný prechod od socializmu ku komunizmu, možno s takýmto prechodom začať.

Pravda, k uvedenej periodizácii prechodu od kapitalizmu k socializmu nie je možné pristupovať mechanicky a „vtesnať“ spoločenský vývoj v prechodnom období v každej krajine budujúcej socializmus do jednotlivých stanovených etáp. Každá krajina aj v tomto smere, vychádzajúc zo svojich konkrétnych podmienok (tak ako vedecky predvídal V. I. Lenin), môže vnieť, vnáša a vnesie určité osobitné prvky do foriem prechodu a rovnako i do periodizácie prechodu od kapitalizmu k socializmu.

Za všeobecne platné črty periodizácie prechodného obdobia možno považovať hlavné etapy prechodného obdobia (vstup do prechodného obdobia, budovanie základov socializmu a víťazstvo socializmu). Osobitosť periodizácie prechodného obdobia, zodpovedajúca vždy konkrétnym historickým podmienkam jednotlivých krajín, spočíva v tom, ako sa tieto všeobecne platné črty realizujú. To znamená rozdielnosť (osobitosť) foriem realizácie, dĺžka trvania hlavných etáp prechodného obdobia a pod.

Skúsenosti našej strany ukazujú, že hlavnými etapami prechodu od kapitalizmu k socializmu prešlo aj Československo, že to boli etapy objektívne podmienené jestvujúcimi sociálno-ekonomickými podmienkami; že hlavné etapy toho druhu — budovanie základov socializmu, definitívne víťazstvo socializmu — sú a budú nevyhnutnou súčasťou (nehľadiac na rozdielnosť foriem ich prejavu) prechodu od kapitalizmu k socializmu v každej krajine.

Hlavným sociálno-ekonomickým obsahom prechodu od kapitalizmu k socializmu je *odstránenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a vznik spoločenského, socialistického vlastníctva*. KSC, vždy dôsledne bojujúc za tvorivé uplatňovanie marxizmu-leninizmu, získala na tomto úseku bohaté skúsenosti. Ich základom bolo práve uplatňovanie všeobecne platných záverov marxizmu-leninizmu o revolučnom nahradení súkromného vlastníctva socialistickým vlastníctvom s ohľadom na naše konkrétne podmienky. Takýto prístup mal za následok vznik nových otázok, ktorých vyriešenie prinieslo nové skúsenosti.

KSC venovala otázkam vlastníctva výrobných prostriedkov, hlavne premene súkromného vlastníctva na socialistické vlastníctvo od počiatku revolúcie sústavnú prvoradú pozornosť. Aj v tomto prípade je uplatňovanie leninského učenia spájané s poznaním našich konkrétnych podmienok, založenom predovšetkým na vedeckej analýze vzťahov triednych síl, spoločensko-ekonomického postavenia jednotlivých tried a sociálnych skupín.

V Československu sa premena súkromnokapitalistického vlastníctva na socialistické vlastníctvo uskutočnila v priebehu prvej etapy jestvovania ľudovodemokratického zriadenia (1945—1948) i v priebehu jej druhej etapy (najmä v jej prvých rokoch).

Z hľadiska sociálno-ekonomického obsahu znamenali tieto procesy jed-

nak vyvlastnenie súkromnokapitalistického vlastníctva bez náhrady a čiastočne s náhradou a jednak vytlačenie kapitalistických prvkov upevňujúcim a rozvíjajúcim sa socialistickým sektorom.

Leninské učenie o vlastníctve výrobných prostriedkov, o premene súkromného vlastníctva na socialistické plne využila a využíva Komunistická strana Československa aj pri riešení jednej z najzložitejších úloh prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu, pri premene malovýroby na socialistickú veľkovýrobu, predovšetkým v poľnohospodárstve.

Úspechy, ktoré KSČ v tejto oblasti dosiahla, sú opäť spojené predovšetkým s tvorivým uplatňovaním leninskej teórie, s takým realizovaním jej jednotlivých stránok, ktoré plne rešpektuje nacionálne osobitosti a na základe toho zabezpečuje efektívne presadenie sa podstaty leninského učenia.

Osobitný význam pre obohatenie svetových skúseností socialistickej výstavby majú skúsenosti z budovania *materiálnovýrobnej základne socializmu v našej krajine* — v prvej priemyselne vyspelej krajine, v ktorej sa proces výstavby materiálnovýrobnej základne socializmu uskutočnil. Význam týchto skúseností podčiarkuje aj skutočnosť, že sa v minulosti problém budovania materiálnovýrobnej základne socializmu prostredníctvom riešenia protirečenia medzi rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou často zužoval na ekonomicky menej vyvinuté krajiny, ktoré vstúpili na cestu prechodu k socializmu. Naše skúsenosti z budovania materiálnovýrobnej základne socializmu z uvedených aspektov možno zhrnúť takto:

Úspešný priebeh socialistickej výstavby je podmienený okrem iného vyriešením objektívnych protirečení — všeobecne povedané — medzi vznikajúcimi, rozvíjajúcimi sa socialistickými výrobnými vzťahmi na jednej strane a úrovňou a charakterom výrobných síl na začiatku prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu na strane druhej. Je to v podstate protirečenie medzi novou rodiacou sa ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou. Ide o to, že materiálnovýrobná základňa, ktorú proletariát po prevzatí politickej moci „dedí“ od kapitalizmu, nezodpovedá úplne novému socialistickému spôsobu výroby, novým výrobným vzťahom, najmä pre:

a) nízky stupeň zospoločenšenia výroby v niektorých odvetviach (najmä v poľnohospodárstve), nevyhovujúcu štruktúru odvetví materiálnej výroby a nevyhovujúce rozmiestenie výrobných síl;

b) nízku materiálnotechnickú úroveň výroby (predovšetkým v krajinách s nízko vyvinutým priemyslom, slabo vyvinutou strojovou veľkovýrobou v priemysle a pod.).

S protirečením medzi novou ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou v zmysle nedostatočného zospoločenšenia výroby, jej nevyhovujúcej štruktúry a rozmiestenia výrobných síl sme sa stretli doteraz v každej krajine prechádzajúcej k socializmu — vo vysoko vyvinutej, ako aj slabo vyvinutej kapitalistickej krajine.

S protirečením medzi novou ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou v zmysle nedostatočného rozvoja a nízkej materiálno-technickej úrovne výroby sa nestretávame v každej krajine ako so špecifickým protirečením prechodného obdobia. V krajinách, kde kapitalizmus zaznamenal vysoký stupeň vývoja výrobných síl (v zmysle materiálnych základov prechodu k socializmu), prejavuje sa pôsobenie tejto stránky protirečenia medzi novou ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou len ako všeobecné protirečenie medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami, ktoré bude jestvovať aj za socializmu.

Vo vzťahu k Československu všeobecne a k Slovensku osobitne vyplývajú z uvedených úvah nasledujúce závery:

Aj v Československu sa s rozvojom kapitalizmu vytvorili materiálne predpoklady prechodu k socializmu. Preto druhá stránka uvádzaného protirečenia u nás výraznejšie nevystupovala.

Súčasnne však zanechal kapitalizmus ekonomicky zaostalú východnú časť republiky — Slovensko. Preto vo vzťahu k Slovensku vystupovala po oslobodení aj druhá stránka protirečenia medzi novou ekonomickou základňou socializmu a starou materiálnovýrobnou základňou s osobitnou ostrosťou.

Vo vzťahu k celej republike vystupovala prvá stránka uvádzaného protirečenia (týkajúca sa zavedenia strojovej veľkovýroby do všetkých odvetví materiálnej výroby, vytvorenia socialistickej štruktúry materiálnej výroby a socialistickeho rozmiestenia výrobných síl). Preto v Československu nutne prebiehal proces socialistickej industrializácie — riešiac problém výstavby materiálnovýrobnej základne socializmu z hľadiska prvej stránky uvádzaného protirečenia. Preto nutne prebiehal proces socialistickej industrializácie Slovenska, a to z hľadiska riešenia oboch stránok uvádzaného protirečenia.

S budovaním materiálnovýrobnej základne socializmu v našej vlasti bezprostredne súvisí riešenie *otázky rovnomerného ekonomického a kultúrneho rozvoja socializmu*.

Práve v riešení týchto otázok má KSC zvlášť bohaté skúsenosti. Skúsenosti KSC nielenže potvrdzujú objektívny charakter pôsobenia zákona rovnomerného ekonomického a kultúrneho rozvoja socializmu (z hľadiska vývoja oblasti socialistickeho štátu), ale obohacujú naše poznatky o mechanizme pôsobenia a využívania tohto zákona v našich podmienkach najmä z hľadiska ekonomického, kultúrneho a sociálneho vyrovnávania Slovenska s českými krajinami. Tieto skúsenosti sú o to cennejšie, že sú späté so skúsenosťami z budovania jednotného socialistickeho hospodárstva ČSSR.

Skutočné odstránenie economickej a kultúrnej zaostalosti oblastí príslušnej krajiny a výstavba jednotnej socialistickej economickej a materiálnovýrobnej základne krajiny je možné len v podmienkach diktatúry proletariátu.

Je známa leninská poučka, že v menej vyvinutých krajinách je oveľa

ľahšie začať s revolúciou a oveľa ťažšie pokračovať v nej (v zmysle materiálnych podmienok) a vo vyvinutých kapitalistických krajinách je oveľa ťažšie začať, no oveľa ľahšie pokračovať v revolúcii.

Príklad Československa podčiarkuje potrebu tvorivého prístupu k tejto poučke. Hovorí za to existencia nových podmienok: rozvíjanie zaostalej východnej a vyvinutej západnej časti republiky pomocou budovania jednotného socialistického československého hospodárstva, v podmienkach upevňujúcej a rozvíjajúcej sa svetovej socialistickej sústavy.

Ukazuje sa výrazne falošnosť buržoázných teórií o tom, že socializmus sa hodí len pre zaostalé krajiny. Ba čo viac, príklad Československa ukazuje, že socializmus sa hodí nielen pre priemyselne vyspelé krajiny, ale je jediný schopný vytvoriť z rôznorodých (čo do ekonomickej úrovne) častí vyvinutej kapitalistickej krajiny všestranne vysoko rozvinuté národné hospodárstvo.

Jednotný rozvoj národného hospodárstva ČSSR je základom prudkého vzostupu životnej úrovne pracujúcich v oboch častiach republiky. Ním je podmienená skutočnosť, že životná úroveň pracujúcich na Slovensku dosiahla už vysoký svetový štandard.

Všetky uvedené skúsenosti vyúsťujú v záver o význame rozvíjania hospodárstva na Slovensku ako nedeliteľnej súčasti jednotného socialistického československého národného hospodárstva. Sú ďalším potvrdením správnosti marxisticko-leninského učenia a dôkazom objektívnych predností socialistického spoločenského zriadenia.

*Dôsledne leninskou cestou boja proti revizionizmu i dogmatizmu
v otázkach riadenia socialistického hospodárstva*

Jednou z hlavných charakteristických črt činnosti našej strany je ustavičný boj proti revizionizmu a dogmatizmu tak vo vlastných radoch, ako i v medzinárodnom meradle.

Spoločným základom, na ktorom sa uskutočňuje boj proti nepriateľským teóriám, je sústavné marxistické zovšeobecňovanie skúseností, rozpracovávanie nových faktov a javov spoločenského vývoja. Z tohto hľadiska treba vysoko hodnotiť skúsenosti, ktoré naša strana pri prechode od kapitalizmu k socializmu získala. Sú dôležitým vkladom do svetových skúseností socialistickej výstavby, o ktoré sa rozbiehajú útoky revizionizmu, pod ktorými sa stáva neudržateľným aj dogmatizmus. Ako také v dôležitej miere prispeli k víťazstvu tvorivého marxizmu-leninizmu, dosiahnutému v posledných rokoch proti revizionizmu i dogmatizmu, k víťazstvu, ktorého praktickým vyvrcholením je Vyhlásenie porady predstaviteľov komunistických a robotníckych strán (Moskva 1960), klasický to príklad tvorivého marxizmu-leninizmu.

Skúsenosti socialistickej výstavby v Československu ukazujú jednoznačne ako falošné, tvorivému marxizmu cudzie všetky „teórie“ novodobého revizionizmu. Vzťahuje sa to na celkové chápanie nahradenia kapitalizmu

socializmom, ako aj na také kľúčové otázky týchto procesov, ako je vznik spoločenského socialistického vlastníctva a jeho obsah, plánovitý rozvoj socialistického národného hospodárstva, hmotné stimulovanie práce socialistických výrobcov atď. Ako príklad možno uviesť skúsenosti KSC z oblasti uplatňovania leninských zásad demokratického centralizmu.

KSC venuje otázkam riadenia socialistického národného hospodárstva sústavnú pozornosť. Dôležitý význam z tohto hľadiska mala celoštátna konferencia strany roku 1956. V posledných rokoch sa zaoberal Ústredný výbor KSC týmito otázkami niekoľkokrát. Na marcovom zasadnutí roku 1958 schválil ÚV KSC sústavu opatrení pre zvýšenie ekonomickej účinnosti riadenia priemyslu a stavebníctva. V júni 1958 schválil opatrenia v oblasti riadenia hospodárstva spravovaného národnými výbormi. Plenárne zasadnutie ÚV KSC 5.—6. júna 1959 rozoberalo otázky riadenia národného hospodárstva, najmä z hľadiska hodnotenia doterajších skúseností zo zavádzania a uplatňovania nového systému riadenia priemyslu a stavebníctva. V septembri 1959 vystúpil na plenárnom zasadnutí ÚV KSC s významnými podnetmi o novej územnej organizácii s. Novotný. Zasadnutia ÚV KSC roku 1960 sa týmito otázkami zaoberali podrobne.

Ako zdôraznilo plenárne zasadnutie ÚV KSC v júni 1959, zvyšovanie úrovne riadenia socialistického národného hospodárstva treba pokladať za proces; systém riadenia treba ustavične zdokonaľovať, konfrontovať, s praktickými skúsenosťami, prispôsobovať novým úlohám.

Najdôležitejšie kritérium pre posúdenie účinnosti systému riadenia sú výsledky dosiahnuté v rozvoji národného hospodárstva a miera účasti pracujúcich na riadení. Vychádzajúc z týchto kritérií, možno urobiť záver, že sa systém riadenia nášho národného hospodárstva osvedčuje.

Účinnosť systému riadenia priemyslu a stavebníctva je spojená s riešením otázky územnej organizácie orgánov štátnej moci a štátnej správy. Musí to byť také usporiadanie, ktoré zabezpečí, aby sa účasť pracujúcich na riadení národného hospodárstva zvýšila a aby sa nový systém riadenia mohol čo najúčinnejšie presadiť.

Ak posudzujeme minulú územnú organizáciu z hľadiska súčasnej vývojovej etapy (výstavba vyspelej socialistickej spoločnosti) a predovšetkým z hľadiska etapy komunistickej výstavby, ktorá je našou reálnou perspektívou najbližšieho obdobia, musíme ju charakterizovať ako prekonanú, ktorá by brzdila rozvoj našej spoločnosti.

Nová územná organizácia, ktorú sme z iniciatívy strany uskutočnili, vedie:

a) k podstatnejšiemu zvýšeniu právomoci a zodpovednosti najmä okresov a obcí na správe a riadení;

b) k ďalšiemu zdokonaľovaniu riadenia hospodárstva spravovaného národnými výbormi;

c) k vytváraniu priaznivejších podmienok pre účinné uplatňovanie nového systému riadenia priemyslu a stavebníctva.

Doterajšie výsledky a reálne perspektívy rýchleho rozvoja nášho

národného hospodárstva v tretej päťročnici sú najlepším potvrdením správnosti hospodárskej politiky nášho štátu všeobecne a posledných opatrení v riadení osobitne — politiky uskutočňovanej na základe tvorivého využívania leninského učenia o plánovitom riadení celého socialistického národného hospodárstva.

Súčasne práve tieto skúsenosti ukazujú nesprávnosť revizionistických koncepcií namierených proti centralizovanému plánovitému riadeniu i dogmatickému prístupu k problematike, nedoceňujúcemu prvoradý význam zvyšovania účasti pracujúcich na riadení v ďalšom spoločenskom vývoji.

*Budovanie vyspelej socialistickej spoločnosti,
príprava na prechod ku komunizmu*

Najcennejšími výsledkami tvorivého uplatňovania marxisticko-leninskej teórie Komunistickou stranou Československa je socialistická súčasnosť našich národov.

Ďalšie úlohy rozvoja našej spoločnosti stanovil XI. sjazd KSC a konkretizovala ich (pre obdobie najbližšej päťročnice) celoštátna konferencia strany v júli 1960. Splnenie týchto úloh bude znamenať vybudovanie vyspelej socialistickej spoločnosti v našej vlasti, vytvorenie rozhodujúcich predpokladov pre postupný prechod do druhej fázy komunizmu. Plnenie uvedených úloh bude opäť podmienené tvorivým uplatňovaním marxizmu-leninizmu v každodennej činnosti našej strany.

Doterajšie skúsenosti socialistickej výstavby oprávňujú robiť hlavné politickoekonomické závery o ďalšom vývoji našej spoločnosti.

Výsledky socialistickej výstavby a reálne predpoklady splnenia plánovaných úloh oprávňujú konštatovať, že Československo začne v rokoch 1965—1970 riešiť úlohy budovania základov komunizmu. Procesy, ktoré budú tomuto obdobiu predchádzať, najmä v priebehu tretej päťročnice, budú procesmi budovania vyspelej socialistickej spoločnosti.

„Robotnícka trieda v pevnom zväzku s roľníctvom a spolu s pracujúcou inteligenciou pod vedením našej slávnej komunistickej strany úspešne splnila svoju dejinnú revolučnú úlohu: socializmus v Československej socialistickej republike zvíťazil! Tou istou cestou pôjdeme i ďalej a pod vedením strany splníme náš najbližší cieľ: dovŕšime výstavbu socializmu v našej vlasti.”⁸

Skutočnosť, že dnes už v Československu socializmus zvíťazil, neznamená, že naše národy môžu bezprostredne pristúpiť k budovaniu komunistickej spoločnosti. Víťazstvo socializmu v ČSSR znamená, že socialistické výrobné vzťahy sa stali panujúcimi vo všetkých odvetviach národného hospodárstva, že sa vybudovala materiálnovýrobná základňa socializmu a v podstate sa vytvorila socialistická nadstavba.

Bezprostredný prechod ku komunizmu, ako sme už zdôraznili, nie je

⁸ A. Novotný, Pravda z 9. mája 1960.

podmieneny len víťazstvom socializmu, vytvorením socialistickej spoločnosti. Aby sa mohol začať uskutočňovať postupný prechod od socializmu ku komunizmu, treba zabezpečiť patričný stupeň rozvoja socialistického spoločenského zriadenia. Treba všestranne upevniť, kvantitatívne a kvalitatívne rozvinúť všetky tri súčasti socialistického spoločenského zriadenia: ekonomickú základňu, materiálnovýrobnú základňu a spoločenskú nadstavbu. To si vyžiada určité historické obdobie, ktoré je nevyhnutné po dosiahnutí definitívneho víťazstva socializmu. Procesy, ktoré v tomto období prebiehajú, nie sú ničím iným ako procesmi budovania vyspelej socialistickej spoločnosti. Ich obsahom je upevňovanie a rozvíjanie všetkých troch súčastí socialistického spoločenského zriadenia. Súčasne predstavujú tieto procesy zbieranie síl pre postupný prechod spoločnosti ku komunizmu a v niektorých prípadoch presahujú tento rámec a obsahujú už i niektoré prvky takéhoto prechodu. Platí to tak pre oblasť výrobných síl (otázka príprav pre budovanie materiálnovýrobnej základne komunizmu), ako aj pre oblasť výrobných vzťahov (otázka príprav postupného prerastania socialistických výrobných vzťahov v komunistické výrobné vzťahy).

Rozbor oprávňuje konštatovať, že pre „zbieranie síl“ pre komunistickú výstavbu je u nás potrebné zhruba obdobie tretej päťročnice. Roku 1965 bude Československo vyspelou socialistickou spoločnosťou a druhá polovica tohto desaťročia (obdobie štvrtej päťročnice) bude naplnená procesmi komunistickej výstavby.

Oboje bude závisieť predovšetkým od toho, do akej miery sa splnia a prekročia veľké plány ďalšieho rozvoja nášho národného hospodárstva. A posledné je zasa podmienené pracovným heroizmom našich robotníkov, roľníkov a inteligencie a priaznivými vonkajšími — mierovými — podmienkami. Nie v poslednej miere to bude závisieť od účinnosti medzinárodnej socialistickej delby práce, od hospodárskej spolupráce so socialistickými štátmi a všestrannej pomoci, ktorej sa nám sústavne dostáva od ekonomicky najsilnejšej krajiny svetovej socialistickej sústavy — Sovietskeho svazu.

O komunistickej výstavbe rozhodnú ľudové masy vedené Komunistickou stranou Československa

Základnou stránkou činnosti našej strany je nepretržité spojenie s masami — učenie sa od nás a učenie nás. ÚV KSC sa pri riešení závažných otázok socialistickej výstavby vždy radí s pracujúcimi. Tak to bolo napr. pri celonárodnom prerokúvaní Listu ÚV KSC o hlavných otázkach dovŕšenia socialistickej výstavby všeobecne a otázkach riadenia nášho národného hospodárstva osobitne. Tak to bolo pri celoštátnej diskusii o ďalšom zvyšovaní životnej úrovne ľudu. Tak to bolo i pri prerokúvaní návrhu socialistickej ústavy, v období, keď riešime otázku takého usporiadania

územnej organizácie orgánov štátnej moci a štátnej správy, ktoré bude zodpovedať nielen úlohám dovŕšenia socialistickej výstavby, ale i postupného prechodu ku komunizmu.

Riadiac sa leninským učením, vystupuje dnes v činnosti našej strany do popredia ešte naliehavejšia úloha komunistickej výchovy pracujúcich, zameraná predovšetkým na rast produktivity spoločenskej práce.

Súčasne musíme vytvárať vždy ďalšie a ďalšie podmienky, aby sa na riadení spoločenského života, predovšetkým národného hospodárstva, čoraz citeľnejšie účastnili masy pracujúcich.

Náročné úlohy budovania vyspelej socialistickej spoločnosti, ktoré dnes riešime, a úlohy komunistickej výstavby, ktoré v historicky krátkom období začneme riešiť, objektívne sa musia prejavíť v raste významu komunistickej strany.

KSČ riadi a inšpiruje celú činnosť nášho štátu pri riešení úloh budovania vyspelej socialistickej spoločnosti. Súčasne uskutočňuje strana svoju riadiacu úlohu prostredníctvom spoločenských organizácií, najmä odborových organizácií a organizácií Československého sväzu mládeže. Pritom úlohy, ktoré spoločenské organizácie plnia, sú vždy zložitejšie a náročnejšie. Celý rad funkcií, ktoré v minulosti vykonával štát, vykonávajú dnes, a najmä budú vykonávať v budúcnosti, spoločenské organizácie. Úloha komunistickej strany, najmä úloha základných organizácií strany sa bude naďalej zvyšovať.

Riešenie úloh budovania vyspelej socialistickej spoločnosti a potom postupného prechodu ku komunizmu prinesie so sebou ďalšie nové formy, v akých sa prejaví vedúce postavenie strany a straníckych organizácií v živote našej socialistickej spoločnosti. Lebo tak o úspechoch socialistickej výstavby, ako aj o riešení úloh budovania komunistickej spoločnosti rozhodnú ľudové masy, vedené našou marxisticko-leninskou stranou. Tým ďalej obohatíme svetové skúsenosti z prechodu od kapitalizmu ku komunizmu, čo prispeje svojím dielom k vytváraniu podmienok pre marxistické zovšeobecňovanie skúseností spoločenského vývoja, pre tvorivé rozvíjanie marxisticko-leninského učenia.

BOJ KSČ ZA UPEVNĚOVANIE ZVÄZKU ROBOTNÍKOV A ROLNÍKOV

Marxizmus-leninizmus nás učí a historické skúsenosti socialistických a ľudovodemokratických krajín potvrdzujú, že zväzok robotníckej triedy a pracujúceho roľníctva pod vedením robotníckej triedy a jej predvoja komunistickej strany je rozhodujúcou spoločenskou silou v každej etape socialistickej revolúcie, od obdobia boja za uchopenie politickej moci až po výstavbu beztriednej komunistickej spoločnosti. Už Engels, keď hodnotil možnosti víťazstva proletárskej revolúcie v Nemecku, povedal, že všetko bude závisieť od možnosti podporiť proletársku revolúciu akýmsi druhým vydaním sedliackej vojny. Otázku robotnícko-roľníckeho zväzku teoreticky najhlbšie rozpracoval Lenin a určil líniu strany v roľníckej politike v období boja o moc i v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu. Jeho učenie a skúsenosti Sovietskeho sväzu tvoria základ pri určovaní roľníckej politiky našej KSČ.

Robotnícko-roľnícky zväzok je triedny zväzok. Spoločenské postavenie jednotlivých tried objektívne určuje spôsob výroby. Jeho stránky sa vyvíjajú, menia kvantitatívne aj kvalitatívne, a preto sa vyvíja, mení aj vzájomný vzťah jednotlivých tried, mení sa teda aj konkrétny obsah robotnícko-roľníckeho zväzku. Napriek všeobecnej platnosti základných téz marxizmu-leninizmu o triednom boji existujú v každej krajine určité osobitosti v rozvoji výrobných síl, výrobných vzťahov a tomu zodpovedajúcej ideologickej, kultúrnej, politickej nadstavbe, ktorá si vynucuje často osobitnú taktiku pri uskutočňovaní generálnej línie v danej etape revolúcie a výstavby. A práve správne poznanie, ohodnotenie a využitie týchto osobitostí pri určovaní konkrétnej politiky je dôkazom vyspelosti politiky strany a prínosom v rozvoji marxistickej teórie. Osobitné postavenie a historický vývin roľníctva a agrárnej buržoázie u nás si vyžadoval veľmi prezieravú politiku a taký roľnícky program strany, ktorým by sa vytvorila spoločenská sila schopná zhodiť panstvo kapitálu a vybudovať základy socialistickej spoločnosti. Preto politika upevňovania robotnícko-roľníckeho zväzku u nás je príkladom vedeckého prístupu strany k riešeniu konkrétnych politických úloh. Okrem toho sa však vyskytuje v našej histórii aj príklad roztržky proletariátu s roľníctvom, a preto máme možnosť poučiť sa z jej neblahých následkov na vývin proletárskej revolúcie.

Vzťahy robotníckej triedy a roľníctva za kapitalistickej ČSR

Veľká októbrová socialistická revolúcia aj u nás vo veľkej miere zaktivovala revolučný pohyb priemyselného proletariátu, pracujúcich roľníkov

a dedinských bezzemkov. Robotníci vytyčovali národné a socialistické požiadavky a roľníci žiadali pôdu — parceláciu veľkostatkov. Robotnícku triedu viedla sociálnodemokratická strana, ktorá však podceňovala revolučný pohyb roľníctva, a preto nemala ani svoj vlastný marxistický roľnícky program a v rozhodujúcich roľníckych otázkach zaujímala oportunistické stanovisko. Najmarkantnejšie sa to prejavilo pri riešení otázok pozemkovej reformy, ktorá bola kľúčovou roľníckou otázkou a jej riešenie určilo na dlhší čas ekonomické aj politické postavenie roľníctva.

Pri otázke určenia hranice súkromného vlastníctva k pôde navrhovala národnosocialistická strana zábor pôdy nad 50 ha, pretože reprezentovala priemyselný a bankový kapitál a nemala záujem na posilnení konkurenčnej agrárnej buržoázie. Agrárnici, pravda, žiadali zábor len nad 300 ha ornej alebo 500 ha všetkej pôdy. Sociálnodemokratická strana mala v tejto situácii prinajmenej podporovať návrh národnosocialistickej strany, lebo viac vyhovoval požiadavkám roľníctva. Miesto toho však vystúpila s kompromisným návrhom záboru nad 150 ha ornej a 250 ha všetkej pôdy. Za takýchto podmienok agrárna strana v podstate presadila svoj návrh.

Ani pri hlasovaní, či sa má vykonať vyvlastnenie alebo výkup za náhradu, nebola sociálnodemokratická strana jednotná, v dôsledku čoho odhlasoval sa výkup za náhradu, a tak sa dopomohlo bankovému kapitálu, aby „...razom podrobil svojej kontrole a priamej poplatnosti státisíce maloroľníckych usadlostí, ktoré boli nútené vypožičať si veľkú časť peňazí potrebných na „nadobudnutie“ parcelovaného pozemku...“¹

Najvážnejšiu a rozhodujúcu chybu však urobila sociálnodemokratická strana v otázke prídely pôdy. Niektorí sociálni demokrati si osvojili menševické heslo o municipalizácii pôdy a vedenie strany sa uznieslo, že nebude hlasovať za parceláciu, ale za socializáciu veľkostatkov. „Socializovať“, pravda, mali len rentabilné veľkostatky, nerentabilné sa mali parcelovať. Pôda sa však nemala dostať malým a stredným roľníkom do vlastníctva, ale len do árendy. Roľníci a bezzemkovia chceli práve opak. Agrárna strana využila požiadavku sociálnej demokracie na veľkú protirobotnícku propagandu a hrozila, že robotníci chcú panské veľkostatky premeniť na „bolševické robotárne“. Pravičiarске vedenie sociálnej demokracie nechápalo, že pre socialistickú cestu vývoja nie je rozhodujúce, koľko pôdy bude vlastniť kapitalistický štát, ale skutočnosť, s kým pôjdu pracujúci roľníci — s robotníckou triedou alebo s buržoáziou.

Sociálna demokracia takto izolovala revolučnú robotnícku triedu od revolučného pohybu roľníckych mäs, rozštiepila rozhodujúcu spoločenskú silu, vohnala roľníctvo do područia buržoázie, ktorá po zrade pravicového vedenia sociálnej demokracie pomerne ľahko porazila robotnícke revolučné hnutie a oddialila jeho víťazstvo na celé štvrtstoročie.

Tieto historické skúsenosti jasne dokazujú, že ani v takých pomerne priaznivých podmienkach, aké boli u nás roku 1920, nemôže silné revolučné

¹ K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 210.

robotnícke hnutie vytvoriť spoločenskú silu, ktorá je schopná nastoliť moc pracujúceho ľudu pod vedením robotníckej triedy a zvrhnúť kapitalistický spoločenský poriadok, ak chýba Engelsom spomínané druhé vydanie sedliackej vojny, teda ak chýba zväzok robotníckej triedy s pracujúcim roľníctvom.

Porážka revolučného robotníckeho hnutia, spôsobená oportunistom a nakoniec zradou pravičiarskeho vedenia sociálnej demokracie, spôsobila, že sa ľavica sociálnej demokracie odtrhla a roku 1921 založila marxistickoleninskú komunistickú stranu, ktorá sa prihlásila k III. internacionále.

Po roku 1921 sa podstatne zmenila ekonomická a politická situácia v štáte, rozloženie triednych síl, nastali zmeny aj v roľníckom hnutí. 636 000 roľníkov a bezzemkov dostalo pôdu z pozemkovej reformy, čo dočasne utlmilo revolučné roľnícke hnutie. V povojnovej konjunktúre sa pomerne značne zvýšili ceny poľnohospodárskych výrobkov a agrárnej strane sa podarilo získať značnú časť roľníctva pre jej „agrárnu demokraciu“. Vo voľbách roku 1920 získala agrárna strana len 845 633 hlasov, roku 1925 už 971 000 a roku 1929 dokonca 1 105 000 hlasov. Po rozkole v sociálnodemokratickej strane sa agrárna strana stala najsilnejšou politickou stranou v štáte. Obsadzovala mocensky najdôležitejšie ministerské kreslá: ministra vnútra, ministra obrany, ministra pôdohospodárstva i predsedu vlády. Tým mala v rukách žandárstvo, armádu a ovládala aj roľníctvo. Tieto svoje politické pozície, ku ktorým jej dopomohlo pracujúce roľníctvo, využila mladá, dravá a v podstate najkonzervatívnejšia a najreakčnejšia agrárna buržoázia v konkurenčnom boji s kapitálove silnejšou priemyselnou a bankovou buržoáziou. Presadením zásady „koľko podielov, toľko hlasov“ a vybudovaním finančných a distribučných pseudodružstevných centrál sa fakticky zmocnila celého obchodu s dedinou. Prostredníctvom Agrárnej banky a rôznych záujmových organizácií sa zmocnila v prevažnej časti liehovárníckeho a škrobárskeho priemyslu, získala polovicu účastín v cukrovarníckom karteli, v mliekárskom priemysle a pod. Prostredníctvom Agrárnej banky a využívajúc na to svoje ministerstvá sa postupne dostávala do ostatných odvetví priemyslu a nakoniec aj do zbrojného priemyslu. Agrárna skupina nedosiahla síce takú kapitálovú silu ako skupina okolo Živnobanky, ale práve preto, že mala silné pozície vo vládných orgánoch, mala väčšiu politickú moc, než aká by jej patrila podľa ekonomickej sily. Spôsobila to skutočnosť, že sa opierala o miliónové masy roľníctva.

V tejto situácii sa podarilo agrárnej skupine kapitálu získať značnú časť spoločenskej nadhodnoty na úkor ostatných skupín buržoázie a presadiť niektoré opatrenia, ktoré zdanlivo chránili aj záujmy pracujúcich malých a stredných roľníkov. Presadila ochranné clá na niektoré výrobky, aby ako tvrdila, udržala domáce ceny na určitej výške a chránila ich pred zahraničnou konkurenciou. Presadila povinné miešanie liehu do benzínu, aby vraj zabezpečila speňaženie zemiakov v najchudobnejších oblastiach. Presadila dumpingovú cukrovú politiku, aby udržala osev cukrovky a pod.

Pomocou dobre organizovanej agrárnej strany, ktorá mala školených sekretárov, demagógiou s heslom „dedina, jedna rodina“ sa jej podarilo ovládať dedinu a vzbudzovať dojem, že je roľníckou politickou stranou, a pritom súčasne zrastať s ostatnou priemyselnou, bankovou a obchodnou buržoáziou a držať roľníctvo ako svoju masovú základňu proti revolučnému proletariátu.

Ani vedenie KSC nevedelo dlho správne analyzovať novovzniknutú ekonomickú situáciu a vyvodzovať z toho správny marxistický vzťah k roľníctvu. Klement Gottwald už roku 1924 v Pravde chudoby síce upozorňoval, že „problém získania roľníctva ako spojenca a rezervu priemyselného proletariátu prešiel u nás už cez štádium ideovej prípravy do organizačnej výstavby orgánov roľníctva“, ale ani IV. sjazd roku 1927, hoci sa na ňom diskutovalo o roľníckej otázke, nevedel dať strane správnu líniu. Naopak, vedenie strany (Jílek a Bolen) tézou, že ČSR je polokolóniou a vedie k reagrarizácii, členov poplietlo. Proces zrastania agrárnej buržoázie s bankovou a priemyselnou bol tu zamenený za reagrarizáciu. (K. Gottwald v článku *K V. sjazdu KSC* okrem iného napísal „... je nebezpečenstvo, že sa buržoázii podarí aj pri postupujúcej diferenciácii dediny — postaviť zdrvuujúcu časť aj jeho proletárskych a poloproletárskych elementov do radov fašizmu proti priemyselnému proletariátu.“)

Ani na otázku pôdy sa IV. sjazd neďíval správne. Miesto požiadavky konfiškácie veľkostatkárskej a cirkevnej pôdy a jej bezplatného rozdelenia dedinskej chudobe vytyčuje dočasné heslo o vydaní zákona o nútenom nájme, podľa ktorého mali statkári prenajímať roľníkom pôdu nad svojich 30 ha. Čo sa týka pozemkovej reformy, žiadal len jej revíziu, čím musel v roľníckych masách nevyhnutne vzniknúť dojem, že pozemková reforma bola v podstate správna, len pri jej uskutočňovaní sa urobili dajaké byrokratické prechmaty, a tie treba revidovať. Chybná bola aj téza, že v období konjunktúry ide všetko roľníctvo s buržoáziou. Toto stanovisko dokazuje, že vedenie strany v spomenutom období neurobilo dôkladný ekonomicko-politický rozbor situácie jednotlivých skupín roľníctva a nevedelo z toho vyvodiť správnu líniu v roľníckej otázke.

Zmena nastala po V. sjazde, keď sa na čelo strany dostalo gottwaldovské vedenie. Klement Gottwald vyvrátil tézu, že v období konjunktúry ide celé roľníctvo s buržoáziou. Dedinskí proletári sú prirodzení spojenci robotníckej triedy a záujmy stredných roľníkov ako tovarových výrobcov sú v mnohých otázkach protichodné so záujmami buržoázie, pretože aj medzi týmito výrobcami prebieha konkurenčný boj, na ktorý doplácajú strední roľníci. Správne odhalil podstatu agrárnickeho hesla „dedina, jedna rodina“, ktoré malo „dedinský proletariát, domkárov a maloroľníkov zapriať do konkurenčného boja, ktorý ona vedie s ostatnými skupinami buržoázie ...“ malo pomáhať „agrárnikom ruvať sa s ostatnou buržoáziou o väčší podiel na zisku“.²

² K. Gottwald, *Spisy II*, Bratislava 1951, 280.

Strana poukazovala na rast zadíženosti dediny. Išlo práve o drobných roľníkov. Podľa prieskumu 3040 podnikov, ktorý roku 1931 urobil Zemědělský ústav účetnicko-spravovädný, bola zadíženosť roľníkov, ktorí vlastnili pôdu do 2 ha, na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine 2462 Kčs a v skupine od 20 do 100 ha len 1422 Kčs na 1 ha. Toto zadíženie v dobe konjunktúry robilo v ČSR asi 16 až 17 miliárd korún.

Aj ochranné clá, ktoré zdražovali, a tým znižovali reálnu hodnotu miezd, boli zamerané na poskytovanie vyšších ziskov práve pre poľnohospodárskych veľkovýrobcov. Väčšia colná ochrana sa poskytovala tovarom, ktoré realizovali veľkostatkári. Napríklad u pšenice tvorilo roku 1928 clo 29,1 % z ceny na domácom trhu a u kráv, ktoré predávali drobní roľníci a nakupovali statkári, dosahovalo len 9,4 % z ceny na domácom trhu, a u vajec dokonca len 4,8 %.

Povinné miešanie liehu do benzínu neslúžilo pracujúcim roľníkom z chudobných zemiakárskych oblastí, pretože väčšinu výroby zemiakov skrmili alebo spotrebovali vo vlastnej domácnosti. Tovarová výroba zemiakov u roľníkov do 2 ha bola 36 Kčs na 1 ha, u roľníkov od 2 do 5 ha 49 Kčs na 1 ha a u statkárov nad 100 ha už 395 Kčs na 1 ha, z čoho 329 Kčs na 1 ha spracovali vo vlastných liehovaroch.

Aj dumpingová cukrová politika sledovala ziskové záujmy veľkých reparačov. Roľníci v zemiakárskych oblastiach doplácali na zvýšenú cenu konzumného cukru práve tak ako robotníci a ostatní pracujúci. Osemhektárový roľník v obilninárskej oblasti mal príjem za repu v priemere 786 Kčs a za cukor pre päťčlennú rodinu platil 841 Kčs. Statkárom a kulakom však kynuli z predaja repy vysoké mimoriadne zisky.

Cenové nožnice sa tiež viac roztvárali pri tovaroch, ktoré nakupovali malí a strední roľníci. Roku 1933 oproti roku 1926 sa zväčšilo rozpätie cenových nožníc pri nákupe mláťačky o 33 %, pri nákupe žacieho stroja o 31 %, ale pri nákupe poťahovej sejačky o 53 %, šrotovníka o 54 % a ručnej kosa o 55 %.

Týchto niekoľko príkladov dokazuje, že záujmy pracujúcich roľníkov sú v rozpore so záujmami buržoázie aj v období konjunktúry. Rozpor sa zvyšuje v období krízy a agrárna buržoázia má takú istú účasť na vykorisťovaní dediny ako hociktorá iná kapitálová skupina. Preto je pracujúce roľníctvo prirodzeným spojencom robotníckej triedy. V období boja o dobytie politickej moci sa však môže strana opierať len o dedinskú chudobu, ktorá je bezprostredne vykorisťovaná. Stredný roľník je tiež pracujúcim, zároveň však pomocou kapitalistického trhu je ekonomicky spojený s buržoáziou. Preto treba stredného roľníka pre jeho, ako spomínal Lenin, dvojakú tvár neutralizovať v tomto období od buržoázie, dostať ho z jej politického područia, a to najmä tým, že sa budú odhaľovať ekonomické rozpory medzi ním a ostatnou, najmä agrárnou buržoáziou.

Najväčšie rozhodnutie strany bolo, že boj o získanie roľníctva a o upevnenie zväzku s ním sa rozšíril okrem ideologického poľa aj na pole ekonomické. „Takticky rozhodujúce je vedieť viesť boj za denné požia-

davky veľkej masy roľníctva, a to tak, aby sa roľníctvo skúsenosťami z týchto bojov stále viac presvedčovalo o troch hlavných veciach: predovšetkým, že v rámci kapitalizmu je zdrvivúca masa roľníctva odsúdená na postupné zbedačovanie a proletarizovanie a že nijaké reformy v rámci kapitalizmu, i keby boli možné (ako nie sú), tomuto procesu nezabránia; po druhé, že k vyšším formám sociálnym sa môže masa roľníctva vyvíjať bezbolestne, na stúpajúcej línii zo stránky sociálnej, kultúrnej i politickej iba po zničení panstva kapitalizmu; napokon po tretie, že toto možno dosiahnuť iba revolučným bojom za diktatúru proletariátu, vo zväzku roľníctva s robotníctvom pod vedením proletariátu.”³

Tým bol určený obsah zväzku robotníctva a roľníctva v tomto období. Bol to zväzok politický, pretože sledoval politický cieľ, dobytie moci. Upevňoval sa však aj pri prebojovaní ekonomických požiadaviek pracujúceho roľníctva. Tieto požiadavky nesmeli mať, pravda, taký charakter, aby síce pomáhali roľníctvu, ale zároveň škodili robotníctvu (napr. zvyšovanie cien potravín), ale museli to byť len také ekonomické požiadavky, ktoré prospievali základným masám roľníctva a išli na úkor buržoázie. Typickou požiadavkou tohto druhu bol boj za bezplatný prídel pôdy, za zníženie árendového bremena, za oddženie malých roľníkov, boj proti vykorisťovateľským kapitalistickým veľkodružstvám, kartelom a pod. Preto VI. sjazd strany otvorene žiadal vyvlastnenie veľkostatkárskej a cirkevnej pôdy a jej bezplatné pridelenie do súkromného vlastníctva dedinskej chudobe. Boj za požiadavky robotníctva spája s bojom proti exekúciám roľníkov, proti zadlžovaniu atď., čím sa aktivizuje roľníctvo a spájajú sa obidva revolučné prúdy, vytvára sa politický zväzok pod vedením robotníckej triedy.

Pri štrajku baníkov v Duchcove a Oslavanoch sa súčasne rozvíja široké hnutie na okolitých dedinách. Roľníci prejavili solidaritu so štrajkom baníkov a zorganizovali pre nich zber potravín zadarmo. Aj robotníci z Bechevky usporiadali demonštratívny štrajk na dôkaz solidarity s hnutím repárov na Morave, ktorí prišli v počte 2000 do Roudnice manifestovať proti tomu, aby cukrovarnícky kartel vykorisťoval drobných repárov. V dôsledku správnej politiky strany sa dostáva roľníctvo do revolučného pohybu. Šíria sa roľnícke vzbury na Zakarpatskej Ukrajine a Horehroní a na čele tohto hnutia stoja robotnícki vodcovia. Buržoázia sa bojí zväzku robotníkov a roľníkov, robí ústupok a v septembri 1936 vydáva zákon o odklade exekúcií roľníkov. Chce získať späť na svoju stranu roľnícku masu. Dedinská chudoba sa však presvedčila, že robotnícka trieda háji aj jej záujmy a že má v nej spoľahlivého vodcu. Na Zakarpatskej Ukrajine, kde sa sociálny útlak spájal s útlakom národnostným, víťazí vo voľbách komunistická strana a poráža vtedy najsilnejšiu agrárnu stranu.

V tomto období revolučného boja o dobytie politickej moci strana upevňovala zväzok robotníkov a roľníkov podľa druhého Leninovho hesla. V boji proti buržoázii všetkého druhu sa opierala o dedinskú chudobu pri neutra-

³ K. Gottwald, *Spisy I*, Bratislava 1951, 216.

lizácii stredného roľníka. Stredného roľníka neutralizovala tým, že odhalovala rozpory v trhových záujmoch stredných roľníkov a agrárnej buržoázie, a tým vyvracala základné agrárnické heslo „dedina, jedna rodina“. Tento úspešný boj strany za upevnenie robotnícko-roľníckeho zväzku prerušil nástup fašizmu. Hlavné úsilie strany sa zameralo na organizovanie ľudového frontu. Po okupácii a po strate národnej samostatnosti bola strana nútená prejsť do ilegality. Najbližším hlavným cieľom sa stala porážka fašizmu a obnovenie československej štátnosti.

Upevnenie robotnícko-roľníckeho zväzku do Februára

Oslobodenie našich národov Sovietskou armádou a obnovenie československej štátnosti umožnilo podstatnú zmenu v obsahu politiky strany v pomere k roľníctvu. Aj v tomto období išlo v podstate o uchopenie štátnej moci revolučným proletariátom, o zabezpečenie prechodu národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Pre toto obdobie platí vo všeobecnosti druhé Leninovo heslo, podľa ktorého sa strana riadila aj za kapitalistickej ČSR. V ekonomických a politických podmienkach však nastali v novoutvorenom štáte podstatné zmeny, ktoré strana podrobila hlbokému rozboru a v súlade s týmito zmenami modifikovala v duchu marxizmu-leninizmu svoju konkrétnu politiku upevňovania robotnícko-roľníckeho zväzku.

Podmienky ovplyvňujúce robotnícko-roľnícky zväzok

Spod fašistického, národného a ekonomického útlaku oslobodila naše národy hrdinská Sovietska armáda. Úctu, obdiv a lásku k národom Sovietskeho sväzu za toto oslobodenie nemôžeme odlúčiť od úcty a obdivu k sociálno-ekonomickému, teda socialistickému zriadeniu, ktoré vytvorilo takú veľkú a obetavú silu, schopnú zdolať mocný fašizmus a vlastnou krvou oslobodiť aj iné národy. Rozhodujúca masa našich národov, celé desaťročia klamaná buržoáznou propagandou, spoznala pravdu socializmu.

Druhým rozhodujúcim faktorom bola skutočnosť, že Komunistická strana Československa sa stala vládnu stranou, vedúcou silou Národného frontu a po roku 1946 najsilnejšou politickou stranou v štáte. Ona jediná sa nijakým spôsobom nekompromitovala s fašizmom, od začiatku do konca viedla s ním nekompromisný boj, bola organizátorkou a vedúcou silou boja za oslobodenie. Tým si získala úctu aj neproletárskych pracujúcich miest a vidieka.

Zjednotilo sa revolučné odborové hnutie robotníkov a táto akčná jednota zväčšila v podstatnej miere politickú silu robotníckej triedy.

Národné výbory sa ako orgán ľudu stali nositeľom a vykonávateľom štátnej moci.

Prijatím Košického vládneho programu, vypracovaného komunistickou stranou, pristúpilo sa k vyvlastňovaniu značnej časti priemyselnej a bankovej buržoázie a ku konfiškácii pôdy kolaborantov a zradcov, čím bol

urobený „prelom do politickej a hospodárskej nadvlády buržoázie“, ako to konštatoval Klement Gottwald na IX. sjazde KSČ.

Napokon veľmi významným opatrením bol zákaz najreakčnejších politických strán a medzi nimi aj strany agrárnej. V tejto otázke však bola na Slovensku odlišná situácia ako v Českých zemiach. Slovenská agrárna buržoázia sa opierala o český kapitál a bola v konkurenčnom boji s ľudáckou kapitálovou skupinou. Za tzv. slovenského štátu agrárna skupina uzavrela s ľudákmi „hradný mier“, napriek tomu však bola vytlačená na podradnejšie miesto, pretože stratila svoju oporu v českom agrárnom bankovom kapitáli. Preto časť agrárnej buržoázie na Slovensku bola za obnovenie československej štátnosti, aktívne sa zúčastnila v ilegálnom boji aj v Slovenskom národnom povstaní a prešla do novej „Demokratickej strany“. Cez ňu si podržala v podstate staré mocenské pozície vo veľkodružstvách, v roľníckych pokladniciach, Sedliackej banke a v mnohých priemyselných podnikoch a uchopila sa aj dôležitých povereníctiev, ako Povereníctva pôdohospodárstva, Povereníctva financií, Povereníctva výživy a pod., čo do značnej miery sťažovalo uskutočňovanie roľníckej politiky strany na Slovensku.

Za spomenutých podmienok mohla strana zmeniť do značnej miery obsah zväzku s roľníctvom. Ako vládna strana mohla priamo presadzovať ekonomické záujmy pracujúcich roľníkov a chrániť ich na pôde vlády proti vykorisťovaniu zo strany buržoázie. Znárodnením časti priemyslu sa dostala robotnícka trieda prostredníctvom štátu do ekonomického spojenia s roľníctvom a roľníctvo mohlo pociťovať ekonomické výhody socialistických vzťahov. Značná časť ekonomických výhod však mala ísť na úkor národnej buržoázie, ktorej zostali legálne politické a hospodárske pozície, čo nevyhnutne muselo vyvolať triedny boj, v ktorom sa buržoázia postupne odhaľovala ako nepriateľ roľníctva, a tým stratila svoju masovú zálohu. Poukážeme na niektoré hlavné opatrenia strany, ktorými upevňovala zväzok s roľníctvom a súčasne nekompromisne bojovala proti buržoázii.

Prvá časť pozemkovej reformy nepostihla národnú buržoáziu, ktorá mala svoje legálne zastúpenie v politických stranách Národného frontu. Revízia kapitalistickej pozemkovej reformy a požiadavka výkupu nad 50 ha však postihla statkárov všetkého druhu. Rozhodujúca bola skutočnosť, že sa pôda dala oprávneným uchádzačom do súkromného vlastníctva.

Pozemková reforma politicky citlivo zasiahla buržoáziu, ktorá počítala so zvratom vývinu u nás v príhodnom čase obdobne, ako to bolo roku 1920. Masovou zálohou malo byť opäť roľníctvo. Stratou statkárskej pôdy sa jej však bralo „právo“ hovoriť za roľníctvo, vystupovať s heslom jednoty záujmov s pracujúcimi roľníkmi. Otvorene sa však bála vystúpiť proti demokratickej pozemkovej reforme, pretože roľníctvo si žiadalo parceláciu. Buržoázia sa preto uchýľovala k rozličným machináciám a k zadržovaniu pridelov, aby v očakávanom vhodnom čase zachránila čo najviac pôdy pre seba. Strana však nekompromisne odhaľovala tento farizejský postoj „ochrancov“ roľníkov.

Podobný priebeh mala aj akcia demokratizácie veľkodružstiev. Agrárnej buržoázii sa podarilo opriať tieto inštitúcie gloriolou roľníckych družstiev, preto strana nevystúpila s požiadavkou znárodnenia týchto podnikov, hoci skutočnou formou, rozsahom a obsahom činnosti plne spĺňali podmienky pre znárodnenie. Strana však vystúpila s požiadavkou zľudovenia týchto družstiev a uskutočnenia zásady „čo člen, to hlas“ namiesto platnej kapitalistickej zásady „čo podiel, to hlas“. Demokratizácia bola prijateľná pre roľnícke masy, nebola však žiadúca pre agrárnu buržoáziu, pretože by týmto opäť stratila svoje hospodárske pozície, z ktorých politicky a ekonomicky ovládala dedinu. Takto v boji o demokratizáciu veľkodružstiev sa „Demokratická strana“, ktorá združovala agrárnické živly, opäť demaskovala.

Strana okrem toho zlepšovala ekonomické postavenie pracujúcich roľníkov tým, že prebojovávala ďalšie požiadavky. Presadila zvýhodnenie cien živočíšnych výrobkov, ktoré prevažovali v tovarovej výrobe malých a stredných roľníkov. Presadila vyššie výkupné ceny roľníkom do 20 ha, presadzovala triedny rozpis dodávok, zvýhodnenie dane pre malých a stredných roľníkov, znížila árendovné, presadila miliónársku daň, z ktorej sa uhradzovali škody spôsobené katastrofálnym suchom roku 1947. Zabezpečila lacný úver so štátnou zárukou, a tak roľnícky dlh prestal byť nástrojom vyvlastňovania. Spoločnou črtou týchto, ako aj mnohých ďalších opatrení je, že zlepšovali postavenie pracujúcich malých a stredných roľníkov. Uvedené ekonomické výhody išli na úkor buržoázie alebo oslabovali jej ekonomické postavenie a pritom sa nedotýkali životnej úrovne robotníckej triedy.

Socialistická industrializácia a výstavba krajiny odčerpávala nevyužitú prebytky pracovných síl z dedín agrárne preľudnených oblastí a poskytla pracovnú príležitosť najmä dedinskej chudobe. Zvýšil sa podstatne prídel strojov vyrobených našim znárodným priemyslom pre strojové družstvá, voľné strojové združenia, štátne majetky, ktoré pomáhali aj malým a stredným roľníkom, a tak sa podstatne zvýšila produktivita práce, uľahčila prísllovečná ťažká drina drobných roľníkov. Drobní roľníci priamo pociťovali výhody nastolených socialistických výrobných vzťahov, výhody bezprostredného ekonomického spojenia robotníckej triedy a roľníctva.

V dôsledku týchto opatrení sa pracujúce roľníctvo viac a viac odklňalo od buržoázie a stávalo sa čoraz pevnejším spojencom robotníckej triedy, ktorú uznávalo ako vedúcu silu zväzku. Buržoázia sa obávala tohto spojenia. Všetky politické strany, aj národnosocialistická, ktorá nikdy nemala na dedine svoje zázemie, usilovali sa pôsobiť na dedinu. Buržoázia mala však pomerne ťažkú úlohu. Keď chcela uhájiť svoje ekonomické mocenské pozície, dostala sa do rozporu s požiadavkami roľníkov. Naopak, keby bola súhlasila s opatreniami, ktoré presadzovala komunistická strana v prospech roľníkov, bola by si oslabilá ešte viac vlastné ekonomické pozície, a tým stratila politický vplyv na roľníctvo.

Roku 1946 sa stala KSČ najsilnejšou politickou stranou, o čo sa v ne-

malej miere zaslúžila už aj pracujúca dedina. Keď strana pre voľby na rok 1948 vytýčila heslo „získať vo voľbách nadpolovičnú väčšinu národa“, buržoázia sa naľakala, pokúsila sa o puč a dúfala, že sa bude opakovať rok 1920. Pomer triednych síl sa však v podstate zmenil. Správnou politikou upevňovania robotnícko-roľníckeho zväzku roľníctvo prestalo byť masovou zálohou buržoázie a stalo sa spojencom robotníckej triedy. Február 1948 bol tvrdou skúškou pevnosti tohto zväzku. Zástupcovia roľníckych komisií hlasovali na Staromestskom námestí za ďalšie znárodnenie a delegáti odborových organizácií za roľnícke požiadavky, včítane výkupu pôdy nad 50 ha. Roľníci na dedinách sa aktívne zúčastnili na očiste národných výborov a na obrode strán Národného frontu.

Február roku 1948 je historickým dôkazom správnosti politiky strany pri upevňovaní robotnícko-roľníckeho zväzku a dôkazom správnej aplikácie marxisticko-leninských základných téz na konkrétne ekonomické podmienky. V tomto období išlo v podstate o uchopenie politickej moci, o zabezpečenie prechodu národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú. Pre toto obdobie platí druhé Leninovo heslo, pri ktorom sa neutralizuje stredný roľník. V dôsledku existencie osobitných ekonomických a politických podmienok mohla strana zabezpečiť aj ekonomickú pomoc stredným roľníkom, a preto mohla už v tomto období miesto neutralizácie prejsť k ich získaniu pre politiku strany, pre znárodnenie ďalších podnikov a odvetví národného hospodárstva, pre vyhnutie buržoázie alebo jej ochrancov z vlády Národného frontu.

Socialistická prestavba nášho poľnohospodárstva

Vo februári 1948 bolo dovŕšené prerastanie národnej a demokratickej revolúcie v revolúciu socialistickú a v našom hospodárskom aj politickom živote došlo ku kvalitatívnym zmenám. Socialistické výrobné vzťahy sa rozšírili do ďalších odvetví národného hospodárstva, bola dokončená demokratická a pozemková reforma a agenti reakcie, včítane agentov agrárnikov, boli vyhnaní z legálnych zložiek Národného frontu.

IX. sjazd KSČ konštatoval, že v priemysle bolo vykonané znárodnenie na 95 %; bolo znárodnené peňažníctvo, zahraničný obchod, veľkoobchod a cez družstevný a verejný sektor išla aj značná časť maloobchodu. Veľko-buržoázia v meste a veľkostatkárska trieda na dedine boli likvidované ako triedy. Pôda nad 50 ha bola vykúpená od statkárov a všetka pôda od špekulantov, ktorí na nej nepracovali, a bola pridelená roľníkom alebo štátnym majetkom. Uskutočnila sa v podstate zásada, podľa ktorej má pôda patriť tým, čo na nej pracujú. V dôsledku znárodnenia sa dostáva robotnícka trieda v celej šírke do ekonomického spojenia s roľníctvom. Znárodnením peňažníctva a obchodu bola odstránená možnosť vykorisťovania roľníkov prostredníctvom obchodu a úveru. Roku 1949 sa vykúpili od kulakov a špekulantov v celej ČSSR väčšie poľnohosp. stroje, čím bola

do značnej miery podlomená ich hospodárska moc ako jedinej kapitalistickej triedy na dedine. Pracujúci roľníci tak dosiahli maximum požiadaviek, ktoré vôbec mohli dosiahnuť ako individuálne hospodáriaci roľníci. Zvýšil sa pôdny fond pracujúcich roľníkov, vzrástla ich životná úroveň, upevnil sa zväzok robotníkov a roľníkov a upevnila sa ich dôvera v ľudovodemokratické zriadenie.

Hlavnou ekonomickou úlohou strany v tomto období bola prestavba a výstavba socialistického priemyslu s prednostným rozvojom ťažkého a strojárkeho priemyslu, aby sa mohli na jeho báze rozvíjať aj ostatné odvetvia národného hospodárstva, včítane poľnohospodárstva. Už prvé počiatky industrializácie sa prejavili v poskytovaní zvýšenej technickej a ekonomickej pomoci roľníctvu. Zatiaľ čo štátny podnik pre mechanizáciu poľnohospodárstva Mepod mal roku 1946 na Slovensku len 626 jednotkových traktorov, vzrástol ich počet v STS roku 1950 na 4967. Roľníci nakúpili za výhodných podmienok veľké množstvo strojov. Súčasne však začala narastať disproporcja medzi prudko sa rozvíjajúcim socialistickým priemyslom a malovýrobným poľnohospodárstvom.

Rozmnožením pracovných príležitostí a zrušením vykorisťovania stúpla kúpyschopná sila pracujúcich v mestách, a tým stúpili aj nároky najmä na potraviny. Rozmnožením pracovných príležitostí príslušníkov roľníckych rodín v nepoľnohospodárskej oblasti stúpla aj kúpyschopná sila týchto rodín, a v dôsledku toho sa zvýšila ich naturálna spotreba z vlastnej výroby. Pretože rast poľnohospodárskej výroby zaostal za zvýšenou naturálnou spotrebou, znížila sa tovarová výroba pracujúcich roľníkov, a tým aj spotrebné fondy pre nepoľnohospodárske obyvateľstvo. Disproporcja medzi rastúcimi potrebami robotníckej triedy a ostatných pracujúcich a poľnohospodárskou výrobou sa povážlivo prehĺbila.

Okrem toho aj technika, ktorú priemysel dával do poľnohospodárstva, nemohla sa efektívne využiť v malovýrobnej technológii. Traktory boli na malých parcelách často nedostatočne využité. Napriek pomerne nízkej intenzite výroby sa začal objavovať v mnohých poľnohospodárskych oblastiach nedostatok pracovných síl. Druhá závažná disproporcja sa teda prejavila medzi technikou, ktorú mohol poskytovať náš vyspelý socialistický priemysel, a možnosťami jej využitia na zvýšenie výroby a produktivity práce v poľnohospodárstve.

Napokon úpadkovosť najmä kulackých podnikov, nedisciplinovanosť v speňažovaní tovarov a ťažké riadenie niekoľko stotisíc poľnohospodárskych podnikov sťažovalo plánovitosť v zásobovaní obyvateľstva a stalo sa živnou pôdou pre špekuláciu a čierny trh.

Disproporcja v tempe rozvoja priemyslu a poľnohospodárstva by musela nakoniec spôsobiť aj roztržku v robotnícko-roľníckom zväzku, ktorý strana v dlhoročných bojoch tak starostlivo upevňovala. IX. sjazd KSČ podrobil rozboru vzniknutú situáciu a došiel k záveru, že poľnohospodárstvo musí nevyhnutne zvýšiť výrobu aj produktivitu práce pri súčasnom zvýšení životnej úrovne pracujúcich roľníkov, čo možno dosiahnuť len nastolením

socialistických výrobných vzťahov aj v poľnohospodárstve. IX. sjazd položil konkrétnu úlohu získať malých a stredných roľníkov pre zakladanie družstiev a izolovať dedinského boháča. Sú známe slová Klementa Gottwalda: „Nebude u nás socializmus bez prechodu dediny k socializmu. Nebude u nás prechodu dediny k socializmu bez bloku, bez zväzku robotníckej triedy so základnou masou drobných a stredných roľníkov.“ Kolektívizácia sa tak stala v tomto období hlavným obsahom robotnícko-roľníckeho zväzku.

Po IX. sjazde roku 1949 strana sa orientovala na získanie malých a stredných roľníkov do jednotných roľníckych družstiev. V úpornom boji s triednymi nepriateľmi, v boji s prežitkami a nedôverou, pri veľkej technickej a ekonomickej pomoci, pri dodržiavaní princípu dobrovoľnosti a názorného presvedčovania sa zakladali prvé družstvá. Je všeobecne známa krivka rozvoja nášho roľníckeho družstevníctva: prudký rozvoj v prvých troch rokoch, pokles po roku 1952, stagnácia až do roku 1956 a znova stúpanie. Krivka poukazuje na úspechy družstevných výrobných vzťahov, ktoré nakoniec zvíťazili, ale aj na nedostatky, ktoré spomaľovali tento rozvoj.

Do roku 1952, t. j. v priebehu troch rokov, združilo sa na Slovensku 124 000 poľnohospodárskych podnikov a družstvá zaberali 46,5 % pôdy z krajsky plánovaného sektora. Roku 1953 klesol počet usadlostí na 109 000, percento pôdy na 36,2 a roku 1954 na 93 000 a percento pôdy na 32,4. Za dva roky počet usadlostí klesol o 25 %. Septembrové zasadnutie ÚV KSČ roku 1953 a X. sjazd strany kriticky rozobrali tento nedostatok. X. sjazd odhalil korene a príčiny chýb a vytýčil opatrenia na ich odstránenie. Strana konštatovala, že medzi hlavné chyby patrilo porušovanie princípu dobrovoľnosti pri zakladaní družstiev zo strany niektorých miestnych orgánov a nedostatočné poskytovanie odbornej, organizátorskej a politickej pomoci novozaloženým družstvám. Nedostatočná pomoc pri zdolávaní počiatočných ťažkostí a z toho vyplývajúce počiatočne slabšie hospodárske výsledky využili neprajníci družstevnej myšlienky na rozkladanie družstiev.

Nedostatok bol však aj v zaostávaní materiálo-technickej základne za tempom rozvoja družstiev, ako to konštatovalo septembrové zasadnutie ÚV KSČ. Rozsah poľných prác vykonaných STS na družstvách stúpol z 873 000 priemerných hektárov roku 1951 na 1 245 000 roku 1952. Na 1 ha družstevnej pôdy však pripadalo roku 1951 2,31 $\emptyset$ ha a roku 1952 len 1,27 $\emptyset$ ha. Ani štruktúra strojového parku STS nezodpovedala potrebám. Kým orba v celom poľnohospodárstve bola roku 1952 mechanizovaná na 22 %, traktorová sejba len na 13 % a kultivácia okopanín len na 0,08 %. Preto dosahovali družstvá spravidla nižšie hektárové úrody pri okopaniach v porovnaní so súkromným sektorom, hoci pri obilninách prekračovali priemery dosahované v súkromnom sektore. Práve tak výstavba maštalných priestorov a krmovínová základňa zaostávali za tempom plánovaného rozvoja živočišnej výroby. X. sjazd strany uložil podstatne zvýšiť a skompletizovať strojový a traktorový park STS. Počet jednotkových traktorov

v socialistickom sektore stúpol z 8542 roku 1952 na 14 746 roku 1957 a na 22 821 roku 1959. Objem stavebných investícií v JRD na Slovensku sa zväčšil z 225 000 000 Kčs roku 1954 na 1 252 000 000 Kčs roku 1959. Spotreba priemyselných hnojív na Slovensku stúpila z 57 000 ton roku 1951/52 na 139 000 ton roku 1955/56 a na 164 000 ton čistých živín roku 1958/59.

Zvýšenie materiálno-technickej pomoci spolu s úpravou cien, úveru, ako aj zvýšenie organizátorskej pomoci priaznivo ovplyvnilo materiálnu zainteresovanosť družstevníkov, stabilizovalo existujúce družstvá a od roku 1956 počet družstiev začal opäť narastať a na konci roku 1959 bolo u nás už 88,1 % ornej pôdy v socialistickom sektore. Pre obdobie po X. sjazde je charakteristické prudké zvyšovanie materiálno-technickej pomoci socialistickému poľnohospodárstvu. Táto pomoc priemyslu bola hlavným obsahom robotnícko-roľníckeho zväzku a spôsobila, že v druhej päťročnici sa v podstate uskutočnila socializácia dediny a došlo aj k určitému zvýšeniu poľnohospodárskej výroby, čím naša prax dokázala lživosť teórie o nevyhnutnom úpadku poľnohospodárskej výroby v období kolektivizácie.

Rozvoj výrobných síl v družstevnom poľnohospodárstve vedie aj v socializme k vzniku určitých neantagonistických protirečení, ktoré strana musí riešiť. Popri našich úspechoch v rozvoji poľnohospodárskej výroby po X. sjazde strana konštatovala, že rast intenzity výroby a produktivity práce v poľnohospodárstve neodpovedal poskytovanej technickej pomoci. Technika aj pôdny fond zostali často nevyužitú, investície sa nevyužívali dosť efektívne. Preto XI. sjazd KSČ r. 1958 i zasadnutia ÚV KSČ r. 1959 prijali opatrenia na ďalšie zvyšovanie materiálnej zainteresovanosti družstiev a podchytenie ich iniciatívy pri využívaní miestnych výrobných podmienok. Strojová technika z STS prešla do JRD a podstatne sa znížili ceny poľnohospodárskych strojov. Zaviedli sa jednotné výkupné ceny a zmenil sa systém výkupu, plánovania, zdaňovania a výrobnjej pomoci. Reorganizáciou národných výborov a štátnej správy sa v značnej miere preniesla zodpovednosť na podniky a nižšie riadiace zložky. Družstvá a okresné národné výbory sa posilnili schopnými pracovníkmi. Prijali sa ďalej opatrenia na prudký rozvoj poľnohospodárskeho školstva. Aj v tomto období sa sústavne zvyšovala materiálno-technická pomoc družstvám. Napriek tomu však možno konštatovať, že prehodnotenie a efektívnejšie využívanie ekonomických pák riadenia družstevnej výroby tvorili v tomto období hlavný obsah roľníckej politiky strany a robotnícko-roľníckeho zväzku.

Spomenuté opatrenia priaznivo ovplyvnili proces upevňovania JRD. Zlepšilo sa využitie strojového parku a mnohé agrotechnické opatrenia sa urobili v kratších agrotechnických lehotách. Roku 1960 zvýšila sa výroba aj priemerná odmena na pracovnú jednotku. Úroveň poľnohospodárskej výroby však stále zaostáva za potrebami a možnosťami. Najmä intenzita výroby neodpovedá prírodným možnostiam, úrovni techniky a počtu pracovných síl v poľnohospodárstve. Najslabším článkom reťaze skutočností, ktoré majú priviesť naše družstevné poľnohospodárstvo na podstatne

vyšší stupeň, je úroveň riadenia v podnikoch a v nižších zložkách národných výborov, ako na to poukázalo aj tohoročné februárové zasadnutie ÚV KSČ. V mnohých družstvách sa prejavuje nedostatok organizátorských schopností vedúcich a funkcionárov, nepodchytáva sa sila vnútrodružstevnej demokracie na zvýšenie aktivity JRD. Družstevníci v organizácii výroby a rozdeľovaní často uprednostňujú osobné záujmy pred záujmami družstva a spoločnosti. Miestami dochádza k nadmernému odčerpávaniu naturálií a uprednostňovaniu záhumienkového hospodárstva. Prejavujú sa aj špekulačné tendencie s pridruženou výrobou.

Uvedené skutočnosti sú dnes hlavnou brzdou rozvoja družstevnej výroby, a preto aj prekážkou ďalšieho upevňovania vzťahu robotníkov a roľníkov. Strana preto okrem rozšírenia poľnohospodárskych škôl, opatrení na zvýšenie účinnosti a aktuálnosti propagandy a morálnej a politickej výchovy vytyčuje aj ďalšie úlohy, ktoré majú odstrániť súčasnú hlavnú prekážku rozvoja družstevnej výroby. Ide najmä o rozšírenie pokrokovej technológie, prehĺbenie kooperácie a špecializácie, zlučovanie malých družstiev, vytváranie podmienok pre zavedenie pevného odmeňovania, zavádzanie presnej a dochvilnej evidencie, ktorá umožní zisťovať vlastné náklady a zavádzať chozrasčotné prvky do riadenia JRD. Pri sústavnom zvyšovaní materiálno-technickej pomoci, ako to vyplýva aj z úloh tretej päťročnice a z uznesení februárového zasadnutia ÚV KSČ roku 1961, zostáva skvalitňovanie vnútropodnikovej organizácie výroby, práce a riadenia JRD, teda poskytovanie politickej, organizačnej a kádrovej pomoci, hlavným článkom roľníckej politiky strany v tomto období, hlavným článkom obsahu robotnícko-roľníckeho zväzku. Dodávka strojov, chemikálií, stavebných hmôt a pod., ako aj poskytovanie pomoci pri uplatňovaní vnútrodružstevnej demokracie, organizácii socialistického súťaženia, vedení presnej a podrobnej evidencie, vytváraní predpokladov pre pevné odmeňovanie, zavádzaní prvkov chozrasčotu sa budú uskutočňovať za aktívnej účasti pracovníkov z patronátnych závodov, ktorí majú pri organizátorských prácach značné skúsenosti. Iniciatíva a dôslednosť v riešení tejto pomoci je prejavom vedúcej úlohy robotníckej triedy v upevňovaní robotnícko-roľníckeho zväzku v každom období jeho vývoja.

Stručný prehľad ukazuje, že robotnícko-roľnícky zväzok pod vedením robotníckej triedy je rozhodujúcou spoločenskou silou v každej etape a že strana venovala mimoriadne úsilie jeho upevňovaniu. Vzťah týchto dvoch spriatelených tried určujú objektívne spoločenské podmienky, stupeň rozvoja výrobných síl, im odpovedajúca spoločenská nadstavba a najbližšie ciele revolúcie a spoločenskej výstavby. Obsah zväzku je preto živý. Strana prispôsobuje svoju konkrétnu politiku tak, ako sa menia podmienky a vytyčujú ciele v prestavbe a výstavbe spoločnosti. Vývin u nás potvrdzuje všeobecnú platnosť leninskej teórie o vzťahu robotníkov a roľníkov. Komunistickej strane Československa sa riadila učením marxizmu-leninizmu a vedecky správne ho aplikovala na naše konkrétne politické a hospodárske podmienky.

SCHEMA BILANCIE MEDZISEKTOROVÝCH HODNOTOVÝCH VZŤAHOV

Teoretickému rozpracovaniu otázok národného dôchodku sa v marxistickej politickej ekonómii venuje veľká pozornosť najmä od prvých krokov výstavby socialistickej spoločnosti v SSSR. Záujem o štúdium tejto oblasti ekonomického života bol vyvolaný predovšetkým praktickými potrebami národohospodárskeho plánovania a najmä potrebou zostavovať bilanciu národného hospodárstva ako jeden z hlavných nástrojov riadenia socialistickej ekonomiky.

Dôležitou črtou nižšej fázy komunistickej spoločnosti je existencia dvoch foriem socialistickeho vlastníctva. Z tohto dôvodu sa musí aj v socializme zostavovať bilancia tvorby, rozdeľovania a využitia národného dôchodku (ako súčasť bilancie národného hospodárstva) nielen v globále, ale aj v sektorovom členení.¹

Úlohou bilancie národného dôchodku je dať v skratke komplexný obraz o jednotlivých úsekoch reprodukčného procesu, t. j. charakterizovať tvorbu, prvotné rozdeľovanie, znovurozdeľovanie a použitie novej hodnoty v celom národnom hospodárstve. Jednotlivé časti hodnotových vzťahov medzi družstvami a štátom nie sú preto v bilancii prehľadne zoradené za sebou ako súčasť jednotného a plynulého procesu, ale sú od seba odseknuté a premiešané s ostatnými aktami procesu tvorby a rozdeľovania novej hodnoty. Pre odstránenie tohto nedostatku zostavujú naše plánovacie orgány ako doplnok k bilancii národného dôchodku pomocnú tabuľku, ktorej značne zjednodušený tvar (zjednodušený mnou) je v tabuľke 1.²

Tabuľka 1 by mala vykresliť vzťahy, ktoré sa vytvárajú medzi socialistickým štátom, družstvami a družstevníkmi od vytvorenia až po konečné použitie novej hodnoty. Túto svoju jedinú úlohu však plní tabuľka len čiastočne, najmä pre dva základné nedostatky:

1. V rubrike *Čistá vytvorená výroba* sa nezachytáva skutočne v družstvách vytvorená nová hodnota, ale zhruba len družstvami realizovaná čistá výroba, t. j. hrubý dôchodok JRD. V dôsledku toho nie sú v bilancii obsiahnuté vzťahy medzi družstevnými podnikmi a štátom, ktoré vznikajú

¹ Za povšimnutie stojí, že I. medzinárodná konferencia socialistických ekonómov, venovaná otázkam rozpracovania bilancie národného hospodárstva (Varšava 1959), označila „analýzu národného hospodárstva v sektorovom priereze a bilanciu vzájomných medzisektorových vzťahov“ za jeden z nedostatočne rozpracovaných bilančných problémov. Pozri T. Rjabuškin, *Voprosy razrabotki balansa narodnogo choziajstva v socialističeskich stranach*, Planovoje choziajstvo 5, 1960, 96.

² Podľa H. D. Kočtúcha, *Plánovanie rozšírenej reprodukcie v ČSR*, SPN 1957, 220—223.

v oblasti prvotného rozdeľovania národného dôchodku. Konkrétnym výrazom tohto nedostatku je, že sa medzi pôvodnými dôchodkami neuvádza dôchodok, ktorý štát získava pri výkupe poľnohospodárskych výrobkov za ceny nižšie, ako sú príslušné hodnoty.

Tabuľka 1

Schéma bilancie tvorby, rozdeľovania a použitia čistej výroby JRD

TVORBA

Hrubá výroba
Materiálne náklady
Čistá výroba vytvorená
Straty
Čistá použiteľná výroba

ROZDELENIE PRVOTNÝCH DŮCHODKOV

Dôchodky družstevníkov
Dôchodky nečlenov JRD (pracovníci vo mzde, špecialisti, brigádnici)
Dôchodky družstiev

ZNOVUROZDELENIE

Prijmy družstiev zo znovurozdelenia
Výdavky družstiev zo znovurozdelenia
Saldo zo znovurozdelenia
Konečné dôchodky JRD

POUŽITIE NÁRODNÉHO DŮCHODKU V JRD

Prírastok základných fondov
Prírastok obrátových fondov a nedokončenej výroby
Prírastok rezerv

PRVOTNÉ DŮCHODKY ČLENOV JRD ZO SPOLOČNÉHO HOSPODÁRSTVA

Peňažné dôchodky
Naturálne dôchodky
Spolu

2. Pri znovurozdeľovaní si tabuľka nevšima skutočnosť, že časť centralizovaného čistého dôchodku štátu slúži aj na uspokojenie spoločenskej spotreby družstevníkov. Táto položka sa potom stráca aj zo záverečnej časti bilancie (*Použitie národného dôchodku v JRD*) a skresľuje pomer medzi výsledkami prvotného rozdelenia a znovurozdelenia čistej výroby v JRD.

Praktický význam a teoretická zaujímavosť, akú má poznanie postavenia JRD v procese tvorby a rozdeľovania národného dôchodku, bola zrejme podnetom k práci, ktorú venovali viacerí autori zdokonaľovaniu bilancie čistej výroby družstevného sektora. Tak v rámci svojho návrhu *Úhrnej bilancie hospodárskeho vzäzku medzi priemyslom a poľnohospodárstvom*

pamätá A. Precioso aj na zachytenie hodnotových vzťahov medzi štátom a družstevným sektorom. Príslušný — nás zaujímajúci — úsek z jeho rozsiahlej bilancie je schematicky zachytený v tab. 2.³

T a b u l k a 2

Vytváranie konečných peňažných prostriedkov v poľnohospodárstve a ich použitie

Prvotné peňažné prostriedky	Príjmy zo znovurozdelenia národného dôchodku	Výdavky zo znovurozdelenia národného dôchodku	Konečné peňažné prostriedky a ich použitie
III. JRD			
A. <i>Socialistické podniky</i>	A. <i>Socialistické podniky</i>	A. <i>Socialistické podniky</i>	A. <i>Socialistické podniky</i>
a) z výkupu b) z nákupu	a) úver b) dotácie	a) dane b) dávky a poplatky c) splátky na úroky d) splátky na úver e) iné f) spolu	1. výrobné prostriedky z toho a) základné fondy b) obrátové fondy 2. spotrebné predmety
c) z kontraktácie d) z roľníckeho trhu e) iné f) spolu: z toho na obyvateľstvo* Prvotné peňažné prostriedky JRD	c) iné d) spolu		
B. <i>Obyvateľstvo</i>	B. <i>Obyvateľstvo</i>	B. <i>Obyvateľstvo</i>	B. <i>Obyvateľstvo</i>
a) z inštitúcie b) z roľníckeho trhu	a) sociálne dôchodky b) iné	a) dane b) dávky a poplatky c) platy a služby	a) spolu b) výrobné prostriedky
c) iné prvotné peňažné príjmy obyvateľstva	c) spolu		c) spotrebné predmety d) z toho jednotlivé druhy e) spolu

* Pod „obyvateľstvom“ Precioso zrejme rozumie družstevníkov a pod „inštitúciou“ JRD.

Chcel však vôbec Precioso v uvedenej schéme (tab. 2) zachytiť medzisektorové hodnotové vzťahy? Nemeráme jeho návrh podľa metra, ktorý sa preň nehodí? Tieto pochybnosti možno ľahko rozptýliť. Precioso predsa zostavil *Úhrnnú bilanciu hospodárskeho zväzku medzi priemyslom a poľnohospodárstvom*, ktorá nebude *úhrnnou*, ak sa z nej vynechajú hodnotové vzťahy medzi štátom a JRD. A pretože sa mimo uvedenej tabuľky u Preciosa (v jeho *Úhrnnej bilancii*) s vykreslením hodnotových vzťahov nikde nestretneme, môžeme jej oprávnene venovať svoju pozornosť.

V porovnaní s bilanciou zostavovanou Plánovacou komisiou je hlavnou

³ Pozri Artemio Precioso *Proporce mezi průmyslem a zemědělstvím a její vytváření v Československu*, SVPL 1959, 212—213.

prednosťou Preciosovej schémy istá prehľadnosť a názornosť. Obidva hlavné nedostatky bilancie plánovacej komisie tu však ostávajú v plnom rozsahu zachované. Navyiac sa u Preciosa zatemňuje pohľad na pomer družstiev k národnému dôchodku ešte aj zdôrazňovaním peňažnej formy rozdeľovania. V dôsledku toho sa totiž v jeho bilancii stráca z procesu rozdeľovania tá časť hrubej výroby družstiev, ktorá sa nevyzlieka zo svojej naturálnej formy.

Precioso však zrejme pociťoval nedostatky, s akými sú znázornené hodnotové vzťahy medzi družstevným a štátnym sektorom v jeho návrhu *Úhrnnej bilancie hospodárskeho zväzku medzi priemyslom a poľnohospodárstvom*, a preto vydellil vo svojej práci osobitnú kapitolu pod názvom *Finančná bilancia vzájomných vzťahov medzi štátom a dedinou*. Obsah tejto kapitoly je však veľmi skromný. Nie je v nej nič iné ako niekoľkostránková reprodukcia a výklad *Finančnej bilancie vzájomných vzťahov medzi štátom a dedinou*, ktorá bola zostavená v SSSR pre roky prvej päťročnice (1928—1932), a má už len historicko-poznávací význam. Za jej nedostatok označuje Precioso to, „že sa v nej neodrážajú práve cenové rozdiely, ktoré sú v dôsledku rozdeľovacieho charakteru výkupných cien základnou formou účasti poľnohospodárstva na krytí celospoločenských potrieb“. Takto si Precioso našiel mostík do súčasnosti a pokračuje: „... Určenie rozdielu medzi cenami, za ktoré sa realizuje poľnohospodárska výroba, a jej hodnotou“ je podmienkou pre určenie toho, „akou čiastkou sa poľnohospodárstvo zúčastňuje na vytváraní fondu akumulácie a iných celoštátnych fondov. Len vtedy by bolo možné zostaviť úplnú finančnú bilanciu vzájomných vzťahov medzi mestom a dedinou.“⁴

Preciosova požiadavka neznie osamotene. O potrebe poznania hodnoty vytváratej na jednotlivých úsekoch národného hospodárstva už vpravelo pomerne veľa autorov. Zdá sa dokonca, že sa význam riešenia tohto problému niekedy aj trochu zveličuje.

Napríklad podľa J. A. Kronroda poznanie hodnoty výrobku „podľa miesta jeho skutočného vzniku odkrýva skutočné výsledné súvislosti v národnom hospodárstve: odhaľuje reálnu štruktúru spoločenského výrobku, vzťahy rozdeľovania a znovurozdeľovania medzi odvetviami národného hospodárstva, mestom a dedinou, triedami a spoločenskými skupinami obyvateľstva atď.“⁵

Pokiaľ tu Kronrod vraví o „výsledných ekonomických súvislostiach“, môže mať na mysli iba hodnotové vzťahy, ktoré sa vytvárajú v procese rozdeľovania. Na hodnote výrobku „podľa miesta jeho skutočného vzniku“ však ešte proces rozdeľovania nezanechal žiadne stopy. Je priezračná a ničím nedotknutá ako ľadová plocha pred začiatkom dôležitého hokejového zápasu. O výsledných ekonomických vzťahoch nám preto nič nemôže

⁴ Artemio Precioso, tamtiež 225.

⁵ J. A. Kronrod, *Obščestvennyj produkt kak ekonomičeskaja kategorija socializma*, sbornik Voprosy socialističeskogo vosproizvodstva, ozdatel'stvo AN SSSR 1958, 92.

povedať. Na druhej strane nás nemôže informovať o medziodvetvových, medzisektorových a iných podobných hodnotových vzťahoch ani hodnota výrobku, ktorý bol použitý na jednotlivých úsekoch národného hospodárstva. Ak sa totiž hodnota, ktorá bola vytvorená v družstevnom sektore, iba chystá vstúpiť do hospodárskeho života, tak zase v JRD použitá časť národného dôchodku sa už, obrazne povedané, *nepamätá* na cesty a chodníčky, po ktorých sa dostala do družstevného sektora. Je zrejmé, že „výsledné ekonomické súvislosti“, t. j. výsledky procesu rozdeľovania, možno postihnúť iba vtedy, ak vedľa seba postavíme východiskový a konečný bod procesu rozdeľovania. Musíme teda v našom prípade navzájom konfrontovať v JRD vytvorenú hodnotu s tu užitou časťou národného dôchodku.

Vzťah družstiev k národnému dôchodku nás však nezaujíma iba ako výsledný vzťah. Zaujímajú nás aj hlavné črty procesu, z ktorého tento vzťah rezultuje. Aby sme sa ich nielen dopátrali, ale aby sme si ich vedeli aj čo najplastickejšie predstaviť, potrebujeme poznať novovytvorenú hodnotu, ktorá sa objavuje v hlavných uzlových bodoch reprodukčného procesu JRD, t. j. v bodoch ohraničujúcich základné fázy procesu rozdeľovania, pokiaľ sa, pravda, tento proces týka družstevného sektora. Dva takéto body — začiatok a koniec procesu rozdeľovania — už poznáme. Pre rozčlenenie procesu rozdeľovania však musíme nájsť ešte aspoň jeden. Na prvý pohľad sa zdá, že takýmto charakteristickým uzlovým bodom je miesto, na ktorom sa končí proces prvotného rozdeľovania a začína proces znovurozdeľovania národného dôchodku. Vec by bola jednoduchá, keby sme mohli toto miesto ľahko nájsť. Pokúsim sa však ukázať ťažkosti, s akými je to spojené.

V procese prvotného rozdeľovania sa vytvárajú prvotné (pôvodné) dôchodky, a v procese druhotného rozdeľovania vznikajú druhotné (odvodené) dôchodky. Názory na obsah oboch uvedených fáz procesu rozdeľovania, a teda aj na obsah a formovanie pôvodných a odvodených dôchodkov, nie sú prirodzene jednotné ani vo všeobecnosti, ani vo vzťahu k družstevnému sektoru.⁶ Napriek tomu nikto nepochybuje, že osobné dôchodky družstevníkov vznikajú v prvotnom rozdeľovaní a sú teda pôvodnými dôchodkami. Osobné dôchodky družstevníkov sa však na druhej strane osamostatňujú od čistého dôchodku družstiev až vtedy, keď už prebehli niektoré akty procesu znovurozdeľovania. Ako príklad možno uviesť zaplatenie poľnohospodárskej dane zo strany družstiev a naopak zase poskytovanie niektorých subvencií, ktoré ako nástroj hospodárskej politiky štátu ovplyvňujú priamo aj úroveň dôchodkov družstevníkov. Zložitý proces znovurozdeľovania sa teda v skutočnosti začína pred ukončením procesu prvotného rozdeľovania a časti oboch uvedených dejov sa navzájom časovo prekrývajú. Z toho dôvodu si nemožno ani vytýčiť za úlohu poznať a skú-

⁶ Pozri napríklad rozsiahlu diskusiu o otázkach rozdeľovania a znovurozdeľovania národného dôchodku, ktorá sa rozvinula v časopise *Finansy SSSR* v rokoch 1957 a 1958.

mať novú hodnotu, ktorá sa v JRD objavuje na hranici prvotného rozdeľovania a znovurozdeľovania.⁷

Stojíme pred otázkou, či medzi tvorbou a použitím časti národného dôchodku v JRD vôbec existuje dajaký bod, dajaké miesto, ktoré by nám pomohlo určiť a charakterizovať jednotlivé etapy procesu rozdeľovania prebiehajúceho v poľnohospodárskych výrobných družstvách. Nesporne existuje. Nachádza sa na tom mieste reprodukčného procesu, v ktorom družstevníci pristupujú k rozdeľovaniu svojho úhrnného dôchodku na časť určenú pre uspokojenie spoločenských potrieb vo vnútri družstva (družstevné fondy), na časť, ktorá sa stáva osobným dôchodkom družstevníkov, a napokon na časť, ktorá už v rámci procesu rozdeľovania prechádza prostredníctvom finančnej sústavy socialistického štátu do celospoločenských fondov. Úhrnný, družstvami realizovaný národný dôchodok, ktorý sa v JRD stáva objektom ďalšieho rozdeľovania, nazýva sa hrubým dôchodkom družstiev.

Prečo sa však hrubý dôchodok družstiev stáva dôležitým nástrojom pre poznanie hodnotových vzťahov medzi družstevným sektorom a štátom, ako aj hodnotovej stránky rozšírenej reprodukcie v JRD vôbec? Vysvetlenie tejto otázky je nerozlučne späté s funkciou hrubého dôchodku v družstevnom reprodukčnom procese.

Väčšina našich poľnohospodárskych výrobných podnikov sú samostatní vlastníci — socialistické družstvá — pretože JRD sú dnes u nás najvhodnejšou spoločenskou formou pre organizovanie poľnohospodárskej výroby. Spoločenská funkcia družstiev ako samostatných vlastníkov spočíva teda v maximálnom rozvíjaní výrobných síl nášho poľnohospodárstva. Rozvíjať výrobné sily ako samostatní vlastníci však môžu družstvá len vtedy, ak môžu aktívne vystupovať nielen v sfére výroby, ale aj v procese rozdeľovania, čo im práve umožňuje hrubý dôchodok. Význam hrubého dôchodku sa zvyšuje tým, že je v ňom obsiahnutý aj motív zainteresovanosti družstiev na rozvíjaní ich výroby — mimoriadny dôchodok — ktorý môžu dosiahnuť družstvá s nadpriemernou produktivitou práce.

Tvorba hrubého dôchodku je teda charakteristickou črtou medzisektorového aj vnútrodružstevného rozdeľovania národného dôchodku. To práve je najzávažnejším dôvodom pre skúmanie hrubého dôchodku ako významného článku v reťazi hodnotových vzťahov medzi štátom a družstvami.

Tá časť procesu rozdeľovania novej hodnoty, ktorá prechádza riečištom družstevnej ekonomiky, je rozdelená vytvorením hrubého dôchodku na dve etapy. V prvej — od skončenia procesu výroby (tvorba novej hodnoty) až po vznik hrubého dôchodku — sú družstvá viac-menej iba pasívnym objektom procesu rozdeľovania. V nasledujúcej etape, ktorá sa končí použitím národného dôchodku, družstvá sa už aktívne zapájajú do procesu rozdeľovania. V dôsledku činnej účasti družstevných vlastníkov v tomto

⁷ Ak hovorím, že nemožno presne oddeliť prvotné rozdeľovanie od znovurozdeľovania, nechcem tým prirodzene popierať ich zvláštny ekonomický obsah a poznávací význam ich rozlišovania.

úseku rozdeľovania sa rozpadá na dva úseky aj tá časť hodnotových vzťahov medzi štátom a družstvami, ktorá sa obvykle nazýva hospodárskou pomocou štátu JRD. Prostriedky, ktoré družstvá dostávajú okrem úhrnu cien svojich výrobkov a služieb, napríklad rôzne prémie, nie sú v prvej etape rozdeľovania novej hodnoty medzi štátom a družstvami účelove určené. O spôsobe ich použitia rozhodujú JRD samy pri rozdeľovaní hrubého dôchodku. Ďalšie akty hospodárskej pomoci štátu, ktoré bezprostredne predchádzajú použitiu časti národného dôchodku v družstevnom sektore, sú prísne účelové. Sú už akousi reakciou riadiacich štátnych orgánov na výsledky rozdeľovania hrubého dôchodku. Slúžia ako nástroj riadenia družstevnej výroby podľa spoločenských potrieb a ako nástroj odstraňovania prípadných nedostatkov, ktoré sú zapríčinené tým, že sa družstvá pri rozdeľovaní hrubého dôchodku riadia aj úzkoškupinovými záujmami.

Pre odstránenie nedorozumení sa treba zmieniť o zmysle, aký vkladám do termínu štádia (etapy, úseky, časti) procesu rozdeľovania, reprodukcie a pod. Hovoriac o týchto štádiách, nestotožňujem sa s predstavou ich časovej diferenciacie, časovej následnosti. Bolo by predsa primitivizmom hovoriť, že sa národný dôchodok v JRD, dajme tomu, do Michala vytvára, potom do „Všechsvätých“ realizuje vo forme hrubého dôchodku — všetko v rámci „prvého štádia“. V „druhom štádiu“ by sa zasa podľa takýchto predstáv hrubý dôchodok rozdeľoval v posledných dvoch mesiacoch roku pod vianočné stromčeky družstevníkov, družstiev a štátu, a napokon by si ešte JRD vykoledovali od štátu k Novému roku niečo navyše svojho hrubého dôchodku.

O dvoch etapách procesu rozdeľovania národného dôchodku v JRD hovoríme nie v časovom zmysle, ale z hľadiska funkcií, ktoré majú jednotlivé akty hodnotových vzťahov medzi štátnym a družstevným sektorom v hodnotovej stránke družstevnej reprodukcie. Pokiaľ sa tieto akty bezprostredne týkajú hrubého dôchodku, považujeme ich za príslušné do prvej etapy. Ak určujú použitý dôchodok družstiev priamo (nie prostredníctvom hrubého dôchodku), zaraďujeme ich do druhej etapy. Z časového hľadiska sa tvorba novej hodnoty a akty oboch štádií procesu rozdeľovania národného dôchodku v družstevných podnikoch navzájom prepletajú. Vyplýva to z faktu a nevyhnutnosti nepretržitého priebehu výrobného a reprodukčného procesu analogicky tomu, ako to vyložil Marx v druhej knihe *Kapitálu* pri skúmaní kolobehu peňažného kapitálu.

K podrobnejšej charakteristike oboch štádií hodnotovej stránky reprodukčného procesu družstiev možno dospieť až pri praktickom uplatnení bilancie, ktorú tu skúmame iba z teoreticko-metodologického hľadiska. Chceli sme tu odôvodniť, že charakteristickými bodmi hodnotových vzťahov medzi štátom a JRD je okrem v družstvách vytvorenej a použitej novej hodnoty ešte aj hrubý dôchodok ako časť národného dôchodku, ktorú JRD realizujú z titulu svojho osobitného vlastníckeho postavenia vo výrobnom procese.

Podľa všetkých pravidiel by som už mal ukázať schému svojej bilancie,

ktorá by vychádzala z predchádzajúcich poznatkov. Dovolím si však najskôr predviesť cudzí „tovar“. Je ním zaujímavý návrh M. Bora, ktorý sa pri skúmaní širších súvislostí reprodukčného procesu dotkol aj nášho čiastkového problému (tab. 3).⁸

T a b u l k a 3

Schéma bilančnej tabuľky rozdelenia a použitia čistého dôchodku kolchozného sektora

	1956	1957		1956	1957
Zdroje			Použitie		
1. Suma čistého dôchodku, ktorý bol vytvorený v kolchoznej výrobe ....*			1. Spotreba kolchozných roľníkov:		
2. Príspevok štátu:			a) umožnená ich dôchodkami zo spoločného hospodárstva a záhumienkov .		
a) cez finančno-úverový systém v rôznych formách			b) krytá prostriedkami rozpočtových organizácií ..		
b) služby poskytnuté v inštitúciách spoločenskej spotreby			2. Akumulácia:		
			a) v kolchozoch		
			b) u kolchozníkov		
			3. Odovzdané štátu:		
			a) finančno-úverovej sústave		
			b) prostredníctvom cenového mechanizmu		
Spolu			Spolu		

* Bor má zrejme na mysli čistú výrobu, t. j. v kolchozoch vytvorenú novú hodnotu.

V Borovej bilancii si treba vysoko ceniť, že sa tu vychádza z „čistého dôchodku, ktorý bol vytvorený“, a nie iba realizovaný v kolchoznej výrobe. Preto je na strane použitia čistého dôchodku uvedený aj príspevok, ktorý kolchozy odovzdávajú do spoločenských fondov prostredníctvom cenovej sústavy. Oprávnené sa tu ďalej uvádza celý dôchodok, ktorý bol použitý v kolchozoch či už výrobne (prírastok výrobných fondov) alebo nevýrobne (individuálna a spoločenská spotreba z družstevných aj celospoločenských fondov spolu s prírastkom základných nevýrobných fondov). Sympatická je aj zovretá, dalo by sa povedať, klasicky bilančná forma Borovej tabuľky, s ktorou sme sa pri zobrazovaní medzisektorových hodnotových vzťahov dosiaľ nikde nestretli. Pre úplnú rovnováhu oboch jej častí by však bolo

⁸ M. Z. Bor, *Ob ispol'zovanii balansa narodnogo choziajstva v planirovanii*, sbornik Voprosy socialističeskogo vosproizvodstva, Izdatel'stvo AN SSSR 1958, 168.

treba doplniť rubriku zdrojov o intervenciu na ceny výrobných prostriedkov a služieb, ktoré štát predáva kolchozom. Bolo by to, pravda, zbytočné vtedy, ak by sa táto intervencia vzala do úvahy pri vyčíslení položky *odovzdané štátu prostredníctvom cenového mechanizmu*, t. j. ak by sa do cenového mechanizmu zahrnovali popri výkupných cenách aj ceny poľnohospodárskych výrobných prostriedkov.

Zdá sa mi, že najväčším nedostatkom Borovej bilancie je jej prílišná statickosť, ako aj to, že sa tu hodnotové vzťahy medzi štátom a družstevným sektorom podávajú v akejsi úplnej rovnováhe.

Za hlavnú príčinu kazov Borovej tabuľky považujem to, že proces tvorby rozdeľovania a použitia národného dôchodku v kolchozoch (JRD) tu nie je pochopený ako zložitý a vnútorne diferencovaný proces, ktorý prechádza niekoľkými štádiami s osobitnou funkciou a ekonomickým obsahom. Obidve stránky jeho bilancie sú iba mechanickým súčtom jednotlivých aktov, s ktorými sa možno stretnúť v kolchozoch pri tvorbe a rozdeľovaní novej hodnoty, a to bez ohľadu na ich vnútornú ekonomickú súvislosť. Tak na strane použitia sa popri položkách, ktoré predstavujú v kolchozoch použitý dôchodok, objavujú aj položky: 3. a) (*odovzdané štátu prostredníctvom finančno-úverovej sústavy*) a 3. b) (*odovzdané štátu prostredníctvom cenového mechanizmu*). Je však zrejmé, že akt 3. a) a ešte viac akt 3. b) musí predchádzať použitiu časti národného dôchodku v kolchozoch, ba dokonca že sú to položky, ktoré sa neskôr sčasti alebo úplne prevetelia do rôznych konkrétnych foriem užitého dôchodku. Hodnota, ktorá bola z družstiev rôznym spôsobom odčerpaná do spoločenských fondov, v nasledujúcich štádiách procesu rozdeľovania sa znovu vracia do družstiev. Napriek priamo banálnej samozrejmosti tohto faktu sa v Borovej bilancii (na strane použitia) kladú povedľa časti nadvýrobku, ktorý odchádza z kolchozov, spotreba kolchozníkov a akumulácia kolchozov, akoby išlo o ekonomicky rovnocenné výsledky jediného aktu, ktorým sa naraz rozdelia zdroje pripravované v kolchozoch pre rozdeľovanie.

Zjednodušenie vzťahov medzi roľníckymi družstvami a národným dôchodkom ide v Borovej schéme tak ďaleko, že sa tu neprizerá k vytváraniu a rozdeľovaniu hrubého dôchodku JRD. Takto sa kdesi za obzorom stráca samostatné pôsobenie družstiev vo sfére rozdeľovania ako výraz skupinového vlastníctva, a postavenie družstiev v procese tvorby a rozdeľovania národného dôchodku sa prestáva líšiť od postavenia hociktorého úseku výroby organizovaného vo vŕšľudovom sektore.

Formálne vzorná bilančná rovnováha sa pri sploštení celého skúmaného procesu na akt vytvorenia zdrojov a akt ich rozdelenia stáva prekážkou správnej charakteristiky „vzájomných vzťahov štátu s kolchozmi“, o ktorú sa Bor usiluje vo svojej tabuľke. Obe strany jeho bilancie sú vždy vyrovnané, a tak vzniká zdanie, že existuje akási permanentná rovnováha aj v hodnotových vzťahoch medzi štátom a družstvami. Je pravda, že sa pri hlbšom rozbere tabuľky takýto dojem stráca. Rovnako je nesporné, že možno z údajov Borovej bilancie zostaviť novú, podstatne inú tabuľku,

ktorá bude správnejšie vykresľovať postupný priebeh tvorby, rozdeľovania a použitia národného dôchodku JRD, odrazí ďalej vernejšie medzisektorové hodnotové vzťahy a nezabudne ani na poznanie funkcie a miesta skupinových vlastníkov v procese rozdeľovania. Načo však robiť zbytočnú prácu? Veď bilanciu, ktorá by uspokojovala naše požiadavky, možno zostaviť na podklade údajov štatistickej evidencie a výkazových materiálov aj priamo, bez predchádzajúceho realizovania Borovho návrhu. Bilančná tabuľka, ktorá by najlepšie vyhovovala uvedeným požiadavkám, mala by mať podľa môjho názoru tento tvar:

T a b u ľ k a 4

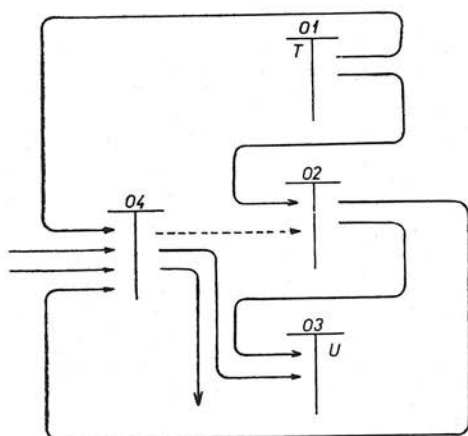
Schéma bilancie tvorby, rozdeľovania a použitia čistej výroby v JRD

Zdroje	1956	1957	Použitie	1956	1957
I. Čistá výroba					
a) vytvorená spolu			a) realizovaná družstvami		
			b) odčerpaná do spoločenských fondov <u>prostredníctvom cenovej sústavy ....</u>		
			c) spolu		
II. Hrubý dôchodok					
a) z realizovanej čistej výroby			a) odovzdaný štátu prostredníctvom finančnej sústavy		
b) <u>z hospodárskej pomoci štátu</u>			b) použitý na osobné dôchodky družstevníkov		
c) spolu			c) určený na krytie spoločenskej spotreby družstevníkov		
			d) <u>plynúci do družstevných výrobných fondov .....</u>		
			e) spolu		
III. Použitý dôchodok					
a) z hrubého dôchodku			a) osobná spotreba a akumulácia družstevníkov na základe príjmov z JRD		
b) <u>zo spoločenských zdrojov .....</u>			b) spoločenská spotreby pracovníkov družstiev		
c) spolu			c) <u>celková akumulácia .....</u>		
			d) spolu		

Zvláštnosťou bilancie je jej dvojité členenie. Horizontálne členenie charakterizuje, tak ako to býva zvykom, zdroje a ich použitie. Tieto dve strany bilancie sú však ešte vo vertikálnom smere rozdelené do troch pásiem, ktoré korešpondujú so základnými štádiami hodnotovej stránky

reprodukčného procesu JRD. V jednotlivých pásmach sa hovorí postupne o tvorbe a rozdeľovaní čistej výroby, hrubého dôchodku a použitého dôchodku.

Tri, pod sebou sa nachádzajúce časti bilancie predstavujú z formálneho hľadiska vlastne sústavu niekoľkých účtov. Doplňme ju ešte o účet centralizovaného čistého dôchodku štátu a pokúsme sa graficky znázorniť vzťahy, ktoré sa vo vnútri nej vytvárajú.

Obr. 1. — 01 účet čistej výroby — 02 účet hrubého dôchodku — 03 účet použitého dôchodku — 04 účet centralizovaného čistého dôchodku štátu — T tvorba čistého dôchodku — U užitie čistého dôchodku v JRD.

Každá suma prechádza v našej schéme zo strany Do jedného účtu na stranu Má dať iného účtu, čo sa v účtovnej evidencii považuje za úplnú samozrejmosť. Pri uplatnení tejto zásady v schéme bilancie⁹ sa nám však podarilo správne vykresliť vnútorné súvislosti medzi jednotlivými aktami procesu rozdeľovania, a súčasne sa nám podarilo odstrániť z bilancie (z jednotlivých pásiem) duplicitné položky, ktoré sa objavujú napríklad v návrhu M. Bora.

Schéma našej bilancie nezachytáva len proces tvorby, rozdeľovania a použitia hodnoty v družstevnom sektore. Relácie medzi výslednými položkami (súčtami) jednotlivých pásiem — štádií tohto procesu sú odrazom hodnotových vzťahov medzi štátom a družstvami. Je prirodzené, že k absolútnym číslam treba v tabuľke pre hlbšie poznanie týchto vzťahov pri-

⁹ Istú výnimku predstavuje v tomto ohľade len obojstranný vzťah medzi 02 a 04. Treba tu však mať na pamäti: a) obsah aktu 02 D — 04 MD je určený iba 01 D — 02 MD, a nezávisí od 04 D — 02 MD, b) 04 D — 02 MD je len prechodným zjavom, ktorý je dôsledkom existencie hospodársky neupevnených JRD, c) 02 D — 04 MD má významnejší obsah len v tých JRD, ktoré dosahujú diferencné dôchodky za výhodnejších prírodných podmienok. V takýchto družstvách je však už dnes veľkosť 04 D — 02 MD minimálna.

pojiť ešte niekoľko ukazovateľov, ktoré vyjadrujú pomer medzi čistou výrobou, hrubým dôchodkom a použitým dôchodkom. Po takejto úprave bude naša bilancia síce v hrubých črtách, ale predsa len všestranne hovoriť o hodnotovej stránke rozšírenej reprodukcie prebiehajúcej v jednotných roľníckych družstvách a o hodnotových vzťahoch JRD k národnému dôchodku.

V úvode článku som sa úmyselne nezmienil o význame, aký môže mať schéma bilancie medzisektorových hodnotových vzťahov pre našu spoločnosť. Po prečítaní predchádzajúcich stránok si o tom utvorí svoj úsudok samostatne každý čitateľ. Napriek tomu by som chcel upozorniť na jeden aspekt pre posudzovanie životnosti problému, ktorému sme tu venovali pozornosť. Domnievam sa, že po vybudovaní socialistickej spoločnosti dáva poznanie hodnotových vzťahov JRD k národnému dôchodku obraz hodnotovej stránky hospodárskeho zväzku robotníckej triedy a roľníctva.

Na rozdiel od vecnej stránky hospodárskeho zväzku mesta a dediny, ktorá spočíva vo výmene konkrétnych výsledkov činnosti medzi dvoma hlavnými odvetviami našej ekonomiky, nevieme zatiaľ s určitosťou povedať, čo je základným princípom „výmeny práce“ medzi štátom a družstvami, aké zásady regulujú ich hodnotové vzťahy, a tak nie sú spoľahlivo známe činitele, ktoré určujú hodnotovú stránku hospodárskeho zväzku. Nie je ťažké pochopiť, aký význam tu môže mať bilancia hodnotových vzťahov medzi štátom a družstvami nielen ako nástroj poznania, ale aj ako inštrument, ktorý hospodárska politika potrebuje pre upevňovanie hospodárskeho zväzku a pre jeho využitie pri ďalšom rozvíjaní socialistickej spoločnosti.

Poznanie bázy, na ktorej spočívajú medzisektorové hodnotové vzťahy, dotýka sa problémov, ktoré vyúsťujú z „číreho“ abstraktného poznania do každodenným zhomom zamútených vôd hospodárskeho života. Súvisí s takými otázkami, ako je napríklad vzťah cien spotrebných predmetov a poľnohospodárskych surovín a polotovarov, vzťah medzi vývinom cien výrobkov JRD a produktivitou práce družstevníkov, realizácia nadvýrobku vytváraného v poľnohospodárstve a pod. Skúmanie hodnotovej stránky hospodárskeho zväzku medzi mestom a dedinou podľa výrobných oblastí, podľa skupín JRD členených z hľadiska ekonomických podmienok hospodárenia, hospodárskych výsledkov a pod. môže zase poskytnúť zaujímavé pohľady pre našu daňovú a úverovú politiku.

Ak poznáme význam bilancie medzisektorových hodnotových vzťahov, zdá sa nám čudné, že si jej dôležitosť neuvedomujú naše hospodárske orgány, nezdokonaľujú ju a že ju málo využívajú ako nástroj poznania ekonomického života. Skutočnosť je však iná, zdanlivo ešte čudnejšia. Pracovníci plánovacích orgánov už iste veľa rozmyšľali aj o bilancii vzťahov štátu a družstiev, vedeli by azda zostaviť aj lepšiu bilančnú tabuľku, ako

sa to podarilo nám, a predsa musia pri najlepšej vôli pracovať s doterajšou, celkom nevyhovujúcou schémou. Núti ich k tomu najmä okolnosť, že dosiaľ nevieme vypočítať v JRD skutočne vytvorenú novú hodnotu, t. j. čistú výrobu. Je na škodu veci, že doterajšia diskusia o tomto probléme ešte nezišla z tribúny zásadných návrhov a nepristúpila ku konkrétnemu rozboru. Podrobnejšie posúdenie schodnosti rôznych ciest vedúcich k poznaniu čistej výroby však presahuje medze tohto článku a vyžaduje si osobitnú pozornosť.

К СХЕМЕ СТОИМОСТНОГО БАЛАНСА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВЕННЫМ И КООПЕРАТИВНЫМ СЕКТОРАМИ

Иван Окали

Орудием познания стоимостных отношений между двумя секторами социалистической экономики является баланс создания, распределения и использования чистой продукции кооперативов, который составляет в качестве дополнения к балансу национального дохода. На практике применяемый баланс чистой продукции кооперативов отражает отношения, которые складываются между социалистическим государством, кооперативами и работниками кооперативов, неправильно в следствие того, что а) в нем не уделяется внимание действительно созданной чистой продукции, б) из суммы новой стоимости, использованной в кооперативах, выпускается та часть общественного потребления членов кооперативов, которая покрывается за счет централизованных фондов.

В статье рассмотрены некоторые, предлагаемые другими авторами, способы улучшения существующего баланса стоимостных отношений между секторами. В полемике со взглядами других экономистов автор обосновывает следующую схему межсекторных взаимоотношений.

СХЕМА БАЛАНСА СОЗДАНИЯ, РАСПРЕДЕЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЧИСТОЙ ПРОДУКЦИИ КООПЕРАТИВОВ

Ресурсы

Использование

1. Чистая продукция

а) всего создано	а) реализовано кооперативами . . . . .
	б) передано в общественные фонды посредством механизма цен . . . . .
	в) итого . . . . .

2. Валовой доход

а) из реализованной чистой продукции	а) передано государству через систему финансов . . . . .
б) из бюджетных средств государства	б) использовано для образования личных доходов работников кооперативов . . . . .
в) итого	в) назначено для общественного потребления в кооперативах . . . . .
	г) назначено для расширения производственных фондов кооперативов . . . . .
	д) итого . . . . .

3. Использованный доход

а) из валового дохода	а) потреблено и накоплено работниками кооперативов . . . . .
б) из централизованных ресурсов государства	б) всего использовано для общественного потребления . . . . .
в) итого	в) всего накоплено . . . . .
	г) итого . . . . .

Схема исходит из выдвигаемого автором положения о том, что изображаемый процесс распадается на несколько этапов отличных по своей функции и экономическому содержанию. Благодаря этому удалось в схеме соблюсти форму баланса, и вместе с тем не исказить образ действительных стоимостных отношений между государством и кооперативным сектором. Наряду с этим схема дает представление об активном участии кооперативных предприятий в процессе распределения национального дохода.

PÔSOBENIE ZÁKONA ROZDELOVANIA PODĽA PRÁCE PRI EXISTENCII DVOCH FORIEM SOCIALISTICKÉHO VLASTNÍCTVA

Veľká dôležitosť ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce v socialistickom národnom hospodárstve je nesporná a správne ju podčiarkuje aj tretie vydanie *Politickkej ekonómie, učebnice*, ktorá venuje tomuto zákonu celú kapitolu. Pritom však *učebnica* nevenuje rozboru podstaty a pôsobenia tohto zákona náležite všestrannú pozornosť. Okrem definície a zásad, podľa ktorých majú byť pracujúci v socialistickej spoločnosti odmeňovaní, uzavreli autori *učebnice* vcelku krátku všeobecnú časť tejto kapitoly zmienkou, že zákon rozdeľovania podľa práce sa uplatňuje aj v družstevných podnikoch, že „rozdeľovanie podľa práce v štátnych podnikoch a kolchozoch má svoje zvláštnosti, ktoré sú podmienené rozdielnosťou dvoch foriem spoločenského socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov, štátneho a družstevného”.¹ Touto vetou skončilo veľmi kusé a domnievam sa, že preto aj nedostatočné vysvetlenie podstaty tohto ekonomického zákona, ponechajúc stranou takú dôležitú oblasť pôsobenia tohto zákona, ako je socialistické družstevné poľnohospodárstvo.

V poslednom čase sa venuje skúmaniu tohto problému väčšia pozornosť ako v minulosti. Svedčí o tom množstvo publikovaných článkov v rôznych teoretických časopisoch. Autori týchto článkov sa vo väčšine prípadov venujú opisovaniu zásad mzdovej politiky a vývoja miezd v štátnych socialistických podnikoch, prípadne otázkam odmeňovania družstevníkov vo vnútri družstva.² Objasneniu podstaty pôsobenia tohto zákona v socialistickom národnom hospodárstve pri existencii štátnych a družstevných podnikov sa však doteraz venovala veľmi malá pozornosť.

Nie je možné v tomto krátkom príspevku urobiť rozbor všetkých uverejnených článkov zaoberajúcich sa spomenutou problematikou; zastavíme sa iba v krátkosti pri názoroch niektorých autorov na pôsobenie uvedeného zákona v družstevných podnikoch.

Akademik Jiří Koťátko o podstate ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce napr. píše: „V socialistickom poľnohospodárstve existujú doteraz dve formy rozdeľovania podľa práce. Na štátnych majetkoch sa uskutočňuje rozdeľovanie podľa práce vo forme miezd... V družstvách sa však rozdeľovanie podľa práce uskutočňuje tak, že sa rozdeľuje časť peňažných a naturálnych dôchodkov JRD podľa pracovných jednotiek.”³

¹ *Politická ekonómia, učebnica*, III. vyd., Bratislava 1959, 531.

² Podobný charakter má aj kapitola venovaná tomuto zákonu v novej učebnici politickej ekonómie socializmu. Pozri *Politická ekonomija socializma*, Moskva 1960, 287–305.

Podobne definuje pôsobenie tohto zákona sovietsky ekonóm I. E. Kapustin, keď píše: „Zákon rozdeľovania podľa práce sa prejavuje v dvoch konkrétnych formách, vo forme mzdy u robotníkov a úradníkov v štátnom sektore hospodárstva a vo forme rozdeľovania podľa pracovných jednotiek v družstevnom kolchoznom sektore.“⁴

Takéto vysvetľovanie ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce nielenže je nedostatočné, pretože zostáva na povrchu konštatovaním existujúceho javu, ale nezodpovedá ani skutočnosti. Ťažko možno prijať tézu, že v družstvách pôsobí zákon rozdeľovania podľa práce vo „forme odmeny za pracovnú jednotku“. Pracovná jednotka je len jeden zo spôsobov rozdeľovania hospodárskych výsledkov družstva, dosiahnutého dôchodku, ktorý je vlastníctvom celého kolektívu bezprostredných výrobcov, družstevníkov.

Pri skúmaní podstaty zákona rozdeľovania podľa práce sa podľa môjho názoru ďalej dostal sovietsky ekonóm M. P. Osadko, ktorý správne poukazuje na podstatu pôsobenia tohto zákona v socialistickom národnom hospodárstve pri existencii dvoch foriem socialistického vlastníctva, keď hovorí, že zvláštnosť pôsobenia tohto zákona v družstevných podnikoch je v tom, že sa odmena družstevníka „javí ako forma podielu, ktorý kolchozník dostal z výrobku spoločnosti nie priamo, ale prostredníctvom jeho podielu na produkte kolchozu“.⁵ Autor sa v krátkosti dotýka aj problému rozdielov vo výške odmeny v kolchozoch a v štátnych podnikoch, ako i rozdielov medzi kolchozmi. Nevysvetľuje však bližšie podstatu týchto rozdielov, ani sa nepokúša odôvodniť, ako tieto rozdiely súvisia so zákonom rozdeľovania podľa práce.

Niektoré otázky pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce

Vyjasnenie podstaty pôsobenia ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce, podľa môjho názoru, má význam nielen pre skúmanie rôznych teoretických otázok, ale i pre mnohé bezprostredne praktické účely.

Rozpracovanie otázok pôsobenia tohto zákona je nevyhnutným východiskom pre skúmanie mnohých takých základných teoretických problémov, ako sú otázky charakteru výroby a výmeny za socializmu, otázky podstaty družstevného socialistického vlastníctva, otázky charakteru ekonomických vzťahov medzi družstvami a štátom, problém pôsobenia zákona plánovitého proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva, problémy tvorby a rozdeľovania národného dôchodku, diferenciálnej renty a ďalšie teoretické otázky.

³ J. Kořátko, *Rozdělování podle práce v socialistické družstevní zemědělské velkovýrobě*, Zemědělská ekonomika 7, 1960, 548.

⁴ I. E. Kapustin, *Ekonomičeskij zakon raspredelenija po trudu i jevo ispolzovanije v socialističeskom obščestve*, sbornik Ekonomičeskije zakony socializma a ich ispolzovanije, Moskva 1960, 333.

⁵ M. P. Osadko, *Raspredelenije po trudu v kolchozach SSSR*, cit. sborník 376.

Jeho správne využívanie sa priamo dotýka mnohých otázok hospodárskej a sociálnej politiky socialistického štátu. Sú to hlavne otázky tvorby cien poľnohospodárskych výrobkov, daňovej, úverovej a mzdovej politiky. Ide teda o praktické otázky správneho rozdeľovania časti národného dôchodku, určenej na osobnú a spoločenskú spotrebu obyvateľov socialistického štátu, ktorý plánuje tvorbu národného dôchodku i jeho použitie, akumuláciu i spotrebu, fond spoločenskej a individuálnej spotreby a jeho rozdelenie.

K otázke rozdeľovania národného dôchodku medzi poľnohospodárske družstvá a štátne podniky zaujíma stanovisko sovietsky ekonóm Terentijev, ktorý píše, že od pozdvižnutia úrovne kolchoznej výroby ako súčasti národného hospodárstva závisí aj rozvoj ostatných odvetví národného hospodárstva, a preto treba zachovať správne proporcie pri rozdeľovaní materiálnych fondov a národného dôchodku medzi jednotlivé odvetvia národného hospodárstva. „Plánovité rozdelenie národného dôchodku medzi kolchozy a štát sa uskutočňuje hlavne politikou nákupných cien za poľnohospodárske výrobky a predajných cien za priemyselné tovary kupované kolchozmi. Preto úroveň peňažných dôchodkov kolchozov a kolchozníkov v jednotlivých oblastiach štátu v značnej miere závisí od plánovania cien... nákupné ceny za poľnohospodárske výrobky sa aj naďalej musia systematicky zdokonaľovať tak, aby zabezpečili racionálne rozdelenie národného dôchodku a znižovanie vlastných nákladov výroby.“⁶

Ak má pri rozdeľovaní fondu osobnej spotreby platiť zásada, že za rovnakú prácu má mať každý pracovník materiálnej výroby rovnaký podiel na spotrebe, je potrebné v hospodárskej politike hľadať cestu, ako uskutočňovať túto zásadu. Na veci nič nemení, akými prostriedkami sa táto zásada realizuje v štátnosocialistickom sektore a akými vo vzťahu k družstvám. Nech je spôsob tohto rozdeľovania v národnom hospodárstve akýkoľvek, treba si uvedomiť, že v „umení rovnomerne rozdeľovať spočívajú základy socializmu, ktorý budujeme“.⁷

Vznikom socialistického zriadenia založeného na socialistickom vlastníctve základných výrobných prostriedkov začínajú pôsobiť okrem všeobecných ekonomických zákonov ešte niektoré špecifické zákony, vlastné iba socialistickej spoločnosti. Jedným z týchto špecifických ekonomických zákonov, ktorého pôsobnosť je ohraničená prvou fázou budovania komunizmu, je aj zákon rozdeľovania podľa práce. Podstatu tohto zákona vysvetlil Marx v *Kritike Gothajského programu*, keď vyvracia Lassallovu myšlienku o „úplnom výťažku práce“, podľa ktorej dostane robotník za socializmu všetko, čo vyrobil.

Marx v tých častiach svojej práce, kde hovorí o budovaní komunistickej spoločnosti, zdôrazňuje nutnosť existencie prechodného obdobia. Po socia-

⁶ M. L. Terentijev, *Voprosy raspredelenija dochodov i razvitija tovarno-deneznyh otnošenij v kolchozach*, zborník Socialističeskoje seľskoje choziajstvo na sovremennom etape i voprosy agrarnoj teorii, Moskva 1960, 184.

⁷ V. I. Lenin, *Spisy* 27, 449.

listickej revolúcii musí spoločnosť prejsť obdobím, v ktorom je ešte „ekonomicky, mravne a duchovne zaťažená materskými znamienkami starej spoločnosti“. V tomto prechodnom období okrem iných špecifických ekonomických zákonov bude pôsobiť aj zákon rozdeľovania podľa práce, podľa ktorého výrobca za svoju prácu dostane po zrážkach „presne to, čo spoločnosti dáva. To, čo jej dal, je jeho individuálne množstvo práce . . . To isté množstvo práce, ktoré dal spoločnosti v jednej forme, dostane späť vo forme inej.“⁸

Takéto rozdeľovanie sa môže uskutočniť iba v spoločnosti, v ktorej výrobné prostriedky nie sú súkromným vlastníctvom jednotlivcov, pretože za takýchto okolností „nikto nemôže dať nič okrem svojej práce a nič nemôže prejsť do vlastníctva jednotlivca okrem individuálnych spotrebných prostriedkov“.⁹ V socialistickej spoločnosti je iba takéto rozdeľovanie možné, pretože v tejto spoločnosti ešte nie sú vytvorené podmienky pre to, aby sa mohlo uskutočňovať rozdeľovanie podľa zásady „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho potrieb“. Prvá fáza komunizmu nemôže ešte „poskytnúť spravodlivosť a rovnosť, rozdiely v bohatstve aj rozdiely nespravodlivé zostanú“.¹⁰

Marx v citovanej práci ďalej hovorí, že „právo výrobcov je teraz úmerné práci nimi dodanej: rovnosť spočíva v tom, že sa meria rovnakou mierou — prácou“. Marx predpokladá, že „vecné podmienky výroby budú kolektívnym vlastníctvom robotníkov samých“.

Aj keď našim cieľom je skúmať, ako pôsobí tento zákon v družstevnom sektore, nazdávam sa, že bližšie osvetlenie niektorých stránok jeho pôsobenia v štátnom sektore nám pomôže lepšie pochopiť jeho pôsobenie v družstvách. Obráťme preto pozornosť na rozbor niektorých otázok pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v rámci štátneho sektora.

Tento zákon, ako každý iný ekonomický zákon, vyjadruje objektívnu skutočnosť, podstatnú súvislosť v najvšeobecnejších črtách, ktorá sa však môže uskutočňovať — konkretizovať — iba prostredníctvom ľudí, prostredníctvom vedomej spoločenskej činnosti. Pri jeho využívaní, ako pri využívaní všetkých ekonomických zákonov socializmu, hrá preto subjektívny faktor rozhodujúcu úlohu. Orgány socialistickeho štátu, poznajúc podstatu ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce, zabezpečujú mzdovou politikou, aby rovnaká práca bola približne rovnako honorovaná. Akékoľvek nedostatky mzdovej politiky, prostredníctvom ktorej sa uskutočňuje regulácia miezd, spôsobujú poruchy v mechanizme rozšírenej reprodukcie ako dôsledok porušenia objektívneho ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce. V takomto prípade mzdová politika negatívne pôsobí cez nedostatočnú hmotnú zainteresovanosť na rozvoj socialistickej výroby.

Mzdová politika pri využívaní zákona rozdeľovania podľa práce musí vychádzať zo skutočnosti, že výška odmeny za prácu výrobcu má byť

⁸ K. Marx, *Kritika Gothažského programu*, 43.

⁹ Tamtiež 19.

¹⁰ V. I. Lenin, *Vybrané spisy II*, 206.

„úmerná práci, ktorú dodal“. Pri zisťovaní podielu práce robotníka na celkovej spoločenskej práci je preto potrebné prihliadať na dĺžku pracovného úkonu robotníka, na jeho kvalifikáciu, ako aj na intenzitu vynaloženej práce.

Výsledky mzdovej politiky sa odrážajú v tom, že sa práca rovnakého množstva a rovnakej kvality, ale vynakladaná v objektívne rozdielnych podmienkach, hoci dáva za jednotku času rozdielne množstvo výrobkov, odmeňuje rovnako. Mzdová politika zabezpečuje robotníkovi, ktorý pracuje na tej istej práci v zaostalom podniku, takú istú odmenu ako robotníkovi, ktorý pracuje na rovnakej práci v modernom závode. Pri vynakladaní práce určitej intenzity a kvality vyrobí napr. robotník v modernom závode 1000 jednotiek, druhý s tým istým pracovným vypätím a s rovnakou kvalifikáciou iba 500 kusov. Individuálna hodnota jednotky výrobku druhého výrobcu za inak nezmenených podmienok je omnoho vyššia ako individuálna hodnota výrobku prvého výrobcu. Výsledok práce rovnakej kvality a kvantity obidvoch výrobcov sa stelesňuje v rozdielnych množstvách úžitkových hodnôt. Napriek tomu socialistický štát mzdovou politikou reguluje odmeňovanie tak, že mzdy obidvoch výrobcov sú približne rovnaké.

Štátne orgány, aby hmotne zainteresovali robotníkov pracovať napríklad v horších podmienkach alebo v dôležitejších odvetviach národného hospodárstva, môžu využívať spomenutý ekonomický zákon tak, že mzdovou politikou vedome určujú odchýlky odmien od odmeny, ktorú by mal pracovník dostať za svoju prácu na určitom úseku. Vážnu úlohu pri tomto určovaní miezd má napr. aj spoločenská dôležitosť práce.

Odchýlky odmien od odmeny, ktorú by dostali pracovníci za rovnakú prácu v iných odvetviach národného hospodárstva, pomáhajú pri plánovitom proporcionálnom rozvoji výrobných síl v národnom hospodárstve rozdeľovať živú prácu a stabilizovať pracovné sily pre jednotlivé odvetvia národného hospodárstva. Štát využíva odmenu za prácu na to, aby spájal osobné záujmy obyvateľov so záujmami socialistického štátu. Môže vedome pôsobiť na zvyšovanie odmien v preferovaných odvetviach alebo v určitých rajónoch, čím dosahuje presuny alebo stabilizáciu pracovných síl. Hospodárskou politikou priamo vedome sa určuje iná odmena, než by vyplývala z podstaty zákona rozdeľovania podľa práce. Napríklad práca robotníka v chemickom priemysle, ktorý pracuje v podniku základnej chémie anorganickej a organickej, môže mať rovnakú kvalitu ako práca robotníka v podnikoch, v ktorých spracúvajú papier. Napriek tomu mzda je rozdielna, pretože štát využíva mzdovú politiku na preferovanie podnikov základnej chémie, lebo chce pre ne zabezpečiť potrebné pracovné sily.

Odchyľovanie odmien neznamená zrušenie zákona rozdeľovania podľa práce, ale iba formu jeho vedomého využívania. Socialistický štát využíva pôsobenie tohto zákona podľa potrieb a cieľov socialistickej spoločnosti, a preto sa domnievam, že netreba rozširovať jeho formuláciu tak, aby sa v nej vyjadrovali príčiny všetkých odchýlok odmien za rovnakú prácu, pretože odchýlky sú prirodzeným výsledkom vedomého využívania spo-

menutého zákona hospodárskou, resp. mzdovou politikou socialistického štátu. Netreba tu hovoriť napr. o kľúčovom postavení odvetvia, o vzdialenosti pracoviska alebo o dôležitosti odvetvia. Spoločenská dôležitosť odvetvia je subjektívny faktor, ktorý „označuje iba stupeň potrebnosti istej konkrétnej práce vzhľadom na množstvo pracovných síl, ktoré sú k dispozícii pre jej vykonanie . . . spoločenský význam práce teda nie je objektívnou vlastnosťou samej práce, ktorá by sa dala postaviť na roveň intenzite alebo zložitosti práce”.¹¹ Poznanie tejto skutočnosti je dôležité pri našej analýze pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v družstevnom sektore, kde tento moment hrá pre ustáľovanie hladiny dôchodkov veľmi vážnu úlohu.

Ak by neexistovalo skupinové vlastníctvo, celé poľnohospodárstvo by predstavovalo v štátnom sektore jedno odvetvie spoločenskej výroby. Poľnohospodárstvo by sa zúčastňovalo na úhrnnom mzdovom fonde, plánovanom pre celé národné hospodárstvo, tak isto ako ostatné odvetvia národného hospodárstva. Výška mzdového fondu určeného pre poľnohospodárstvo by bola stanovená podľa množstva a kvality v poľnohospodárstve vynaloženej práce. Aj v prípade, že by vinou poveternostných podmienok nebola splnená plánovaná výroba, zabezpečil by socialistický štát pracovníkom pracujúcim v tomto odvetví plánovanú mzdu. Mzda všetkých pracovníkov v poľnohospodárstve by bola regulovaná tak isto ako mzda ostatných pracovníkov v štátnom sektore, t. j. podľa vynaloženej práce každého jednotlivého pracovníka.

Iná je však situácia za podmienok, keď v socialistickom zriadení existujú dve formy vlastníctva — štátne vlastníctvo a družstevné vlastníctvo. V družstvách, v ktorých vlastníckmi vyrobenej produkcie sú výrobcovia, vlastníci družstevného majetku, nemôže štát zabezpečovať ich odmenu vo forme mzdy. Za takýchto okolností je i vysvetľovanie pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v celom národnom hospodárstve a vo vnútri družstevného sektora zložitejšie.

Z charakteru socialistických výrobných vzťahov založených na skupinovom vlastníctve vyplýva, že vlastníci dostávajú za svoju prácu v družstve odmenu vo forme podielu na výsledkoch hospodárenia toho-ktorého družstva. Toto rozdeľovanie je ohraničené výsledkami práce malého kolektívu bezprostredných výrobcov — vlastníkov a neuskutočňuje sa v rámci celého národného hospodárstva.

Nemohol by sa azda z tejto skutočnosti vyvodit' záver, že pri existencii skupinového vlastníctva zákon rozdeľovania podľa práce, špecifický ekonomický zákon považovaný za všeobecne platný pre socialistické zriadenie, nepôsobí v celom národnom hospodárstve?

Vychádzajúc z klasikov, bolo by možné vyhlásiť, že pre pôsobenie ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce sú splnené všetky základné

¹¹ Ivan Okáli, *Niektoré problémy tvorby a rozdeľovania národného dôchodku v JRD*, rukopis v Ekonomickom ústave SAV, 81—82.

podmienky v socialistickom národnom hospodárstve, tak v štátnom socialistickom, ako aj v družstevnom sektore, tak v priemysle, ako aj v poľnohospodárstve. Jeho pôsobenie v družstevných podnikoch má však určité špecifické prejavy, ktoré treba skúmať a vysvetliť, aby nezostali zbytočné nejasnosti a medzery v poznatkoch o pôsobení tohto zákona v celom národnom hospodárstve socialistického štátu. Pri skúmaní pôsobenia ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce v národnom hospodárstve, v ktorom existuje i družstevné vlastníctvo, ide podľa môjho názoru o tri skupiny problémov — o skúmanie pôsobenia tohto zákona pri rozdeľovaní:

- a) medzi pracovníkov štátnych podnikov na jednej strane a družstevníkov na strane druhej,
- b) vo vnútri družstevného sektora, t. j. pri rozdeľovaní medzi jednotlivé družstvá, resp. skupiny družstevníkov,
- c) vo vnútri každého jednotlivého družstva.

*Vzťah medzi úrovňou miezd v štátnom sektore a dôchodkov
v družstevnom sektore*

V socialistickom štáte sa podľa môjho názoru — ktorý sa pokúsim ďalej zdôvodniť — upravuje pomer medzi mzdami robotníkov v štátnom sektore a dôchodkami družstevníkov ako celku (akoby jednému výrobcovi) podľa zákona rozdeľovania podľa práce. Ak by sme problém hlbšie skúmali, ukázalo by sa, že nemalú úlohu tu hrá dnes faktor spoločenskej dôležitosti práce.

Je samozrejmé, že odmena za prácu nemôže vždy presne odpovedať kvalite a kvantite vynaloženej práce ani u robotníkov a ešte ťažšie je zabezpečiť takúto odmenu družstevníkom. Problém je v tom, že odmeny družstevníkov možno usmerňovať iba nepriamo rôznymi ekonomickými a administratívnymi pákami, hlavne cenami, pričom situáciu ešte viac komplikujú výkyvy vo výrobe zapríčinené prírodnými podmienkami. S poklesom výroby v jednom roku sa totiž kráti podiel, ktorý pripadá na osobnú spotrebu plánovanú pre celý družstevný sektor, pre kolektív družstevných vlastníkov na rozdiel od miezd robotníkov na štátnych majetkoch, ktorým socialistický štát zabezpečuje základnú plánovanú mzdu i napriek tomu, že sa nedosiahne plánovaná výroba.

Za východisko pre skúmanie dôchodkov a množstva vynaloženej práce nie je v poľnohospodárstve možné brať výsledky dosiahnuté v jednom roku, ale výsledky niekoľkých rokov. Dôchodky družstevníkov sa určujú za predpokladu, že sa v priebehu dlhšieho obdobia dosahuje v poľnohospodárskej družstevnej výrobe plánovaná úroda a produktivita práce. V prípade, že družstevný sektor v jednom roku nesplní plán výroby, či už pre nepriaznivé podmienky, prípadne z iných dôvodov, znižuje sa úmerne celkový ich dôchodok a naopak, pretože tieto výkyvy v poľnohospodárskej výrobe v jednotlivých rokoch nemôžu spravidla spôsobovať zmenu hladiny cien poľnohospodárskych výrobkov, ceny sú stanovené vopred na niekoľko

rokov a môžu sa zmeniť až vtedy, keď dôjde k trvalej zmene v produktivite práce v poľnohospodárskej výrobe.

Konečne ani v prípade veľkého poklesu výroby, a v tejto súvislosti aj poklesu dôchodkov družstevníkov, nemohol by socialistický štát nechať masu družstevníkov bez minimálneho materiálneho zabezpečenia, musel by hľadať doplňujúce prostriedky, ktorými by im zabezpečil určitú hladinu ich dôchodkov. V Sovietskom sväze dokonca, ako o tom hovoril s. Chruščov, budú v budúcnosti uskutočňovať určité vyrovnávanie odmien kolchozníkov tým, že ceny sa budú meniť podľa kolísania úrody.

Ak by sme pri sledovaní pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v družstvách prihliadali iba na výsledky jedného roka, zdalo by sa, akoby sa odmeňovanie družstevníkov neuskutočňovalo podľa práce, ale podľa nimi vytvorenej hodnoty. Táto závislosť odmien od vytvorenej hodnoty je však podľa mojej mienky len určitou formou, v akej sa presadzuje zákon rozdeľovania podľa práce pri existencii družstevného vlastníctva v poľnohospodárskej výrobe, a prestáva mať podstatný význam, ak sledujeme dôchodky družstevníkov v dlhšom období. Výsledky v poľnohospodárstve preto nie je možné posudzovať iba z hľadiska jedného roka.

Názory o rovnakej odmene za rovnakú prácu v celom národnom hospodárstve sa v súčasnom období objavujú čoraz viac v prácach ekonómov. Napríklad s. Nikl (rukopis) o podstate a význame zväzku robotníckej triedy a družstevného roľníctva píše: „Ďalej sme poukázali na to, že osobné dôchodky, ako forma produktu pre seba v musí byť stanovená v správnom pomere k osobným dôchodkom pracovníkov v národnom hospodárstve podľa množstva, akosti a spoločenského významu práce.“ Podobne o tomto probléme píše aj J. Němec (J. Němec, *Špecifické podmienky tovarovej výroby v socialistickej spoločnosti*, kandidátska dizertačná práca, str. 164): „... skupinoví výrobcovia získavajú podiel na spoločenskej výrobe tak, ako aj pracovníci štátneho sektora na základe množstva vynaloženej práce a nie na základe množstva vyrobených hodnôt..., pokiaľ táto práca bola vynaložená ako bezprostredne spoločenská práca, stáva sa základom pre určenie podielu skupinových vlastníkov na výsledkoch spoločenskej výroby“. Domnievam sa, že tieto a im podobné názory na výmenný vzťah medzi družstvami a štátom sú správne.

Určitým dôkazom o pôsobení zákona môže byť aj skutočný vývoj pomeru medzi mzdami robotníkov na ŠM a dôchodkami družstevníkov. Na to, aby sme mohli zistiť, do akej miery sa zásada rozdeľovania podľa práce uskutočňovala v našom národnom hospodárstve pri plánovaní priemerných dôchodkov družstevníkov a robotníkov v štátnom sektore, treba zistiť skutočnú výšku priemerných dôchodkov družstevníkov, previesť ich na spoločný, porovnateľný základ s pracovníkmi ostatných odvetví národného hospodárstva.

Predpokladom skúmania pomeru dôchodkov družstevníkov a robotníkov je poznanie výšky dôchodku družstevníka a nájdenie správnej metódy jeho výpočtu. Vec nie je jednoduchá. Zapríčiňuje to jednak dvojaká forma

poberaného dôchodku (peňažná a naturálna), metodické ťažkosti pri výpočte dôchodku z hospodárenia na záhumienku a jednak ohodnotenie niektorých stránok dôchodku družstevníka, resp. materiálnych podmienok života, vyjadrenie ktorých v peniazoch je veľmi ťažké.

Poznanie vývoja dôchodkov družstevníkov má pri skúmaní pôsobenia a využívania zákona veľký význam, a preto sa pri tejto otázke trochu zdržíme.

O metodike ocenenia naturálneho dôchodku sme už písali (Ekonomický časopis 6, 1959), preto o tomto probléme znovu nehovoríme. Celkový dôchodok družstevníka z družstevnej výroby, ako aj dôchodok, ktorý mu plynie z výroby na záhumienku, som vypočítal ocenením naturálií cenami, ktoré sú na úrovni cien v štátnom maloobchode.

Som toho názoru, že pri skúmaní pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v družstvách a v štátnom sektore je potrebné vychádzať predovšetkým z pracovných dôchodkov družstevníkov z celej poľnohospodárskej výroby (teda včítane záhumienka) a u robotníkov z miezd plynúcich z pracovného pomeru, pričom je potrebné porovnávať ako hodinové dôchodky, tak aj celkové ročné dôchodky. U robotníkov v štátnom sektore vychádzame z oficiálnych štatistických údajov, ktoré sú pomerne presné. Horšia je situácia u družstevníkov, u ktorých bolo potrebné najskôr zistiť a oceniť naturálny dôchodok.

Avšak nie je to iba odmena za prácu, ktorá vplýva na družstevníka, aby zostal pracovať v družstve. Ide o rad rôznych činiteľov, z ktorých časť pozitívne, časť zase negatívne vplýva na materiálnu úroveň družstevníka, na jeho vzťah k práci v poľnohospodárskej družstevnej veľkovýrobe a súvisí teda do určitej miery s využívaním ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce.

Okrem tých činiteľov, ktoré by bolo možné pomerne ľahko vyjadriť v peniazoch, je tu rad iných, vyjadrenie ktorých v peniazoch je obťažné. Tieto skutočnosti môžu spôsobiť, že družstevník i pri prípadnom nižšom dôchodku v družstve, než sú priemerné mzdy robotníkov v podnikoch nachádzajúcich sa v blízkosti družstiev, je ochotný pracovať v družstve alebo naopak.

Spomeniem iba niektoré z nich. Družstvá často poskytujú svojim členom bezplatne niektoré služby, ktoré by museli ako obyvatelia mesta zaplatiť: napríklad poľahové práce, odvoz materiálu atď. Niektorým družstevníkom vyhovuje sezónnosť poľnohospodárskej práce, i keď ju vcelku nemožno brať ako kladný jav v družstvách. Práca v poľnohospodárstve umožňuje zastupiteľnosť pracovníka členmi rodiny, pracovné prostredie je pestrejšie a práca menej jednotvárna ako v priemysle. Nemalú úlohu tu hrá ešte určitý vzťah k pôde a akýsi pocit väčšej „voľnosti“ než v priemysle, ako i možnosť obhospodarovať menšiu výmeru pôdy a chovať určitý počet hospodárskych zvierat (problém záhumienka).

Je jasné, že popri týchto kladne pôsobiacich činiteľoch je tu rad negatívne vplývajúcich na chuť roľníka pracovať v družstve. Za najdôleži-

tejší z nich považujem nepravidelnosť a kolísanie odmeny za prácu v jednotlivých rokoch a počas roka, ďalej menšie sociálne zabezpečenie pracovníkov v poľnohospodárstve než v priemysle, otázku detských príplatkov a platenej dovolenky. Práca v poľnohospodárstve je menej čistá, fyzicky často namáhavejšia, menej mechanizovaná a vykonávať ju treba často i za nepriaznivého počasia a je nerovnomerne rozložená počas celého roka. Prostredie je menej kultúrne a nižšia je aj spoločenská spotreba než v meste.

Ako vplyvajú niektoré z uvedených faktorov na úroveň reálneho dôchodku družstevníkov, nie je ľahké zistiť. Domnievam sa, že bude úlohou sociológov a ekonómov zhodnotiť kladné a záporné činitele vplyvajúce na vzťah roľníka k práci v poľnohospodárstve, nájsť spôsob, ako vyjadriť ich vplyv na materiálnu úroveň družstevníka. Treba poznamenať, že politické a hospodárske orgány socialistického štátu majú veľké možnosti postupne pôsobiť na odstraňovanie najmä tých činiteľov, ktoré negatívne vplyvajú na zainteresovanosť družstevníka pracovať v poľnohospodárstve. Zasadnutie ÚV KSČ zo dňa 9. a 10. februára 1961 sa zaoberalo aj týmito otázkami. Z referátu ministra Štrougala jasne vyplýva, že postupne sa odstránia mnohé skôr spomínané negatívne činitele, vplyvajúce na vzťah roľníka k práci v družstve, keď povedal: „Spolu s posilňovaním peňažných pracovných príjmov v družstvách bude možné pristúpiť i k dôslednejšiemu riešeniu sociálneho zabezpečenia družstevníka. Chceme, aby dokonalejší systém sociálneho zabezpečenia poskytoval družstevníkom všestrannejšie sociálne výhody, ako sú prídavky na deti, dávky v materstve a pod. Pri dôchodkovom zabezpečení bude potrebné princípy zamestnaneckého poistenia zavádzať postupne v tých družstvách, ktoré prejdú na vyššie formy odmeňovania a na hospodárenie bez záhumienkov.“¹²

Všimnime si teraz, ako sa vyvíjal pomer dôchodkov robotníkov a družstevníkov.

Podľa našich výpočtov ročný dôchodok stáleho pracovníka v družstevnej výrobe, včítane dôchodkov zo záhumienka, a pracovníka štátnych majetkov sa vyvíjal tak, ako uvádza tab. 1.

Tabuľka 1

Stály pracovník	1954	1955	1956	1957	1958	Priemer
V družstve	11 990	15 440	15 450	16 090	12 390	14 272
Na ŠM	11 482	12 198	13 530	13 932	13 412	12 911

Tieto ročné údaje o výške dôchodkov družstevníkov by ukazovali na taký stav, akoby sa práca družstevníkov lepšie odmeňovala než práca pracovníkov štátnych majetkov. Táto skutočnosť vyplýva z toho, že pre-

¹² Pravda z 14. 2. 1961. O týchto otázkach hovoril na V. sjazde JRD s. Novotný.

počítaný stály pracovník odpracuje v priebehu roka viacej práce ako pracovník na štátnych majetkoch. (Veľkú úlohu tu hrá najmä práca na záhumienku, kde odpracuje družstevníková rodina ročne približne 1300 pracovných hodín.)

Ak tieto údaje prepočítame na odpracovanú hodinu, zistíme, že hodinová odmena družstevníka z družstevnej veľkovýroby v päťročnom priemere je cca o 8 % nižšia než priemerná hodinová mzda pracovníka na štátnych majetkoch.

Hodinovú odmenu družstevníkov z družstevnej výroby (včítane prémie) a priemernú mzdu robotníkov na štátnych majetkoch v rokoch 1954—1958 uvádza tab. 2.

Tabuľka 2

Stály pracovník	1954	1955	1956	1957	1958	Priemer
V družstve	3,61	4,82	5,00	4,90	3,88	4,47
Na ŠM	4,54	4,53	4,98	5,30	5,09	4,89

V rokoch 1955—1957 boli vcelku odmeny družstevníkov na úrovni hodinových miezd pracovníkov na štátnych majetkoch. Situáciu v dôchodkoch podstatne zhoršil rok 1958, v ktorom veľmi poklesli priemerné hodinové dôchodky družstevníkov oproti predchádzajúcim rokom a zaostali za priemernými hodinovými mzdami robotníkov o 23 %. Túto situáciu nespôsobila však iba horšia úroda roku 1958, ale veľmi ju ovplyvnil aj rýchly proces kolektivizácie v tomto období.

Skutočnosť, že sa začali vyrovnávať odmeny družstevníkov so mzdami robotníkov na ŠM, podľa mojej mienky ukazuje na pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce a na jeho využívanie politikou socialistického štátu. Štát hlavne prostredníctvom cenovej, výkupnej a daňovej politiky, teda za pomoci rôznych ekonomických a administratívnych opatrení, spočívajúcich nesporne na ekonomickej nutnosti zabezpečiť značné priblíženie úrovne odmeny za to isté množstvo práce vo všetkých sektoroch národného hospodárstva, v sledovanom období podstatne vyrovnal dôchodky družstevníkov so mzdami robotníkov na ŠM.

Cenový, výkupný a daňový systém, ako aj výrobná pomoc sú v rukách socialistického štátu nástrojom, ktorým sa priamo riadia dôchodky družstevníkov tak, aby sa tu i v pomere týchto dvoch sektorov presadzoval princíp rovnakej odmeny za rovnakú prácu.

Z čoho však vyplýva objektívna nutnosť vyrovnávať dôchodky robotníkov a družstevníkov?

Už skôr sme spomenuli, že základným predpokladom pre toto vyrovnávanie je skutočnosť, že v celom národnom hospodárstve, teda tak v štátnych, ako aj družstevných podnikoch, neexistuje súkromné vlastníctvo základných výrobných prostriedkov. Tým sú vytvorené základné podmienky pre pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce.

Ak by za týchto podmienok hospodárska politika nebrala na vedomie existenciu tohto zákona a nekonala v súlade s jeho požiadavkami, nevyhnutne by sa to nepriaznivo odrážalo na vývoji národného hospodárstva socialistického štátu v dvoch smeroch: Alebo by musel nastať nežiadúci únik pracovníkov z družstva do iných odvetví národného hospodárstva, a tým nežiadúci pokles poľnohospodárskej výroby, alebo naopak, nedarilo by sa využiť pracovné rezervy z poľnohospodárstva pre iné odvetvia národného hospodárstva, čo by zas viedlo k škodlivej disproporcii v národnom hospodárstve.

Únik pracovníkov z družstva do iných odvetví národného hospodárstva by podľa mojej mienky nastal vtedy, len čo by boli v družstvách vytvorené také podmienky, že odmena za prácu — prejavujúca sa v podiele družstevníka na výsledkoch hospodárenia — by bola relatívne nižšia ako odmena za prácu tej istej kvality v iných odvetviach.

Prečo však v socialistickom národnom hospodárstve na rozdiel od kapitalistického vzniká reálne nebezpečenstvo nežiadúceho úniku pracovníkov z družstevného poľnohospodárstva?

Socialistické zriadenie vytvorilo a ustavične vytvára nové pracovné príležitosti, a to i v bezprostrednej blízkosti dedín, nezamestnanosť a agrárne preľudnenie boli zlikvidované. Vzniká tak reálna možnosť uplatnenia pracovnej sily družstevníka v štátnom sektore, a to v rôznych odvetviach národného hospodárstva. Za týchto okolností je dosiahnutie odmeny primeranej odmenám za podobnú prácu v celom národnom hospodárstve nevyhnutnou podmienkou základnej hmotnej zainteresovanosti na práci v družstevnom poľnohospodárstve. Nerešpektovanie tejto podmienky by malo negatívny vplyv nielen na poľnohospodárstvo, ale na celé národné hospodárstvo, ktoré by sa nevyvíjalo v potrebných proporciách. Zaoštvávanie poľnohospodárstva by našlo svoj odraz na raste životnej úrovne obyvateľstva v celom štáte, čím by sa do určitej miery narušilo pôsobenie základného ekonomického zákona socializmu.

Prečo vôbec existuje problém nerovnakej úrovne odmeny za prácu v poľnohospodárstve a v ostatných odvetviach národného hospodárstva? Vznikol v predsocialistických formáciách. Roľnícka malovýroba je i v kapitalizme objektívnym javom. Produktivita roľníckej práce nedosahuje pritom spoločenský priemer a pri voľnom pôsobení zákona hodnoty to nevyhnutne znamená aj nižšiu úroveň odmien za prácu roľníka. Nič takého nezostáva natrvalo v socializme a v tom je ekonomický základ nutnosti relatívne rovnakých odmien za tú istú prácu v družstevnom poľnohospodárstve i v štátnom sektore.

V socialistickom poľnohospodárstve bola odstránená existencia absolútnej renty. Táto skutočnosť je jedným z ďalších dôsledkov likvidácie súkromného vlastníctva pôdy a zároveň dôležitým činiteľom vplyvujúcim na pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce v podmienkach družstevného vlastníctva v poľnohospodárstve. Existencia absolútnej renty by mohla totiž narušiť pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce v opačnom smere

a vyvolávať opačnú tendenciu, t. j. nežiadúce prúdenie pracovníkov do družstiev z iných odvetví národného hospodárstva, pretože by umožňovala získať za prácu v poľnohospodárstve viac ako v priemysle.

Družstevníci tým, že vyrábajú určité výrobky, zúčastňujú sa výsledkami svojej práce na úhrnnej spoločenskej práci. Za svoju pracovnú účasť dostávajú odmenu prostredníctvom tovarovo-peňažnej výmeny. Za takejto situácie sa zdá, akoby cena poľnohospodárskych výrobkov predstavovala ich hodnotu, akoby prebiehala medzi družstvami a štátom skutočná ekvivalentná výmena. Domnievam sa, že táto hodnotová forma a na nej založená výmena je iba vonkajším prejavom zákona rozdeľovania podľa práce, vyplývajúca z existencie družstevného vlastníctva. Štát nekupuje od družstiev ich výrobky za ceny, obsahom ktorých je hodnota, a naopak, ani im nepredáva priemyselné výrobky, najmä výrobné prostriedky za takéto ceny. Túto výmenu musí regulovať iný princíp než princíp tovarovej výmeny, a to je podľa môjho názoru princíp rovnakej odmeny za rovnakú prácu. Cena výrobkov je len prostriedkom na vypočítanie tohto podielu pre poľnohospodárske družstevné obyvateľstvo, čo potvrdzuje i skutočnosť, že v prípade nepriaznivých výsledkov hospodárenia družstva štát pôsobí do určitej miery na zvýšenie odmien družstevníkov či už pomocou subvencií, dotácií alebo úverov.

Tézu o nutnosti relatívne rovnakej odmeny za rovnakú prácu robotníkov a družstevníkov ako celku nebudú pravdepodobne popierať ani ekonómi, ktorí uznávajú tovarovo-peňažný charakter výmeny medzi družstvami a štátom, ani ekonómi s opačným názorom. Dokazovanie tejto nevyhnutnosti nie je v skutočnosti ešte dostatočným dôkazom pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce v družstevnom poľnohospodárstve. Hlavný dôkaz treba hľadať v oblasti rozdeľovania medzi jednotlivé družstvá.

Základnou našou úlohou je preto skúmať pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce v družstevnom sektore, ukázať, ako sa vytvárajú vzťahy rozdeľovania medzi družstvami.

Pôsobenie zákona rozdeľovania podľa práce vo vnútri družstevného sektora

Problém nutnosti rovnakých odmien vo všetkých družstvách je obťažnejší a ešte zahmlenejší ako problém rovnosti odmien u družstevníkov a robotníkov. Existencia jednotných cien poľnohospodárskych výrobkov tu omnoho viacej zastiera skutočnosť, že ceny sú iba nástrojom, pomocou ktorého sa presadzuje zákon rozdeľovania podľa práce, a zdá sa, že práve existencia ceny jasne vyvracia tézu o pôsobení tohto zákona v družstevnom sektore, pretože jednotné ceny musia pri existencii skupinového vlastníctva viesť k diferenciálnym dôchodkom v jednotlivých družstvách.

Náklady na výrobu tých istých výrobkov v každom družstve sú iné. Družstvá vyrábajú výrobky, ktorých individuálna hodnota v rôznych družstvách je rozdielna. Rovnaké realizačné podmienky v celom štáte spôsobujú, že za rovnaké úžitkové hodnoty dostávajú družstvá rovnakú

cenu, i keď množstvo vynaloženej práce na ich výrobu bolo rôzne. Družstvá s lepšími prírodnými a ekonomickými podmienkami, s nižšími individuálnymi nákladmi získavajú vyššie dôchodky ako iné družstvá. Za to isté množstvo konkrétnej práce rovnakej kvality si privlastňujú družstevníci v rôznych družstvách rôzne dôchodky. Za odpracovanie rovnakého množstva práce dostanú napr. traktoristi v rôznych družstvách rozdielnu odmenu, hoci ich práca je rovnakej kvality, pretože výška odmeny je závislá od hospodárskych výsledkov dosiahnutých v jednotlivých družstvách. Z celkového fondu spotreby určeného pre poľnohospodárstvo odčerpáva jedno družstvo viacej ako druhé.

Štátne orgány nemôžu priamo plánovať rozdeľovanie celkového fondu osobnej spotreby určeného pre triedu družstevníkov až na jednotlivé družstvá tak, ako to robia v štátnych podnikoch. Pri existencii družstevného vlastníctva musia nevyhnutne vzniknúť v jednej časti družstiev mimoriadne dôchodky, na druhej strane zase časť družstiev bude nevyhnutne zaostávať.

Štát reguluje pomocou ekonomických a administratívnych pák (daňou, výrobnou pomocou, úverom i cenami) v nemalej miere rozdiely v dôchodkoch medzi družstvami spôsobené ekonomickými a prírodnými faktormi, avšak úplne ich nevyklučuje. Úplné vyrovnávanie dôchodkov družstevníkov v rôznych družstvách opatreniami štátu nie je ani možné, pretože by takýto zásah znamenal, že by sa v družstvách rozdeľovanie úplne odpútalo od výsledku vlastnej práce úzkeho kolektívu družstevníkov, že by tu nastalo prelievanie národného dôchodku z družstiev s lepšími výsledkami výroby do družstiev s výsledkami horšími tak, ako je to v štátnom socialistickom sektore, znamenalo by to úplné negovanie podstaty družstevného vlastníctva. Ak by štát prečerpával novovytvorenú hodnotu z družstva do družstva vo väčšom rozsahu, narušoval by plne už i formu existencie družstevného vlastníctva. Družstvá by prakticky prestali byť vlastníkami novovytvorenej hodnoty, boli by iba jej výrobcami a odvádzali by ju do celoštátnych fondov. Rozdiel medzi robotníkmi a družstevníkmi by bol iba formálny.

Takýto zásah do družstevného vlastníctva v súčasnom období nie je objektívne možný. Úplné vyrovnanie dôchodkov v družstvách v súčasnom období socialistický štát ani nesleduje. Naopak, má zatiaľ záujem, aby existovali družstvá s pomerne vysokými dôchodkami, ktoré majú demonštrovať ostatným družstvám možnosti socialistickej družstevnej veľkovýroby.

Domnievam sa, že napriek existujúcim rozdielom v odmenách zákon rozdeľovania podľa práce plne pôsobí i vo vnútri družstevného sektora. Aj keď podiel družstiev a ich členov na tvorbe novovytvorenej hodnoty sa nemeria množstvom vynakladanej práce každého výrobcu, ale množstvom výrobkov, ktoré dali k dispozícii spoločnosti, hoci vzniká situácia, že za rovnaké množstvo práce v jednom družstve je odmena iná než v družstve druhom, nazdávam sa, že hodnotové formy tu nadobúdajú iný

obsah. Myslím, že rozdeľovanie nie je tu založené na pôsobení zákona hodnoty, ale na princípe zákona rozdeľovania podľa práce, čím vzniká určité protirečenie medzi formou, v ktorej sa toto rozdeľovanie uskutočňuje, a jeho obsahom. Z tohto dôvodu sa domnievam, že hodnotová forma pri existencii skupinového vlastníctva a s ňou spojené výkyvy v odmenách družstevníkov je iba určitá modifikácia zákona rozdeľovania podľa práce pri existencii družstevného vlastníctva v poľnohospodárskej výrobe.

Objektívny ekonomický zákon rozdeľovania podľa práce si vyžaduje postupne vytvárať v družstevnej veľkovýrobe také podmienky, aby sa tu v budúcnosti čo najplnšie uplatňovala zásada za rovnakú prácu rovnakú odmenu. V opačnom prípade by nastalo určité odumretie časti zaostalých hospodárskych družstiev, pretože by v týchto družstvách nebola materiálna zainteresovanosť družstevníkov na práci. Družstevníci by odchádzali do iných odvetví národného hospodárstva, pretože je v nich dostatok pracovných príležitostí. Treba si uvedomiť, že vzťah družstevníka ako skupinového vlastníka k pôde nie je už taký ako vzťah súkromného výrobcu, ktorý vo veľkej miere vyplýval z nemožnosti obživy v iných odvetviach národného hospodárstva. Družstevníci z družstiev s relatívne podpriemernými dôchodkami by pri dostatku iných pracovných príležitostí opúšťali poľnohospodárstvo, čo by zapríčiňovalo nerovnomerný rozvoj celého národného hospodárstva. Dôležité zdroje národného hospodárstva by zostali nevyužitú. Hospodárska politika štátu, vychádzajúc z existencie ostatných ekonomických zákonov socializmu, najmä základného ekonomického zákona a zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva, nemôže pripustiť takýto vývoj a musí vytvárať také podmienky, aby sa zákon rozdeľovania podľa práce presadzoval v celom národnom hospodárstve.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že socialistický štát sa usiluje v súčasnom období pôsobiť na usmerňovanie výšky dôchodkov v družstvách, aby neprichádzalo v časti družstiev k neodôvodnene vysokým alebo nízkym odmenám družstevníkov. S týmto problémom sa v posledných rokoch zaoberali i v SSSR. S. Chruščov na plenárnom zasadnutí ÚV KSSS v decembri 1959 sa niekoľko razy vrátil k tejto otázke a zdôrazňoval, že bude potrebné „odmenu za prácu účelne regulovať uznesením v každom jednotlivom kolchoze. Napríklad pre tú-ktorú zónu určiť odmenu za pracovnú jednotku v rovnakej výške, ale tak, aby odmena za prácu kolchozníka nebola vyššia ako mzda robotníka v sovchoze danej zóny”,¹³ ktorý pracuje na rovnakej práci.

Mimoriadne dôležité bude nájsť v súčasnom období najvýhodnejší spôsob regulovania dôchodkov družstevníkov. Do roku 1960, v čase existencie dvojakých cien nákupných a výkupných, bola možnosť určitej ich regulácie stanovením rozdielného podielu štátneho nákupu a výkupu na trhovej výrobe jednotlivých družstiev. Využitie systém dvojakých cien bolo však pre

¹³ Moskovská Pravda z 29. 12. 1959.

veľkú komplikovanosť obťažné, a v dôsledku toho existencia dvojakých cien spôsobila dokonca prehlbovanie rozdielov v dôchodkoch vo vnútri družstevného sektora. V časti ekonomicky upevnených družstiev tento systém vytvoril mimoriadne priaznivé podmienky pre dosahovanie vysokých osobných dôchodkov družstevníkov, pretože v týchto družstvách rástol podiel štátneho nákupu na celkovej realizácii, rástli ich priemerné realizačné ceny, napriek tomu, že s ich hospodárskym upevňovaním klesali ich náklady na výrobu. Na druhej strane časť hospodársky zaostalých družstiev s nízkou trhovou výrobou dostávala za svoje výrobky nízke priemerné realizačné ceny. Tieto družstvá sa iba veľmi pomaly ekonomicky upevňovali a osobné dôchodky družstevníkov rástli ešte pomalším tempom.

Zdalo by sa, akoby za týchto okolností bola narušená existencia ekonomického zákona rozdeľovania podľa práce. Skutočnosť však je iná, tieto výkyvy iba dokumentujú nevýhodnosť politiky dvojakých cien pre využívanie tohto ekonomického zákona a zároveň ukazujú na nedostatky v doterajšom jeho využívaní hospodárskou politikou štátu.

V tejto súvislosti by bolo správne zmieniť sa ešte o jednej príčine rýchleho rastu osobných dôchodkov v niektorých družstvách, ktorým vysoké dôchodky zabezpečili výhodné výkupné ceny niektorých poľnohospodárskych výrobkov. Tieto vysoké ceny mali zvýrazniť „spoločenskú dôležitosť“ preferovaných poľnohospodárskych výrobkov, mali zvýšiť hmotnú zainteresovanosť družstevníkov na ich pestovaní.

Preferovanie niektorých výrobkov bude existovať i v budúcnosti, pretože výhodne postavené ceny ukazujú „stupeň potrebnosti“ istého výrobku, o výrobu ktorého má štát záujem.

Súčasná situácia vo vývoji dôchodkov družstevníkov vyvoláva potrebu pristúpiť k ich dôslednejšej regulácii pomocou cenovej a daňovej politiky a hlavne diferencovanou pomocou štátu, ktorá bude mať mimoriadne vážne úlohy pri regulovaní dôchodkov družstevníkov.

Som toho názoru, že v budúcnosti bude nutné z družstiev s vysokými dôchodkami, vysoko presahujúcimi priemerné ročné mzdy stálych robotníkov v štátnom sektore odčerpávať ešte väčšiu časť hrubého dôchodku družstva ako doteraz, jednak do celoštátnych fondov a jednak do spoločných družstevných fondov. Domnievam sa, že po zrušení povinných dodávok a dvojakých cien, ako aj STS (od 1. 1. 1960) môže túto funkciu plniť hlavne diferencovaná daň a diferencovaná výrobná pomoc štátu. Sústava sadzieb poľnohospodárskej dane nebude môcť, podľa môjho názoru, dostatočne plniť funkciu regulátora dôchodkov, najmä nie medzi družstvami v tej istej oblasti. Zvýšením rozpätia vo vnútri oblasti by sa dosiahla väčšia možnosť usmerňovania dôchodkov vo vnútri družstevnej poľnohospodárskej výroby v jednotlivých výrobných oblastiach.

S týmto problémom sa v poslednom čase zaoberali aj sovietski ekonómi, ktorí tvrdia, že i keď zdokonaľovanie štátnych nákupných cien na poľnohospodárske výrobky bude vážnou pákou pri rozdeľovaní národného dôchodku, predsa sa ukazuje, že „pre spravodlivé rozdeľovanie fondu osobnej

spotreby v kolchozoch sú potrebné doplnkové miery. Existujúce nákupné ceny sú určené pre pomerne veľké oblasti (u nás pre celý štát, pozn. V. B.) . . . , zatiaľ čo vo vnútri oblasti existujú v kolchozoch rozdiely v prírodných a ekonomických podmienkach výroby, čo vplýva na úroveň pobieraných dôchodkov. Preto kolchozy uskutočňujúce výrobu v lepších prírodných a ekonomických podmienkach získavajú dodatočný dôchodok. Okrem toho jednotlivé kolchozy odpredávajú značnú časť produktov za zvýšené trhové ceny. Získavajú dodatočné dôchodky na účet znovurozdelenia spoločenského produktu, inokedy i pri nízkej produktivite práce môžu kolchozy odmeňovať družstevníkov značne vyššie, ako je úroveň mzdy robotníkov v priemyselných podnikoch. Toto protirečenie je možné odstrániť po prvé, zavedením progresívnej dane, po druhé, ohnaničením dôchodku s tým, aby úroveň odmeny za prácu kolchozníkov nemala veľký odklon od úrovne mzdy robotníkov sovchozov a priemyselných podnikov.”¹⁴

Príliš vysoké dôchodky v niektorých družstvách bude možné regulovať aj pôsobením na určitú úpravu rozdeľovania hrubého dôchodku družstva vo vnútri družstva. Zvyšovaním socialistického uvedomenia družstevníkov je možné pôsobiť na družstvá ekonomicky silné, aby presúvali väčšiu časť novovytvorenej hodnoty do spoločných družstevných fondov, hlavne do nedeliteľného fondu, do prevádzkového zabezpečovacieho fondu, ako aj do fondu kultúrneho, sociálneho a bytovej výstavby.

V súčasnom období hrá dôležitú úlohu presunutie časti novovytvorenej hodnoty do prevádzkovo-zabezpečovacieho fondu, ktorý má v budúcnosti zabezpečiť stabilizáciu odmeny družstevníkov. Dotácie do tohto fondu sú opatrením, ktoré rieši problém vysokých dôchodkov iba do určitej miery a iba dočasne. Dotovanie tohto fondu nelikviduje rozdiely medzi výškou dôchodku družstevníkov rôznych družstiev, ale naopak, v družstvách ekonomicky silných sa vytvárajú ešte priaznivejšie podmienky pre rýchlejšiu rast bohatstva družstva, pre ďalšiu rast dôchodkov družstevníkov a pre zväčšenie už skôr vzniknutých rozdielov v odmenách družstevníkov.

V hospodársky silných družstvách bude azda správne využívať kultúrny a sociálny fond viacej ako doteraz na financovanie rôznych sociálnych a kultúrnych potrieb presahujúcich pôsobnosť úzkeho kolektívu družstevníkov. V budúcnosti, po krytí potrieb vyplývajúcich z požiadaviek spoločenskej spotreby družstevníkov, bolo by azda vhodné peňažné prostriedky týchto fondov používať na výstavbu takých kultúrnych a sociálnych inštitúcií, ktoré by i presahovali spotrebu členov družstva a mohli by slúžiť i pre ostatných obyvateľov obce, príp. obcí susedných. Išlo by napríklad o výstavbu detských jasí, materských škôl, čistých kúpeľov, športových ihrísk, prípadne menších pôrodníc a lekárskeho ambulancií. Takýmto využitím kultúrnych a sociálnych fondov malo by družstvo účasť na uspo-

¹⁴ M. G. Terentijev, *Voprosy raspredelenija dochodov i razvitija tovarno-deneznyh otnošenij v kolchozoch*, cit. sborník 181.

kojovani určitej celospoločenskej spotreby formou pre družstevníkov naj-prijateľnejšou.¹⁵

Nazdávam sa, že v budúcnosti bude socialistický štát ustavične vytvárať nové a nové podmienky, aby sa zákon rozdeľovania podľa práce v tejto oblasti čoraz plnšie uplatňoval, aby sa v tomto zmysle neodôvodnené rozdiely v dôchodkoch družstiev nevyskytovali.

Socialistický štát bude môcť dosiahnuť takéto výsledky nielen tým, že zabezpečí prelievanie národného dôchodku vo väčšom rozsahu (v menšom meradle sa to robí i dnes) vyprodukovaného v jednom družstve do družstva druhého, ale aj tým, že štátne orgány budú svojou hospodárskou politikou pomáhať zaostalým družstvám priamo vo výrobe, aby sa dostali na úroveň výroby dobrých družstiev.

V tejto súvislosti stojí za zmienku ukázať, ako sa uplatňuje pôsobnosť zákona rozdeľovania podľa práce v priemyselných výrobných družstvách. Výška základnej odmeny členov družstiev je zásadne rovnaká. Značná vyrovnanosť výrobných podmienok, individuálne ceny výrobkov a veľká hospodárska právomoc centrálnych orgánov družstiev pôsobili na reguláciu dôchodkov členov tak, že sú v rámci celého družstevného sektora navzájom vyrovnané a súčasne sa ani nijak podstatne neodchyľujú od miezd robotníkov v štátnom sektore. Jediný, nevelký rozdiel medzi robotníkmi v štátnom sektore a družstevníkmi je v tom, že sa družstevníci môžu zúčastňovať na zisku, prípadne na strate družstva.

Mzdy členov sa považujú za súčasť výrobných nákladov. Výsledok hospodárenia, tzv. čistý zisk družstva sa podľa smerníc centrálnych orgánov rozdeľuje tak, že každé družstvo je povinné odvieť do „centrálneho fondu dlhodobého úveru“ od 10—40 % (podľa výsledkov hospodárenia), ďalej 3 % príspevok do „osobitného fondu“ nadriadenému sväzu. Sväz tento príspevok používa jednak pre vlastné potreby a jednak pre výpomoc tým družstvám, ktoré nemajú dostatok finančných prostriedkov na dotáciu vlastných osobitných fondov. 20 % zisku sa dáva na doplnkové odmeny členov — tzv. rozdeľovanie zisku, 20 % sa pridáva do osobitného fondu družstiev, z ktorého sa hradia kultúrne a sociálne potreby členov — zostávajúca časť sa ponecháva v základnom fonde družstva.

Napriek družstevnému skupinovému vlastníctvu zákon odmeňovania podľa práce sa plne uplatňuje v priemyselných výrobných družstvách a pôsobí na vyrovnávanie odmien v rámci celého sektora. Hlavnú úlohu tu zrejme hrajú individuálne ceny, regulácia dôchodkov centrálnymi orgánmi a čo je zvlášť dôležité — pomerne vyrovnané výrobné podmienky. Za týchto okolností aj ich prechod na všeludové vlastníctvo nie je veľmi ťažký. Napríklad v Sovietskom sväze sa v poslednom období mnohé priemyselné družstvá premieňajú na štátne podniky. Členovia priemyselných družstiev sa stávajú príslušníkmi robotníckej triedy.

¹⁵ Na skôr spomínanom zasadnutí ÚV KSSS s. Chruščov tiež zdôrazňoval túto možnosť, aby v bohatých kolchozoch sa viacej prostriedkov dávalo do nedeliteľných fondov na výstavbu medzikolchozných ciest, detských internátov, škôl a nemocníc.

Vyrovňavanie výrobných podmienok je azda najdôležitejší nástroj štátu pri zabezpečovaní relatívne rovnakých odmien za prácu v družstvách. Z plánovitého charakteru socialistického národného hospodárstva vyplýva nevyhnutnosť zabezpečiť pre každé družstvo také podmienky (technické, kádrové, organizačné, ekonomické), aby sa pôdny fond a pracovné sily využívali v každom družstve čo najefektívnejšie. To povedie nesporne i k postupnému zmenšovaniu rozdielov v produktivite práce, a tým i k odstraňovaniu rozdielov v odmenách za tú istú prácu.

Nakoniec sa v krátkosti zmienim o treťom probléme pôsobenia zákona rozdeľovania podľa práce, a to o jeho pôsobení vo vnútri družstva. Tento problém je vcelku dosť prepracovaný a známy. Som toho názoru, že pomerná jednoduchosť a jasnosť vzťahov medzi družstevníkmi môže viesť dokonca k menším chybám pri uplatňovaní zákona rozdeľovania podľa množstva a kvality práce ako v štátnych podnikoch. To, že akékoľvek neodôvodnene vyššia odmena jedného družstevníka zapríčiňuje priamy pokles odmeny druhých pracovníkov, prejavuje sa v družstvách oveľa výraznejšie a jasnejšie ako v štátnom sektore. Týmto je daná pomerne vysoká zainteresovanosť všetkých družstevníkov na kontrole, množstve vykonanej práce a na výške odmeny za ňu. V rámci družstva dostáva rozdeľovanie tú istú podobu, ako sme videli v širšom meradle v rámci celého štátneho sektora. Rovnaká práca vynakladaná v rozdielnych podmienkach, majúca rozdielnu produktivitu, odmeňuje sa rovnako.

Objasneniu podstaty zákona rozdeľovania podľa práce bude potrebné venovať väčšiu pozornosť ako doteraz, aby hospodárska politika socialistického štátu mohla jeho existenciu lepšie využívať. Som toho názoru, že stále plnšie presadzovanie sa tohto zákona v celom národnom hospodárstve a hlavne v družstevnom poľnohospodárstve bude hlavným predpokladom a jednou z hlavných ciest prechodu skupinového vlastníctva v poľnohospodárstve na vlastníctvo celospoločenské.

ДЕЙСТВИЕ ЗАКОНА РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ТРУДУ В УСЛОВИЯХ СУЩЕСТВОВАНИЯ ДВУХ ФОРМ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Властислав Баух

В статье разбираются проблемы использования экономического закона распределения по труду в условиях существования двух форм собственности, государственной и кооперативной.

Сначала автор объясняет возможности использования этого закона в условиях существования только государственного сектора. В этом случае использование закона распределения по труду ограничивалось бы только вопросами заработной платы социалистического государства. В условиях, когда существует и кооперативная собственность, его использование намного сложнее, при этом возникают три группы проблем: анализ действия этого закона при распределении в государственных предприятиях, на одной стороне, и в кооперативных, на другой стороне, далее, при распределении внутри коопе-

ративного сектора, т. е. при распределении между отдельными кооперативами, между группами членов кооператива и, наконец, внутри кооператива.

Автор обращает внимание на две первые проблемы, последнюю автор считает решенной и общеизвестной.

В статье автор доказывает необходимость использования этого закона во всем народном хозяйстве. В условиях существования двух форм собственности действие этого закона используется в государственном секторе при помощи политики заработной платы, в кооперативном — ценовой, выкупной, ссудной политикой и производственной помощью. Хозяйственная политика социалистического государства направлена на выравнивание трудовых доходов трудящихся. Если бы хозяйственная политика не исходила из этого закона и не проводилась бы в соответствии с его требованиями в обоих секторах, то это бы отрицательно отразилось на развитии народного хозяйства, или бы настала нежелательная текучесть работников из кооперативов в другие отрасли народного хозяйства или, наоборот, трудовые резервы в сельском хозяйстве не использовались бы полностью в других отраслях народного хозяйства.

Другой проблемой, которая разбирается в статье, является проблема использования действия этого закона внутри кооперативного сектора. Различные производственные и экономические условия при одинаковых установленных ценах способствуют тому, что кооперативы с лучшими условиями получают из общего фонда потребления, установленного для сельского хозяйства, больше, чем остальные кооперативы. Участие кооперативов в создании новой стоимости измеряется не количеством утраченного труда, а количеством продуктов, которое они дали в распоряжение обществу, хотя возникает такая ситуация, когда за одинаковое количество труда в кооперативах получают различную оплату. Автор считает, что стоимостные формы приобретают здесь иное содержание. Стоимостная форма в условиях существования групповой собственности и связанные с ней различия в оплате членов кооператива, является только определенной модификацией закона распределения по труду.

Государство до определенной степени влияет на выравнивание этих различных доходов (дифференцированный налог, производственная помощь), но в настоящее время государство еще не может полностью ликвидировать эти различия. В условиях такой хозяйственной политики кооперативная собственность своим характером приблизилась бы к общенародной собственности.

DAS WIRKEN DES GESETZES DER VERTEILUNG GEMÄSS DER ARBEIT BEI BESTEHEN ZWEIER FORMEN DES SOZIALISTISCHEN EIGENTUMS

Vlastislav Bauch

Im Artikel werden die Probleme untersucht, die die Ausnützung des ökonomischen Gesetzes der Verteilung gemäss der Arbeit beim Bestehen zweier Eigentumsformen: der sozialistischen und der genossenschaftlichen mit sich bringt.

Zunächst erläutert der Autor die Möglichkeiten, dieses Gesetz auszunützen, unter der Voraussetzung, dass es nur einen staatlichen Sektor gibt. In diesem Falle würde sich die Ausnützung des Gesetzes der Verteilung gemäss der Arbeit auf Fragen der Lohnpolitik des sozialistischen Staates reduzieren. Wenn aber auch genossenschaftliches Eigentum besteht, ist die Ausnützung jenes Gesetzes weit komplizierter; es wird sich dann um folgende drei Problemgruppen handeln: die Untersuchung des Wirkens des Gesetzes

bei der Verteilung einmal in Staatsunternehmungen einerseits, in genossenschaftlichen Unternehmungen andererseits, sodann innerhalb des Genossenschaftssektors, d. h. bei der Verteilung unter die einzelnen Genossenschaften, bzw. unter einzelne Gruppen von Genossenschaf tern und schliesslich bei der Verteilung innerhalb der Genossenschaft.

Der Autor beschränkt sich auf die beiden ersten Probleme, da er das dritte als gelöst und allgemein bekannt erachtet.

Er begründet die Notwendigkeit, das erwähnte Gesetz in der ganzen Volkswirtschaft anzuwenden. Bei Bestehen zweier Eigentumsformen wird sein Wirken unterschiedlich ausgenützt — im staatlichen Sektor durch die Lohnpolitik, im genossenschaftlichen durch die Preis-, Aufkaufs-, Steuer- und Kreditpolitik und auch durch die Produktionshilfe. Die Wirtschaftspolitik des sozialistischen Staates wirkt ausgleichend auf die Arbeitseinkommen der Einwohner. Würde sie nicht von jenem Gesetz ausgehen und nicht in Übereinstimmung mit seinen Forderungen in beiden Sektoren verfahren, so würde sich das in zwei Richtungen ungünstig auf die Entwicklung der Volkswirtschaft auswirken — entweder würde es zu einem unerwünschten Abfluss von Arbeitenden aus den Genossenschaften in andere Wirtschaftszweige kommen oder es würden umgekehrt die Arbeitsreserven in der Landwirtschaft nicht für andere Wirtschaftszweige ausgenützt werden.

Das zweite Problem, das untersucht wird, ist die Ausnützung des Wirkens jenes Gesetzes innerhalb des Genossenschaftssektors. Unterschiedliche Produktions- und ökonomische Bedingungen bei einheitlich bestimmten Preisen bewirken, dass Genossenschaften mit besseren Bedingungen aus dem gesamten für die Landwirtschaft bestimmten Konsumtionsfond mehr schöpfen als andere Genossenschaften. Der Anteil der Genossenschaften an der Bildung neugeschaffener Werte wird nicht an dem aufgewendeten Arbeitsquantum, sondern an der der Gesellschaft gelieferten Gütermenge gemessen, obwohl es dazu kommt, dass Entgelt für die gleiche Arbeitsmenge in den einzelnen Genossenschaften verschieden ist. Der Autor nimmt an, dass die Wertformen hier einen anderen Inhalt bekommen. Die Wertform bei Bestehen von Gruppeneigentum und die mit ihr verknüpften Unterschiede im Entgelt der Genossenschaf ter stellen nur eine bestimmte modifikation des Gesetzes der Verteilung gemäss der Arbeit dar.

Der Staat wirkt in einem gewissen Umgang auf eine Ausschleichung der Einkommensunterschiede (differenzierte Steuern, Produktionshilfe), vermag sie aber heute nicht völlig zu beseitigen. Bei einer derartigen Wirtschaftspolitik würde sich das Genossenschaftseigentum seinem Wesen nach dem gesamt nationalen Eigentum annähern.

EMIL TKADLEČEK

PRIPÚTANOSŤ PRACOVNEJ SILY KU KAPITÁLU

Významnou stránkou postavenia robotníckej triedy v kapitalistickej spoločnosti je pripútanosť pracovnej sily ku kapitálu. V diskusiách, ktoré sa v posledných rokoch zaoberali otázkou absolútneho zbedačovania robotníckej triedy, často sa stupňovanie pripútanosti ku kapitálu označovalo za prejav tendencie zbedačovania. Súčasne však vznikla otázka, *v akom zmysle treba pripútanosť ku kapitálu chápať a najmä pomocou akých ukazovateľov ju vyjadrovať a sledovať v časových radoch.*

Pripútanosť ku kapitálu sa obvykle vysvetľuje ako formálne a reálne podriadenie práce kapitálu. Pri výklade absolútneho zbedačovania sa ako činiteľ, ktorým sa s vývojom kapitalizmu zhoršuje postavenie robotníckej triedy, uvádza stupňovanie reálneho podriadenia práce. Čím dokonalejšie sú technické prostriedky výroby a organizácia práce, tým viac si môže kapitál podrobiť robotníka a zväčšovať tak masu nadpráce. Reálne podriadenie práce kapitálu, ako ho vytvorila strojová veľkovýroba, degraduje robotníka na funkčnú zložku strojového mechanizmu, zbavuje prácu tvorivého obsahu a robí z nej bezobsahovú, úmornú, jednotvárnú činnosť. Vývoj výrobných síl za kapitalizmu teda zhoršuje postavenie robotníka, podriaďujúc jeho prácu kapitálu vždy vo väčšej miere na základe nových a dokonalejších metód vykorisťovania.

Domnievame sa však, že z hľadiska tendencie zbedačovania možno pripútanosť pracovnej sily ku kapitálu chápať i v inom zmysle. Akumulačný proces, ktorý vytvára rezervnú armádu nezamestnaných, *pripútať pracovnú silu tým, že jej vnucuje určitý špecifický pohyb, ktorý možno charakterizovať ako jej neprestajné odpudzovanie a priťahovanie.* Reprodukcia pracovnej sily je tak závislá od potrieb akumulácie, uskutočňuje sa v súvislosti s cyklickými výkyvmi výroby, robotníckovo hmotné a sociálne postavenie je ovplyvnené hrozbou straty existencie. Takéto hľadisko má na mysli i K. Marx, keď píše, že „zákon, ktorý relatívne preľudnenie čiže priemyselnú rezervnú armádu neprestajne udržuje v rovnováhe s rozsahom a energiou akumulácie, *prikúva robotníka ku kapitálu* pevnejšie než Prometea prikovali ku skale Hefaistove klíny. Tento zákon podmieňuje akumuláciu biedy zodpovedajúcu akumulácii kapitálu.”¹

Pripútanosť ku kapitálu podmienená existenciou rezervnej armády nezamestnaných sa prejavuje v dvoch súvislostiach:

1. *ako pripútanosť robotníckej triedy k spoločenskému kapitálu.* Neza-

¹ K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 681. (Slová v citáte podčiarkol E. T.)

mestnosť núti zamestnanú časť robotníckej triedy k väčšiemu výdaju práce, zostruje podmienky konkurencie na trhu práce, vytvára tlak na mzdy a všeobecne sťažuje boj robotníckej triedy za lepšie pracovné podmienky;

2. ako *pripútanosť jednotlivého robotníka k individuálnemu kapitálu*. Existencia nezamestnanosti obmedzuje rozsah pracovných príležitostí, pretože prípadné zvýšenie dopytu kapitálu po pracovnej sile je kryté z rezervy nezamestnaných. Tým sa obmedzuje možnosť každého jednotlivého robotníka hľadať relatívne lepšie podmienky predaja pracovnej sily. Riziko straty zamestnania zvyšuje tak závislosť robotníka od individuálneho kapitálu, od zamestnania v danom podniku, čo sa navonok prejavuje v obmedzovaní pohyblivosti pracovnej sily.

Tendenciu pripútavania pracovnej sily k individuálnemu kapitálu považujeme za dôležitú stránku postavenia robotníckej triedy. Možnosť pohybu pracovnej sily je nielen dôležitým momentom tvorby miezd, ale i činiteľom, ktorý pôsobí na možnosti zvyšovania miery vykorisťovania. Navonok robotník vystupuje ako „slobodný“ predavač pracovnej sily, ale čím viac je hrozbou straty existencie závislý od individuálneho kapitálu, tým viac sú narušené podmienky „slobodnej konkurencie“ pri predaji pracovnej sily. Závislosť od individuálneho kapitálu sťažuje triedny boj za hospodárske požiadavky robotníckej triedy ako celku a zhoršuje jej postavenie v rôznych smeroch.

V tomto príspevku sa pokúsime bližšie charakterizovať tendenciu pripútavania pracovnej sily k individuálnemu kapitálu. Chceme najmä poukázať na procesy, ktoré ju s vývojom kapitalizmu zosilňujú, ako aj na možnosti tieto tendencie kvantitatívne vyjadriť.

Z hľadiska pripútanosti pracovnej sily k individuálnemu kapitálu možno v reprodukčnom procese spoločenského kapitálu pozorovať dve protirečivé tendencie.

Na jednej strane vytvára tento proces určité predpoklady a možnosti pohybu pracovnej sily tým, že v ňom dochádza k rozvoju del'by práce. Pracovná sila je priťahovaná a odpudzovaná jednotlivými odvetviami výroby podľa zmien v ich vzájomných proporciách; takto sa pracovná sila premiestňuje živelne podľa potrieb spoločenskej del'by práce. Tento pohyb je stimulovaný zvýšeným dopytom po práci, ktorý ovplyvňuje výšku mzdy v jednotlivých odvetviach. Zmeny v štruktúre výroby sú tak sprevádzané zmenami v zložení pracovných síl podľa povolání, kvalifikácie, vekového priemeru a pod. Obdobne dochádza k pohybu pracovnej sily medzi jednotlivými oblasťami krajiny. Vývoj kapitalizmu vytvoril i materiálne predpoklady pre pohyb pracovnej sily. Zjednodušenie práce, redukcia robotníckej činnosti na funkčnú zložku strojového mechanizmu zbavila pracovný proces nutnosti pripútať robotníka doživotne k tej istej funk-

cii. Robotník je nahraditeľný, jeho pracovná sila je v istom zmysle „štandardná“ — po pomerne krátkom zaškolení môže obsluhovať rôzne stroje v rôznych dielňach, podnikoch a odvetviach výroby.

Na druhej strane sa pohyblivosť pracovnej sily obmedzuje existenciou rezervnej armády nezamestnaných a inými spolupôsobiacimi činiteľmi. Čím väčší je rozsah nezamestnanosti a čím viac sa stáva chronickou, tým väčšími sa potreby rozširovania výroby v jednotlivých odvetviach a podnikoch kryjú z tejto rezervy, tým väčšie je riziko straty zamestnania a úmerne tomu má robotník menšiu možnosť nájsť nové zamestnanie, dosiahnuť vyššiu mzdu. V rámci všeobecných pomerov výroby a trhu, ktoré v závislosti od potrieb reprodukcie a jednotlivých fáz ekonomického cyklu vytvárajú určitý rozsah pracovných príležitostí, prejavuje sa naviac tendencia jednotlivých kapitalistov zväčšovať stupeň pripútanosti k individuálnemu kapitálu. Kapitalista má za určitých podmienok záujem na tom, aby robotníka tesne pripútal k pracovnému procesu v svojom podniku, urobil z neho trvalý článok vnútornej del'by práce. Táto tendencia má tri základné príčiny:

1. *Vytvárajú sa tak predpoklady pre zvyšovanie miery nadhodnoty*, najmä stupňovaním intenzity práce, podriadením robotníka vysokej disciplíne. Keď je odchod zo zamestnania spojený s rizikom nezamestnanosti, straty kvalifikácie, starobného dôchodku, rozširujú sa tým hranice, v ktorých môže kapitalista zvyšovať vykorisťovanie.

2. V podnikoch na vysokom stupni koncentrácie v nesezónnych odvetviach priemyselnej výroby je priveľký *obrat pracovných síl spojený s rastom výrobných nákladov*. Zapracovanie nových robotníkov narušuje hladký priebeh celého výrobného mechanizmu a nepriaznivo pôsobí na intenzitu práce. Počas zapracovania pracuje robotník s nižšou intenzitou a znižuje výkon nadväzujúcich pracovníkov. Preto sa veľké podniky, ak im to iné okolnosti dovoľia, snažia redukovať obrat pracovných síl.

3. Pripútanosť pracovnej sily k individuálnemu kapitálu má z hľadiska kapitalistu napokon aj ten zmysel, že *sťažuje boj za mzdové požiadavky*, za kolektívne zmluvy, narušuje jednotu vstupovania do štrajku a pod. V tomto smere sa prejavuje u kapitalistov tendencia zvyšovať pripútanosť robotníkov k podniku rôznymi „podporami“, sociálnymi a kultúrnymi zariadeniami, senioritnými prídavkami za dĺžku služobných rokov, systémom poistenia a podpôr v nezamestnanosti, poskytovaním závodných bytov a pod. V súčasnom období sa tieto metódy používajú v kapitalistických krajinách v širokom meradle. Sú významnými prostriedkami na upevňovanie postavenia a vplyvu robotníckej aristokracie, na narušovanie jednoty a uvedomelosti robotníckej triedy a neslobodno ich podceňovať. Pomáhajú vytvoriť vysokú pracovnú disciplínu ako články reťaze, ktorou je robotník pevne pripútaný k svojmu zamestnaniu. Naviac systém rôznych sociálnych a iných opatrení kapitalistov vyzerá navokon ako prejav „ludomilnosti a pokrokovosti“ a býva častým argumentom buržoáznej ideológie.

Dôležitý vplyv na mieru pripútanosti k individuálnemu kapitálu má

pokračujúca monopolizácia kapitalistickej výroby. Dohody monopolov s odborárskymi organizáciami obmedzujú pohyb pracovnej sily do rámca monopolu. Odchod zo zamestnania je často spojený so stratou ochrany odborov, s prerušením časového limitu potrebného pre nahromadenie penzijných fondov, pre podporu v nezamestnanosti a pod. Všeobecne majú monopoly tendenciu redukovať obrat pracovných síl a zabrániť akciám robotníkov za zlepšenie miezd a iných pracovných podmienok. Vzájomné dohody zamestnávateľov o podmienkach prijímania prepustených síl (stačí spomenúť iba smutne známe „čierne listiny“) majú v tejto súvislosti významnú úlohu.

Napokon treba poznamenať, že tendencia pripútať robotníka k podniku je obmedzovaná opotrebovaním pracovnej sily, ktorá prestane byť pre kapitalistu použiteľná, keď pre predčasné vyčerpanie, resp. zníženie výkonnosti s pribúdajúcim vekom nestačí danej úrovni intenzity práce. Ďalej je obmedzená spoločenskými podmienkami konkurencie, nutnosťou zvyšovať organickú skladbu kapitálu, krízovými poklesmi výroby a i.

Z toho, čo sme doteraz uviedli, vyplýva, že tendencia pripútať pracovnú silu k individuálnemu kapitálu obmedzuje jej pohyblivosť. Pre sledovanie tohto javu dáva určité podklady i buržoázna štatistika. Ako príklad môžeme uviesť štatistiky o pohybe pracovných síl v spracovateľskom priemysle USA, ktoré svojimi údajmi umožňujú aspoň približne vyjadriť pripútanosť k individuálnemu kapitálu. Ukážme najprv, ako sa v týchto štatistikách vyčísľuje pohyb pracovných síl za niektoré vybrané roky (tab. 1).

Tabuľka 1

Pohyb pracovných síl v spracovateľskom priemysle USA.
Miera na 100 zamestnaných (mesačné priemery)*

Rok	Prírastky celkom	Úbytky				
		celkom	odchody	prepustenie	výluky	ostatné
1942	7,6	6,5	3,8	0,4	1,1	1,2
1945	6,3	8,3	5,1	0,5	2,3	0,3
1953	3,9	4,3	2,3	0,2	1,3	0,3
1957	2,9	3,6	1,4	0,2	1,7	0,2

* Economic Statistics Bureau of Washington, D. C. Handbook of Basic Economic Statistics, January 1959.

Do prírastkov zahrnuje štatistika prijatie nových zamestnancov alebo znovuprijatie starých, pričom vylučuje pohyby v rámci tej istej firmy. Pod *úbytkami* sa rozumie opustenie zamestnania z týchto príčin: Pod *odchodmi* sa vyčísľuje opustenie zamestnania z iniciatívy robotníka, pod *prepustením* skončenie zamestnania z vôle zamestnávateľa, ku ktorému dal robotník príčinu, a pod *výlukou* skončenia zamestnania z vôle zamestnávateľa.

teľa, ku ktorému robotník nedal príčinu. Rubrika *ostatné* uvádza skončenie zamestnania pre nastúpenie vojenskej služby, stálu nespôsobilosť pre prácu, smrť alebo odchod na odpočinok.

Na prvý pohľad je zrejmé, že jednotlivé zložky pohybu pracovnej sily odrážajú situáciu na trhu práce a ich porovnanie ukazuje možnosti robotníkov riskovať v danom období stratu zamestnania a nájsť inú pracovnú príležitosť. Z hľadiska pripútanosti k individuálnemu kapitálu si najviac pozornosti zasluhuje rubrika „odchodov“ z iniciatívy robotníkov. (Anglické „Rate of Quit“ je tu voľne preložené, pretože u nás používanému pojmu fluktuácia zodpovedá iba približne.) S vyčíslením miery odchodov zo zamestnania z vlastnej iniciatívy iste možno polemizovať, pretože táto „iniciatíva“ môže byť vynútená celým radom opatrení zamestnávateľa. Napriek tomu možno tohto ukazovateľa použiť v určitých reláciách na vyjadrenie pripútanosti pracovnej sily k individuálnemu kapitálu. Možno totiž predpokladať, že vyjadruje pohyb pracovných síl odchádzajúcich do iných podnikov a odvetví a že je priamo závislý od rozsahu pracovnej príležitosti. Pri vzostupe výroby, poklese nezamestnanosti a zväčšenom dopyte po pracovnej sile sa miera odchodov zväčšuje, v opačnom prípade klesá. Uviedli sme, že rozhodujúcim momentom pre pohyblivosť pracovnej sily je rozsah a trvanie nezamestnanosti. Použijeme preto nezamestnanosť ako ukazovateľa rozsahu pracovných príležitostí a budeme sledovať závislosť miery odchodov zo zamestnania od meniacich sa rozmerov nezamestnanosti. Mieru odchodov porovnáme s rozsahom nezamestnanosti vyjadrenej ako percento z celkového počtu pracovných síl. Vzniká tu síce určitá nepresnosť, pretože sa nezamestnanosť vyčísľuje pre celkové úhrny všetkých odvetví, kým pohyb pracovnej sily sa udáva iba pre spracovateľský priemysel. Jednako možno toto porovnanie použiť, pretože spracovateľský priemysel USA sa podieľa na celkovom počte zamestnaných v nepoľnohospodárskych odvetviach takmer 30 %, a navyiac pri meniacej sa celkovej zamestnanosti vykazuje najväčšie výkyvy, teda najcitlivejšie reaguje na rozsah nezamestnanosti (tab. 2).

Z tabuľky 2 jasne vidieť závislosť medzi rozsahom nezamestnanosti, ako ju vytvára cyklický vývoj výroby, a mierou odchodov zo zamestnania. Čím väčšia je miera nezamestnanosti, tým menší pohyb pracovnej sily možno pozorovať. Závislosť nie je, prirodzene, tesná, pretože pohyb pracovnej sily ovplyvňujú aj iné okolnosti, ktoré možno stručne charakterizovať takto:

a) Výšku miery odchodov zo zamestnania ovplyvňuje celý rad sociologických momentov, ktoré s ekonomickými faktormi súvisia len nepriamo. Sú to napríklad zmeny zamestnania z rodinných, zdravotných a iných dôvodov, vekový priemer, v ktorom ľudia zakladajú rodiny, usadzujú sa trvale na jednom mieste a pod.

b) V niektorých obdobiach nastáva dezorganizácia v pohybe pracovnej sily pod vplyvom vonkajších faktorov. Máme na mysli najmä vojnové a povojnové pomery. Z tabuľky 2 vidno, že počas vojny a v povojnových

Tabuľka 2

Vzájomná závislosť miery nezamestnanosti a miery odchodov zo zamestnania USA - spracovateľský priemysel*

Rok	Nezamestnanosť (% z celkového počtu pracovných síl)	Miera odchodov (spracovateľský priemysel)	Rok	Nezamestnanosť (% z celkového počtu pracovných síl)	Miera odchodov (spracovateľský priemysel)
1920	4,0	8,4	1939	17,2	0,8
1921	11,9	2,2	1940	14,6	0,9
1922	7,6	4,3	1941	9,9	2,0
1923	3,2	6,2	1942	4,7	3,8
1924	5,5	2,7	1943	1,9	5,2
1925	4,0	3,1	1944	1,2	5,1
1926	1,9	2,9	1945	1,9	5,0
1927	4,1	2,1	1946	3,9	4,3
1928	4,4	2,2	1947	3,6	3,4
1929	3,2	2,7	1948	3,3	2,8
1930	8,8	1,6	1949	5,4	1,5
1931	15,9	0,9	1950	4,9	1,9
1932	23,6	0,7	1951	2,9	2,4
1933	24,9	0,9	1952	2,6	2,3
1934	21,7	0,9	1953	2,5	2,3
1935	20,1	0,9	1954	5,0	1,1
1936	17,0	1,1	1955	4,0	1,6
1937	14,3	1,3	1956	3,8	1,6
1938	19,0	0,6	1957	4,3	1,4

* Údaje od roku 1929 sú vypočítané podľa Handbook of Basic Economic Statistics, časť I. Employment and Earnings of Labor, January 1959. Údaje do roku 1929 sú prevzaté od A. M. Rossa, *American Economic Review*, December 1958, 906.

rokoch je miera odchodov nepomerne vysoká, pričom tento vzostup nie je podmienený iba vojnovou konjunktúrou a nerovnomernosťou vývinu jednotlivých odvetví výroby. Vojnové pomery vtahujú do výroby viac žien, starších ľudí; po skončení vojny nastáva odliv z odvetví vojnovéj výroby, návrat do civilného života je spojený s väčšou fluktuáciou, s hľadaním nového zamestnania a pod.

c) Dôležitým faktorom pohybu pracovnej sily je aj vekový priemer pracovných síl, pretože pripútanosť ku kapitálu je najsilnejšia vo vyšších vekových skupinách a u pracovníkov s dlhšou dobou zamestnania. Pracovníci mladšieho veku totiž najčastejšie menia zamestnanie, hľadajú celoživotné povolanie a odchod zo zamestnania nie je u nich spojený so stratou rôznych výhod, ktoré poskytuje systém starobného a sociálneho poistenia. Preto pri poklese vekového priemeru sa zvyšuje miera odchodov zo zamestnania. Pravda, aj pohyb vekového priemeru je do určitej miery ovplyvnený pomermi na trhu práce, no súčasne závisí od celého radu demografických faktorov.

d) Napokon treba uviesť, že na pohyb pracovnej sily pôsobí aj stupeň organizovanosti pracujúcich, aktivita odborárskeho hnutia. Odborové hnu-

tie rieši mzdové a iné otázky organizovaným spôsobom, čím sa znižuje rozsah individuálnych odchodov z práce.

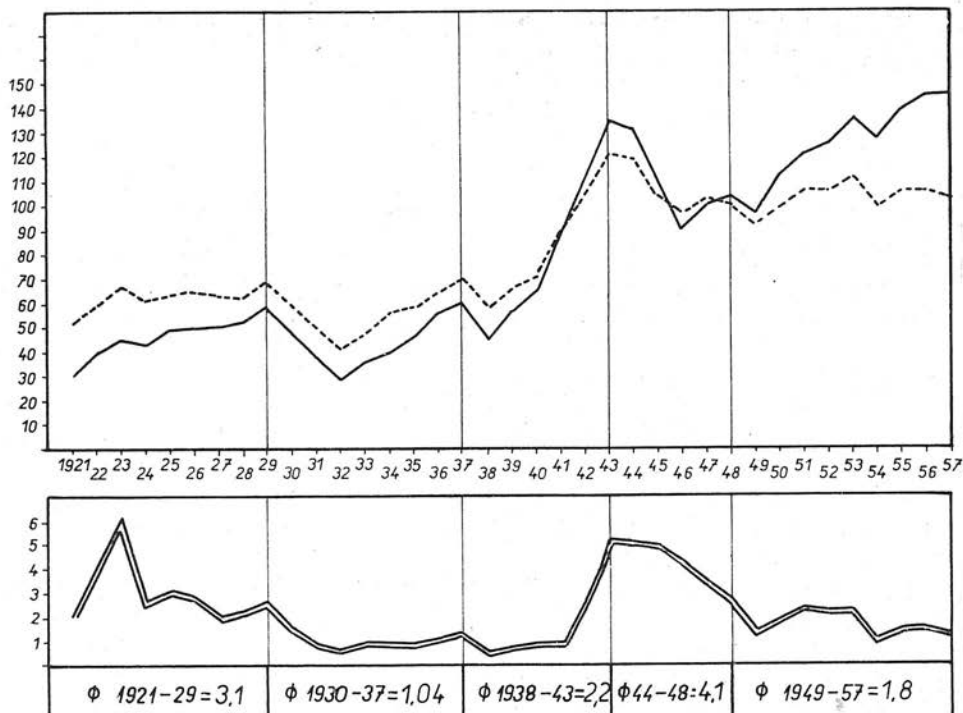
Uvedené faktory pôsobia s rôznou intenzitou v jednotlivých obdobiach a treba ich brať do úvahy v každom konkrétnom prípade. Hlavnou príčinou zmien v miere odchodov zo zamestnania ostáva však rozsah nezamestnanosti a spôsob, akým ju kapitalistická výroba odčerpáva.

Pre posúdenie stupňa pripútanosti ku kapitálu musíme ďalej sledovať, ako sa pohyblivosť pracovnej sily mení s rozvojom kapitalizmu. Svoju pozornosť obrátíme na obdobie 1921—1957. Skoršie roky nebudeme brať do úvahy jednak pre nespoľahlivosť štatistických údajov, jednak preto, že nás zaujíma najmä obdobie všeobecnej krízy kapitalizmu, v ktorom táto otázka vystupuje do popredia. Pre sledovanie zmien v stupni pripútanosti pracovnej sily k individuálnemu kapitálu musíme stanoviť porovnateľné obdobia. Východiskom porovnateľnosti budú ekonomické cykly. Celé obdobia od roku 1921 sme rozdelili na úseky, ktoré sa vždy začínajú bodom krízového poklesu výroby a končia sa bodom jej najvyššej úrovne pred ďalším poklesom. Takto sme dostali päť časových úsekov: 1921—1929, 1930—1937, 1938—1943, 1944—1948, 1949—1957, ktorým zodpovedajú tieto priemerné miery odchodov zo zamestnania: 3,1; 1,04; 2,2; 4,1; 1,8. Vojnové a povojnové roky, v ktorých je vysoká miera odchodov, vylúčime pre zvláštnosti ekonomiky vojnového obdobia. Stredobodom nášho zaujmu ostane porovnanie období 1921—1929, 1930—1937, 1949—1957.

Najnižšiu mieru odchodov zo zamestnania nachádzame, prirodzene, v 30. rokoch, v období krízového poklesu a zdĺhavej depresie. Trvalo 8 rokov, kým sa (roku 1937) výroba USA dostala na úroveň roku 1929 (najvyšší bod konjunktúry). Porovnanie indexu výroby a zamestnanosti v spracovateľskom priemysle nám ukazuje, že vysokú úroveň nezamestnanosti, ktorú hospodárstvo USA prekonávalo prakticky až do roku 1943, spôsobila značné obmedzenie pohybu pracovných síl. Preto aj miera odchodov je v tomto období na veľmi nízkej úrovni (1,04) a zvýšila ju až vojnová konjunktúra a povojnová orientácia na mierovú výrobu.

Vzhľadom na zvláštnosti cyklu 30. rokov ostávajú dve základné porovnateľné obdobia 1921—1929 a 1949—1957, ktoré pokladáme za rozhodujúce pre posúdenie stupňa, pripútanosti k individuálnemu kapitálu. Ide o dve deväťročné obdobia, ktoré sa začínajú najnižším bodom indexu výroby a končia sa jeho vrcholom. Vzostupný vývin výroby je v oboch obdobiach prerušený poklesom v rokoch 1924 a 1954. Obe obdobia sa vyznačujú pomernou stabilitou zamestnanosti (miera zamestnanosti vypočítaná ako percento zamestnaných v spracovateľskom priemysle z celkového počtu nepoľnohospodárskych pracovných síl je v oboch obdobiach 31,6 %). (Porovnanie je navyše cenné tým, že porovnané obdobia spadajú do dvoch etáp všeobecnej krízy kapitalizmu. Kvôli väčšej prehľadnosti sme porovnanie zobrazili graficky (obr. 1).

Priemerná miera odchodov zo zamestnania (1921—1929 = 3,1, 1949—1957 = 1,8) ukazuje klesajúcu tendenciu. Rozdiel 1,8 stupňa percentuálne-

Obr. 1. Závislosť miery odchodov zo zamestnania od cyklického vývinu výroby v spracovateľskom priemysle USA. Index 1947—1949 = 100. — index výroby, - - - index zamestnanosti, — miera odchodov zo zamestnania

ho vyjadrenia znamená, že v rokoch 1949—1957 bola miera odchodov nižšia o viac ako $\frac{2}{5}$ v porovnaní s rokmi 1921—1929.

Na základe nášho porovnania možno konštatovať, že v súčasnom období sa v USA (v rámci spracovateľského priemyslu) zmenšila pohyblivosť pracovnej sily, čo je zrejme prejavom zvýšenia stupňa pripútanosti k individuálnemu kapitálu.

Toto obmedzenie pohyblivosti pracovnej sily sa prejavuje napriek tomu, že v oboch obdobiach je rovnaký priemerný rozsah pracovných príležitostí (miera zamestnanosti 31,6 %), pričom miera nezamestnanosti je v rokoch 1949—1957 nižšia (priemerná miera nezamestnanosti 1921—1929 = 5,08, 1949—1957 = 3,9). Navyiac treba konštatovať, že v dôsledku militarizácie sa v odvetviach vojrovej výroby zvýšila potreba pracovných síl, že došlo k značným zmenám v štruktúre zamestnanosti podľa jednotlivých odvetví spracovateľského priemyslu, že značné rezervy pracovných síl odčerpala kórejská vojna. To všetko by vytváralo predpoklady pre väčšiu pohyblivosť pracovnej sily v období 1949—1957. Okrem toho USA stále udržuujú vysoké kontingenty vojakov v NSR a na vojnových základniach po celom svete,

ktoré sú podstatne väčšie ako v období 20. rokov. Podľa údajov priznaných oficiálnou štatistikou USA sa počet pracovných síl odčerpaných armádou pohyboval tak, ako uvádza tabuľka 3.

Tabuľka 3
Počet ľudí v armáde USA*

	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Počet v miliónoch	1,5	1,5	2,9	3,4	3,6	3,3	3,1	2,9	2,8

* Handbook of Basic Economic Statistics, January 1959, 12.

Ak by sme vychádzali z údajov tabuľky 3, v rokoch 1949—1957 bolo v armáde priemerne asi 2,7 milióna ľudí, čo predstavuje cca 4 % z celkového počtu všetkých pracovných síl. Hoci štatistika pohybu pracovných síl uvádza pre odchod zo zamestnania osobitnú rubriku, je nesporné, že vysoký stav armády ovplyvňuje pomery na trhu práce, odčerpáva pracovné sily, ktoré by ináč zvyšovali ponuku práce a nepriaznivo pôsobili na nezamestnanosť. Ak si uvedomíme, že priemerný počet nezamestnaných bol za rovnaké obdobie ročne 2,56 milióna ľudí, vidíme, že armáda odčerpáva približne rovnaký počet, možno povedať, latentne nezamestnaných.

Vzniká teda otázka, prečo napriek niektorým priaznivým predpokladom je miera odchodov zo zamestnania v sledovanom období taká nízka, prečo sa znížila pohyblivosť pracovnej sily. Domnievame sa, že hlavnou príčinou je charakter nezamestnanosti v období po druhej svetovej vojne. Hoci je priemerná miera nezamestnanosti nižšia ako v období 1921—1929, nezamestnanosť nadobudla chronický charakter, ťažkopádnejšie reaguje na výkyvy výroby a vzostup výroby ju pomalšie odčerpáva. Index výroby spracovateľského priemyslu stúpol roku 1957 na 145 bodov (v celom priemysle na 143 bodov (1947—1949 = 100). Index zamestnanosti produktívnych robotníkov, ktorí sú nezamestnanosťou najviac postihnutí, dosiahol iba 104,4 bodu. V období 1921—1929, ak berieme rok 1921 za základ, stúpol index zamestnanosti na 129 bodov. Na chronický charakter nezamestnanosti pôsobí najmä stály zdroj prebytkov pracovných síl, ktoré produkuje poľnohospodárstvo. V nepoľnohospodárskych odvetviach sa za obdobie 1949—1957 zvýšila zamestnanosť zo 43,2 na 52,1 milióna ľudí, v spracovateľskom priemysle zo 14,1 na 16,7 milióna. Rezerva pracovných síl sa však stále doplňovala vysokými úbytkami zamestnanosti v poľnohospodárstve (tab. 4).

Úbytok zamestnanosti v poľnohospodárstve zrejme sťažuje odčerpávanie relatívne prebytočnej pracovnej sily priemyselnou výrobou, zvyšuje chronický charakter nezamestnanosti a zostruje tak pomery na trhu práce. Kým v období 1921—1929 bol tento úbytok 0,635 milióna, v období 1949—1957 predstavuje 2,378 milióna ľudí.

Chronický charakter nezamestnanosti, spomalené odčerpávanie rezervy

pracovných síl a doplňovanie tejto rezervy neprestajnými prebytkami z poľnohospodárstva nevyhnutne pôsobí na rozsah pracovných príležitostí, a tým i na pohyb pracovných síl. Pripútava pracovnú silu tesnejšie k individuálnemu kapitálu. Okrem toho treba pri rozbere charakteru nezamest-

T a b u ľ k a 4

Pohyb počtu zamestnaných v poľnohospodárstve USA 1921 až 1957
(v miliónoch)*

Obdobie	Úbytok	Prírastok
1921-1929	0,635	—
1930-1937	0,517	—
1938-1943	1,176	—
1944-1948	—	0,044
1949-1957	2,387	—

* Handbook of Basic Economic Statistics, January 1959, 64, 65.

nanosti v sledovanom období brať do úvahy, že sa zvýšil podiel a úloha čiastočnej nezamestnanosti. Čiastočná nezamestnanosť má podobné účinky na pohyb pracovnej sily, pretože pri zvyšovaní výroby predstavuje vnútornú rezervu práce v jestvujúcom počte zamestnaných so skráteným pracovným časom (tab. 5).

T a b u ľ k a 5

Počet čiastočne nezamestnaných v USA (v miliónoch)*

	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Počet hodín prac. týždňa									
1-14	2,1	2,3	2,3	2,0	2,1	2,4	2,6	3,1	3,2
15-34	9,7	9,8	8,4	6,9	8,1	11,1	7,8	8,1	8,4

* *Ekonomika kapitalističeskich stran*, Vneštorgizdat, Moskva 1959, 817.

Problém nízkej úrovne miery odchodov zo zamestnania nie je, prirodzene, vyčerpaný rozborom charakteru nezamestnanosti v sledovanom období. Nám však nešlo o systematický vyčerpávajúci rozbor všetkých faktorov. Chceli sme iba na príklade USA ukázať možnosť kvantitatívneho vyjadrovania pripútanosti robotníkov k individuálnemu kapitálu na základe údajov, ktoré dáva buržoázna štatistika. Keďže rastúca pripútanosť pracovnej sily k individuálnemu kapitálu objektívne zhoršuje postavenie robotníkov, je podľa nášho názoru uvedený jav dôležitým momentom zbedačovania robotníckej triedy. Je to jedna zo stránok jej postavenia, ktorá ako nepriamy dôsledok nezamestnanosti zvyšuje nerovnoprávnosť spoločenského postavenia robotníckej triedy, otvára širšie pole pre rôzne formy vykorisťovania a sťažuje jej boj za hospodárske požiadavky.

K OTÁZKAM PREDMETU A METÓDY POLITICKEJ EKONÓMIE (NA OKRAJ KNIHY OSKARA LANGEHO *EKONOMIA POLITYCZNA*)

Búrlivý rozvoj socialistickej ekonomiky v SSSR a ostatných socialistic-
kých krajinách, intenzívne rozkladné procesy v kolóniách i vývoj súčasného
kapitalizmu v najvyspelejších imperialistických krajinách, to sú činitele,
ktoré podmienili značný rozvoj marxisticko-leninskej politickej ekonómie
v posledných rokoch. Mnohé významné diskusie vo veľkej miere podnietili
teoretické myslenie a pomohli prekonať určitú jeho stagnáciu. Diskutovalo
sa napr. o otázkach zbedačovania za kapitalizmu, o štátnomonopolistickom
kapitalizme ako celku i o mnohých jeho čiastkových problémoch, o charak-
tere cyklického vývinu po druhej svetovej vojne; diskutovalo sa o proble-
matike politickej ekonómie socializmu, o tovarovej výrobe za socializmu,
o medzinárodnej del'be práce v rámci socialistického tábora atď. Výsled-
kom tejto rozsiahlej teoretickej práce, ktorá prebiehala v medzinárodnom
meradle za veľkej aktivity marxistických ekonómov nielen z krajín socia-
listického tábora, ale i z krajín kapitalistických, je vyriešenie nejedného
dôležitého problému alebo aspoň naznačenie cesty riešenia.

S rozvojom vedy dochádza, prirodzene, k prehlbovaniu a spresňovaniu
chápania aj samého jej predmetu (diskusie o výrobných vzťahoch, o eko-
nomických zákonoch a pod.) a k zdokonaľovaniu jej metódy, prípadne k vy-
pracovaniu nových prostriedkov poznania.

Tento proces rozvoja vedy na určitom stupni vytvára potrebu zhrnúť
všetky nové pohľady a poznatky a vyložiť ich ako súčasť celkového sys-
tému danej vedy. Výrazom tejto potreby v oblasti politickej ekonómie je
pomerne veľký počet učebníc, ktoré za posledné roky vyšli.¹ V týchto prá-
cach sa však venuje pomerne málo pozornosti všeobecným otázkam poli-
tickej ekonómie, otázkam jej predmetu a metódy. Pokiaľ sa týmito prob-
lémami zaoberajú, podávajú ich ako hotovú vec a nezamýšľajú sa nad
novými otázkami, ktoré rozvoj politickej ekonómie prináša v oblasti jej
predmetu a metódy. Výnimku tu tvorí práca významného poľského ekonó-
ma Oskara Langeho, profesora Varšavskej univerzity, *Ekonomia polityczna*.²

¹ Nie je to iba ďalšie, prepracované vydanie sovietskej učebnice, ale sú to aj úplne
nové učebnice, napr. *Kapitalistický spôsob výroby*, vydaný Katedrou politickej ekonómie
Vysokej školy stránickej pri ÚV KSSS, učebnica politickej ekonómie socializmu vydaná
Moskovským štátnym ekonomickým inštitútom, populárna učebnica Nikitinova a ďalšie.
I u nás sa na katedrách politickej ekonómie vysokých škôl pracuje na učebných po-
môckach, ktorých vydanie sa stalo veľmi naliehavým práve preto, že doterajšie študijné
pramene už nezodpovedajú súčasnej úrovni rozvoja politickej ekonómie. Napokon
i v iných socialistických krajinách sa pracuje na učebniciach.

² Panstwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1959.

Ide o prvý zväzok rozsiahlej práce ohlásenej ešte roku 1956, v ktorej chce Lange podať systematický výklad celej politickej ekonómie na súčasnom stupni jej vývoja. Nejde o učebnicu v pravom zmysle slova. Tým sa dá vysvetliť, že otázkam predmetu a metódy politickej ekonómie venuje Lange toľko miesta.

Zatiaľ máme pred sebou iba prvý diel tejto trojzväzkovej „systematickej monografie predmetu“ (str. 19). No zo štruktúry celej práce, ako nás s ňou oboznamuje autor v predslove, a z mnohých téz vyložených v tomto zväzku zdá sa byť zámer autorov zrejímavý: ide mu o politickú ekonómiu v najširšom zmysle, ako ju mal na mysli Engels, keď napísal, že „... skúma predovšetkým osobitné zákony každého jednotlivého vývinového stupňa výroby a výmeny a až na konci tohto skúmania bude môcť stanoviť niekoľko málo celkom všeobecných zákonov, platných pre výrobu i výmenu vôbec“ a že „... politickú ekonómiu ako vedu o podmienkach a formách, v ktorých rozličné ľudské spoločnosti vyrábali a vymieňali a v ktorých sa podľa toho výrobky zakaždým rozdeľovali — politickú ekonómiu v tomto širokom zmysle treba najprv vytvoriť“.³

Lange rozvrhol svoju prácu tak, že prvý zväzok obsahuje výklad najvšeobecnejších otázok politickej ekonómie. Druhý zväzok bude zahrňovať meritorný rozbor základných problémov — teórie reprodukcie a akumulácie, tovarovej výroby a zákona hodnoty a napokon porovnávaciu analýzu spoločensko-ekonomických formácií. Posledný zväzok bude venovaný podrobnej analýze vnútorného mechanizmu zákona pohybu kapitalistického a socialistického spôsobu výroby.

Lange sa zrejme snaží postupovať v línii ďalšieho rozvoja ekonomickej vedy, ako ju naznačili Marx i Engels v téze, že podobne ako anatómia človeka je kľúčom k anatómii opice, kategórie vyjadrujúce vyvinutejšiu historickú organizáciu výroby umožňujú zároveň pochopiť členenie a výrobné vzťahy všetkých predošlých výrobných foriem. Lange akoby domýšľal túto tézu v tom zmysle, že pochopenie výrobných vzťahov socialistickej spoločnosti (ako doteraz najvyššej formy spoločenskej organizácie výroby) nevyhnutne vnesie nové prvky do doterajšej analýzy všetkých predchádzajúcich spoločenských foriem výroby. Kládie si za úlohu urobiť toto facit pre celú doterajšiu ekonómiu. Inými slovami, ide mu o to, aby z pozícií pochopenia socialistického spôsobu výroby a kategórií, ktoré vyjadrujú socialistické výrobné vzťahy, vytvoril jednotnú politickú ekonómiu (politickú ekonómiu v širšom zmysle). Prvým predpokladom úspechu takéhoto podujatia je nesporne vypracovanie samostatnej sústavy poznatkov o socialistickej ekonomike, takáto sústava musí vychádzať zo socialistickej skutočnosti v celej jej mnohostrannosti a nie z transpozície kategórií kapitalistickej ekonomiky na nové spoločenské výrobné podmienky, ako sa to v mnohých prípadoch robí. Lange si je toho vedomý a jeho cieľom je vypracovať takúto sústavu politickej ekonómie socializmu.

³ F. Engels, *Anti Dühring*, Bratislava 1954, 121, 124.

Zdá sa však, že Lange precenil objektívne možnosti dané terajším stupňom zrelosti socialistického spôsobu výroby v medzinárodnom meradle. Politickoekonomické zovšeobecnenie v najplnšom zmysle slova je totiž možné iba za podmienok nesmierne bohatého výskytu príslušných javov tak z hľadiska intenzity ich prejavu, ako aj ich extenzity. Navyiac sa na takúto úlohu jednotlivec sotva môže podujat'. Tým však nechceme povedať, že jednotlivec nemôže v tej, či onej miere prispieť k jej riešeniu. Pri hodnotení Langeho práce musia sa tieto okolnosti brať do úvahy.

Kým nie je poruke celé dielo, nemožno sa vysloviť o tom, ako sa Langemu podarilo splniť vytýčenú úlohu. V prvom zväzku vidieť iba určité reflexy jeho koncepcie ekonomiky socializmu na problémy predmetu a metódy politickej ekonómie. Celkové členenie tejto problematiky ostáva aj v Langeho práci v podstate „tradičné“. Kniha je rozdelená do siedmich oddielov; v nich sa zaoberá otázkami predmetu politickej ekonómie a úvodných pojmov (oddiel I), spojitosťou politickej ekonómie s materialistickým chápaním dejín (oddiel II), ekonomickými zákonmi (oddiel III), metódou politickej ekonómie (oddiel IV), súvislosťou medzi politickou ekonómiou a tzv. praxeológiou (zásadou racionálneho konania, racionálneho hospodárenia) (oddiel V), nemarxistickými smermi v politickej ekonómii, najmä smerom subjektivistickým a historickou školou (oddiel VI). Knihu uzatvára oddiel o spoločenskej podmienenosti a spoločenskej úlohe vedeckej politickej ekonómie.

Za najdôležitejšie pokladáme autorove myšlienky a postrehy, ktorými sa snaží obohatiť učenie o ekonomických zákonoch a o metóde politickej ekonómie. V rozpracovaní týchto problémov, ktoré tvoria piliere knihy, je najzjavnejšia jeho koncepcia politickej ekonómie v širšom zmysle. Tu tiež najmarkantnejšie vystupujú do popredia konklúzie, ktoré urobil so zreteľom na politickú ekonómiu socializmu.

V časti venovanej ekonomickým zákonom sa veľmi zreteľne prejavuje Langeho snaha (zrejmä v celom diele) uviesť do všeobecných poznatkov politickej ekonómie systém, ktorý by umožnil dokonalejší metodologický prístup k ekonomickej analýze. Otázky poňatia ekonomických zákonov, ich vzťahu k vedomej činnosti ľudí, klasifikácia ekonomických zákonov podľa určitých kritérií sú z uvedeného hľadiska nesporne veľmi dôležité. Autor prináša celý rad cenných postrehov, nových hľadísk, ktoré nútia k zamysleniu sa a možno ich vyriešiť len ako výsledok širšej diskusie. Preto si v tejto poznámke nekladíme za úlohu rozobrať Langeho výklad ekonomických zákonov v plnej šírke, chceme iba poukázať na niektoré diskutabilné problémy. Domnievame sa totiž, že snaha o vytvorenie systému viedla niekedy k zbytočnej schematičnosti a že niektoré autorove závery sú v rozpore s doteraz zvyčajnými stanoviskami.

Sám výklad ekonomických zákonov v najvšeobecnejšom zmysle je vcelku zhodný s doterajším chápaním. Problémy ekonomických zákonov ako podstatných, nutných a opakovateľných súvislostí ekonomických procesov, ich objektívneho charakteru a historickej platnosti, protirečivého rázu ich

pôsobenia sú veľmi podnetne spracované. Najviac námietok vzniká proti aplikácii týchto poznatkov na jednotlivé druhy ekonomických zákonov, ako ich autor vo svojej práci člení.

Lange člení ekonomické zákony najprv na kauzálne, štrukturálne a funkčné, odvolávajúc sa na formu súvislosti, ktorú vyjadrujú. Toto delenie ostáva však iba formálne, lebo nie je natoľko rozvedené, aby slúžilo ako metodická pomôcka pri hodnotení rôznych súvislostí hospodárskeho života. Sám autor mu nepripisuje veľký význam, keď poznamenáva, že štrukturálne i funkčné súvislosti možno napokon zahrnúť pod súvislosti kauzálne. A tak uvedené delenie iba upozorňuje na známu skutočnosť, že zákonité súvislosti nemožno redukovať len na jednoduché vyjadrenie vzťahu medzi príčinou a následkom bez prihliadnutia k mnohostranným formám ich prejavu.

Pri výklade ekonomických zákonov zaujme pozornosť výraz, ktorým autor chce vyjadriť, že ekonomické zákony pôsobia ako tendencie. Hovorí o „štatistickom“, resp. „stochastickom“ charaktere ekonomických zákonov. Nechceme zväzdať polemiku na otázku terminológie, domnievame sa však, že označovanie uvedenej vlastnosti ekonomických zákonov ako tendencie je výstižnejšie. Termín, ktorý používa Lange, zbytočne upriamuje pozornosť na kvantitatívnu stránku veci. Pojem tendencia jasne vyjadruje širší zmysel, t. j. spoločensky priemerný účinok, smer pôsobenia ekonomických zákonov.

Základná klasifikácia ekonomických zákonov u Langeho spočíva na ich „podmienitosti stavom materiálnych výrobných síl a ekonomických vzťahov“.⁴ Podľa tohto kritéria vyčleňuje tri skupiny ekonomických zákonov.

Pod *technicko-bilančnými* zákonmi výroby rozumie súvislosti, ktoré vznikajú v priebehu pôsobenia človeka na prírodu a prejavujú sa prostredníctvom určitých materiálno-technických podmienok výroby, ako aj bilančné relácie (rozdeľovanie práce do jednotlivých odvetví výroby a pod.), závislé od stupňa rozvoja výrobných síl.

Do druhej skupiny zaraďuje Lange *ekonomické zákony konania ľudí*, ktoré závisia od daných ekonomických vzťahov. Podľa Langeho ekonomické vzťahy určujú ciele, ktoré ľudia vo svojej hospodárskej činnosti sledujú, ako aj prostriedky, ktorými tieto ciele dosahujú. Ekonomické vzťahy danej spoločnosti teda vytvárajú určité stimuly pre hospodársku činnosť a spôsob reagovania ľudí na ne. Inými slovami, táto skupina ekonomických zákonov vyjadruje pôsobenie ekonomických stimulov a spôsob reagovania ľudí.

Napokon, ako uvádza Lange, dané ekonomické vzťahy určujú aj vzájomné súvislosti medzi činnosťou jednotlivých sociálnych skupín, spôsob kooperácie, formy organizácie výrobného procesu a pod. Zákonitosti tohto procesu nazýva *zákonmi vzájomného prepletania sa činnosti ľudí* (prawa splotu działań ludzkich).

⁴ C. d. 60.

Uvedené delenie ekonomických zákonov vyvoláva najprv otázku, či tzv. technicko-bilančné zákony možno zahrňovať do predmetu politickej ekonómie. Domnievame sa totiž, že súvislosti, ktoré vznikajú pri pôsobení človeka na prírodu v zmysle technicko-bilančných relácií výroby, nemožno považovať za ekonomické zákony, ako ich chápe politická ekonómia. Je jasné, že ľudia podľa stavu výrobných síl môžu vyrábať len za určitých pevne stanovených materiálno-technických predpokladov, že zhotovenie určitého výrobku si vyžaduje dodržiavanie určitých proporcií medzi činnosťou výrobcov. Prirodzene, ľudia nemôžu tieto materiálno-technické podmienky a proporcie ignorovať, ale musia sa nimi riadiť. Avšak z hľadiska politickej ekonómie treba ich považovať iba za nevyhnutné materiálne predpoklady výroby. Predmetom skúmania ekonomickej teórie môže byť iba ich spoločenský účinok, ktorý sa prejavuje prostredníctvom výrobných vzťahov. Sám autor hovorí, že technicko-bilančné zákony nezávisia bezprostredne od výrobných vzťahov, že ich preberajú generácie ako výsledok doterajšieho vývinu a že sa s rozvojom výrobných síl obohacujú. Potom je zrejmé, že tieto zákony nemajú nič spoločného so spoločenskou formou výroby. Nemožno ich ani porovnať s najvšeobecnejšími zákonmi vyjadrujúcimi súvislosť medzi výrobnými vzťahmi a výrobnými silami (zákon súladu), pretože sú zovšeobecnením súvislosti vo vnútri výrobných síl.

Zahrňovanie technicko-bilančných zákonov výroby medzi ekonomické zákony odporuje teda známemu vymedzeniu predmetu politickej ekonómie. Autor podľa nášho názoru nesprávne predmet politickej ekonómie takto rozšíril. To možno vybadať i z jeho definície politickej ekonómie. Okrem najširšej definície ako vedy o spoločenských zákonoch výroby a rozdeľovania stretávame sa v práci s definíciou, že „politická ekonómia je vedou o spoločenských zákonoch hospodárskej činnosti, alebo ešte jednoduchšie, že je vedou o spoločenských zákonoch hospodárenia”.⁵ Pod pojmom hospodárenia rozumie autor súhrn činnosti v oblasti výroby a rozdeľovania. Domnievame sa však, že pojem hospodárenia je oveľa širší, pretože zahrňuje aj momenty prírodných, materiálno-technických a iných predpokladov. Keby sme išli do dôsledkov, musí človek pri svojom pôsobení na prírodu rátať i s takými podmienkami, ako je podnebie, kvalita pôdy, poloha zdrojov surovín atď. Berúc do úvahy napr. výskyt a rozmiestnenie zdrojov surovín, musí spoločnosť vybudovať určitý systém dopravy, vynaložiť určité investície na ťažbu, na obrábanie pôdy, rozložiť prácu do väčšieho, či menšieho počtu odvetví a pod. Na druhej strane pojem hospodárenia zahrňuje i systém určitých právnych noriem, inštitúcií, hospodársku politiku a jej nástroje ako nevyhnutnú súčasť ekonomického života spoločnosti.

Našu námietku možno oprieť aj o istú protirečivosť v autorovom výklade. Pri vymedzovaní ekonomických vzťahov píše, že vzťahy medzi ľuďmi sa

⁵ C. d. 16.

prejavujú prostredníctvom vzťahov k veciam. Nasleduje poznámka, že politická ekonómia sa zaujíma iba o „spoločenský aspekt“ vzťahov k veciam. Čisto vecný aspekt vzťahu človeka k veci nie je vraj predmetom politickej ekonómie, ale patrí do techniky priemyslu, agronómie, techniky dopravy a obchodu, tovaroznalectva, biológie atď. No vzťah človeka k materiálno-technickým podmienkam výroby je napokon vecným vzťahom, preto nie je jasné, prečo technicko-bilančné zákony zahrňuje autor do predmetu politickej ekonómie.

K takémuto rozšíreniu predmetu politickej ekonómie autora istotne zvädza fakt, že najmä pri plánovitom rozvoji socialistickej ekonomiky si stále zložitejšie technicko-bilančné relácie výroby vyžadujú stále viac pozornosti. To nás však neopravňuje zahrňovať ich do predmetu politickej ekonómie. Zaoberá sa nimi celý rad vedných disciplín, voči ktorým vystupuje politická ekonómia ako všeobecne teoretická koncepcia.

Voči uvedenému triedeniu ekonomických zákonov možno tiež namietnuť, že jeho kritérium nie je celkom dôsledné. Jasný je rozdiel medzi technicko-bilančnými zákonmi na jednej strane a zákonmi konania ľudí a zákonmi vzájomného prepletania sa činnosti ľudí na druhej strane. Rozdiel medzi poslednými dvoma však nie je jasný. Obe tieto skupiny ekonomických zákonov sú závislé od ekonomických vzťahov, sú to špecifické ekonomické zákony jednotlivých spoločenských formácií. Jediný rozdiel, o ktorom sa autor v tejto súvislosti zmieňuje, spočíva v tom, že ekonomické zákony vzájomného prepletania sa činnosti ľudí sa menia i v priebehu danej formácie, kým zákony konania ľudí sa spravidla menia až so zmenou formácie. Možno namietnuť, že i ekonomické zákony konania ľudí sa menia počas trvania danej formácie. Napríklad v monopolistickom kapitalizme je ekonomickým stimulom monopolný zisk ako kvalitatívne nová kategória a na jeho dosahovanie sa používajú nové prostriedky — zmenili sa teda i zákony konania monopolistickej buržoázie, hoci všeobecne ide o nadhodnotu ako stimul a vykorisťovanie ako prostriedok. Ide zrejme o rozdiel v stupni všeobecnosti, v akom obe skupiny ekonomických zákonov sú podmienené výrobnými vzťahmi. Ak však tzv. ekonomické zákony konania ľudí pôsobia spravidla po celý čas trvania spoločenskej formácie, možno ich redukovať na všeobecnú súvislosť medzi cieľom hospodárskej činnosti a reakciou ľudí na tento cieľ. Takéto poňatie sa veľmi tesne približuje k poňatiu základného ekonomického zákona.

Oveľa zásadnejšia je otázka, či vôbec možno rozlišovať zákony konania ľudí a zákony vzájomného prepletania sa ich činnosti. Ľudia predsa konajú (jednotlivci i sociálne skupiny) iba tak, že vstupujú do vzájomných vzťahov s inými ľuďmi. A len pomocou týchto vzťahov — pri ktorých sa ich činnosť prepletá — môžu ľudia realizovať svoje ciele takým, či onakým spôsobom. Inými slovami, človek pri svojom konaní musí predpokladať konanie iných ľudí, musí sa spravovať nevyhnutnosťou, ktorá z toho vyplýva, a cieľ svojej činnosti dosiahne iba tak, že ju spája s činnosťou iných ľudí. Podľa nášho názoru zákony konania ľudí sú zákonmi spolo-

čenskej činnosti ľudí, v tom je zahrnutý i moment vzájomného prepletania sa ich činnosti. V skutočnosti ťažko by sme našli zákon, ktorý i v najvšeobecnejšej formulácii nezahrňuje obe spomínané stránky. Typickým príkladom zákona vzájomného prepletania sa činnosti ľudí je podľa Langeho zákon priemerného zisku. V tomto zákone je však vyjadrená nielen súvislosť medzi činnosťou jednotlivých kapitalistov (konkurencia medzi odvetviami), ale aj súvislosť medzi cieľom ich konania (maximálne zhodnotenie kapitálu) a použitými prostriedkami (prelievanie kapitálu za najvyššou mierou zisku). Opačným príkladom je najvšeobecnejšia formulácia zákona nadhodnoty, obsahuje súvislosť medzi cieľom a spôsobom konania kapitalistov, súčasne však obsahuje prvok prepletania sa činnosti ľudí. Ak kapitalista zvyšuje nadhodnotu známymi spôsobmi vykorisťovania, naráža na odpor robotníkov a navyiac musí predpokladať aj konkurenciu, čiže musí sa prispôbovať danej hladine cien.

Až autor v ďalších zväzkoch práce podriadi výklad jednotlivých ekonomických zákonov spoločenských formácií svojej schéme, bude príležitosť diskutovať o tejto otázke oveľa meritórnejšie. Zatiaľ však nevidíme účelnosť jeho triedenia ekonomických zákonov.

Výklad metódy politickej ekonómie začína autor rozborom otázky vzájomného vzťahu medzi jednotlivými ekonomickými vedami.

Predovšetkým diferencuje politickú ekonómiu od dejín národného hospodárstva a tzv. opisnej ekonómie. Obe tieto vedy majú skúmať konkrétnu hospodársku situáciu, dejiny národného hospodárstva v čase a tzv. opisná ekonómia v priestore. Hospodársku štatistiku a hospodársku geografiu zaraďuje Lange do tzv. opisnej ekonómie. Z vymedzenia predmetu skúmania tzv. opisnej ekonómie vyplýva otázka, či úlohy, ktoré autor tejto disciplíny pripisuje, možno považovať za úlohy samostatnej ekonomickej vedy. Keby malo ísť naozaj o vedu, nemohla by sa obmedziť na púhe opisovanie ekonomických javov a zriekať sa akéhokoľvek zovšeobecňovania. Skôr tu ide o určitú nevyhnutnú deľbu práce v rámci samého politickoekonomického výskumu. Opis, zachytenie stavu je *conditio sine qua non* zovšeobecnenia. Je tu podobný vzťah ako pri iných vedách, kde sa vedecký výskum rozpadá na fázu observácie, sústreďovania faktov a na fázu teoretického spracovania, zovšeobecnenia týchto faktov.

Úsekové ekonomiky pokladá Lange za spojenie politickej ekonómie a opisnej ekonómie z hľadiska určitej oblasti, určitého aspektu celkového hospodárskeho procesu. Osamostatnenie úsekových ekonomík si vynútili praktické potreby výučby, organizácie vedeckých výskumných ústavov, výchovy odborníkov pre jednotlivé oblasti národného hospodárstva.

Po takomto vymedzení politickej ekonómie „navonok“ pristupuje Lange k riešeniu vzájomného vzťahu teoretickej analýzy jednotlivých sociálno-ekonomických formácií; inými slovami, rozlišuje viaceré ekonómie podľa toho, ktorý spôsob výroby skúmajú, aby napokon ukázal politickú ekonómiu ako jednotnú vedu a politickú ekonómiu tej-ktorej sociálno-ekonomickej

formácie len ako vetvu tejto jednotnej vedy. Politická ekonómia, bez ohľadu na to, ktorý spôsob výroby skúma, má jeden spoločný základ. Rôzne zákonitosti hospodárskeho procesu v rôznych sociálnoekonomických formáciách sú prejavom toho istého spoločenského procesu — výroby a rozdeľovania.

Významným prínosom je pokus zhrnúť prostriedky poznania *špecifické* pre politickú ekonómiu. Na prvé miesto kladie Lange abstrakciu; zároveň však ukazuje, že abstrakciu používajú aj iné vedy, a to nielen spoločenské, ale i prírodné, a dochádza k vymedzeniu špecifických črt používania abstrakcie v politickej ekonómii, najmä jej mimoriadnej obťažnosti práve vzhľadom na predmet tejto vedy. Veľmi podrobne sa Lange zaoberá rozlíšením logickej a historickej povahy ekonomických kategórií a zákonov ako abstraktných, myšlienkových odrazov objektívnych javov a procesov. Ukazuje, že jednou z najvýznamnejších zvláštností abstrakcie v politickej ekonómii je historický charakter, historická obmedzenosť jej výsledkov. A celkom správne potom na tomto pozadí rozlišuje rôzne stupne abstrakcie čo do ich historickej platnosti.

Ukazuje, že je nevyhnutný taký vysoký stupeň abstrakcie, aby bolo možné vypracovať najpodstatnejšiu ekonomickú kategóriu jednotlivých sociálno-ekonomických formácií, sformulovať ich základný ekonomický zákon, a tak získať kľúč k pochopeniu ich vnútorného mechanizmu. V tejto súvislosti však ostala nevysvetlená jedna otázka. Z Langeho výkladu vyplýva, že objavenie základnej economickej kategórie príslušného spôsobu výroby umožňuje sformulovanie základného ekonomického zákona. Práve tento postup ostal však nevysvetlený. Ako ukazujú skúsenosti s formulovaním základných ekonomických zákonov, je situácia skôr taká, že nie základný ekonomický zákon dáva kľúč k pochopeniu mechanizmu daného spôsobu výroby, ale pochopenie daného spôsobu výroby umožňuje viac-menej presne charakterizovať v hutnej formulácii tzv. základného ekonomického zákona.

Za ďalšie stupne poznávacieho procesu ekonomických javov a zákonitostí považuje Lange *postupnú konkretizáciu* a napokon *verifikáciu* poznatkov získaných abstrakciou.

Hospodársky proces nikdy neprebíha — a nemôže prebiehať — v naprostom súlade s abstraktnými ekonomickými teóriami, pretože v konkrétnom hospodárskom procese pôsobí veľmi mnoho činiteľov, od ktorých sa pri formulovaní príslušnej teórie abstrahovalo a ktoré modifikujú konkrétny priebeh. V reálnom ekonomickom procese sa bezprostredne nestretávame ani s jednotlivými ekonomickými kategóriami. Napr. kategória nadhodnoty sa empiricky prejavuje len ako zisk, úrok, pozemková renta; zisk je však opäť len určitou abstrakciou, pretože v skutočnosti sa vyskytuje len zisk priemyselný, obchodný, bankový a pod.; tak isto úrok v zmyslovej skutočnosti vystupuje ako diskont zmeniek, úrok z bankových vkladov, z obligácií, z hypotečných úverov a pod. V eko-

nomickej teórii pracujeme teda s kategóriami, resp. zákonmi na rôznom stupni abstrakcie. Preto porovnanie ekonomického zákona s konkrétnym priebehom ekonomického procesu vyžaduje konkretizáciu jednotlivých ekonomických kategórií a príslušný stupeň konkrétnosti. V tejto súvislosti autor ukazuje na niektoré možnosti použitia ekonometrie ako nástroja konkretizácie zákonov politickej ekonómie.

Tretím stupňom bádateľského postupu, akousi poslednou etapou metódy politickej ekonómie je verifikácia zákonov a teórií. Táto etapa spočíva na konfrontácii zákonov a teórií sformulovaných už na príslušne nízkom stupni abstrakcie so skutočným priebehom hospodárskeho procesu a na zisťovaní zhody, či nezahody medzi závermi vedy a skutočnosťou. Lange tu nemá na mysli nič iné ako overovanie poznatkov politickej ekonómie v praxi. Tak verifikácia predovšetkým vyžaduje konfrontáciu ekonomických kategórií vystupujúcich v zákonoch a teóriách politickej ekonómie s javmi konkrétneho hospodárskeho procesu, najmä s určitými ekonomickými vzťahmi, a potom konfrontáciou zákonov vedy s určitými pravidelnosťami, vystupujúcimi v konkrétnom hospodárskom procese. V súvislosti s tým sa vynárajú dva dôležité pojmy: pojem praktickej identifikácie a pojem vyžadovaného stupňa zhodnosti.

I týmto problémom venuje Lange veľa pozornosti a podrobne objasňuje ich význam v ekonomickej analýze. V podstate tu ide o zistenie, ktorý konkrétny jav alebo stránka javu zodpovedá príslušnej ekonomickej kategórii. Až po praktickej identifikácii ekonomických kategórií možno pristúpiť k vlastnej verifikácii zákonov a teórií. V tejto fáze vzniká problém, aký stupeň zhody poznatkov vedy so skutočným priebehom ekonomického procesu postačuje, aby sa určitá teória, zákon mohli považovať za overené. Tak dospieva Lange k dvojakému spôsobu verifikácie — k verifikácii štatistickej a k verifikácii historickej. V prvom prípade jestvujú kritériá vypracované matematickou štatistikou, ktoré umožňujú stanoviť najväčší nutný stupeň zhody so skutočnosťou, aby sa nejaká teória mohla považovať za overenú. V druhom prípade často postačuje overenie historickým priebehom (prechod od predmonopolistického štádia kapitalizmu k imperialismu), ktorý však nemusí vždy byť absolútne zhodný s teoretickou formuláciou, lebo môže byť modifikovaný inými procesmi (vojny, neúrody a pod.). Pri niektorých procesoch sa obe formy verifikácie navzájom dopĺňajú (napr. cyklický vývin kapitalizmu). V určitých medziach pripúšťa Lange aj experiment ako prostriedok verifikácie. To najmä v oblasti úsekových ekonomík a hlavne za existencie spoločenského vlastníctva. Možnosť použitia experimentu stúpa však podľa Langeho s rastúcou úlohou štátu v ekonomickom živote už v priebehu rozvoja kapitalizmu.

Langeho prínos k systematickému spracovaniu otázok metódy politickej ekonómie je tým pozoruhodnejší, že to je — ako sme už uviedli — v marxistickej ekonomickej literatúre prvý pokus o také dôkladné rozpracovanie nástrojov poznávania ekonomických javov a zákonitostí. Smer, ktorým Lange postupuje, je správny potiaľ, pokiaľ mu ide o zovšeobec-

nenie novodobých metodologických výtobytkov iných teoretických vied, napr. fyziky, matematiky, logiky a pod., pre aplikáciu v politickoekonomickom výskume.

Sústavná práca na rozvíjaní a zdokonaľovaní metódy politickej ekonómie je nesmierne významná. Značný podiel na určitom zaostávaní politickej ekonómie za životom má práve nedostatočný rozvoj jej metódy. Tento nedostatok je mimoriadne citeľný pri teoretickej analýze socialistického spôsobu výroby, lebo tu vonkoncom nemožno postupovať tak ako pri analýze živelne pôsobiacich ekonomických zákonov za podmienok súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov. Obohatenie predmetu politickej ekonómie o nový spôsob výroby vyžaduje vypracovanie adekvátnych prostriedkov analýzy, ktorých použitie, prirodzene, neostane obmedzené na socializmus, ale môže poslúžiť aj pri analýze súčasného kapitalizmu.

Značnou slabinou v tomto výklade však je, že popri veľkej pozornosti postupu od teórie k praxi, t. j. veľmi významným a dôležitým otázkam konkretizácie a verifikácie kategórií, zákonov, teórií (a tu prináša Lange veľa cenných podnetov), autor takmer vôbec nevenuje pozornosť metodologickým nástrojom *vytvárania* abstrakcií, t. j. postupom od konkrétneho k abstraktnému a začleňovaniu takto získaných poznatkov do existujúcej sústavy. V mnohých prípadoch, najmä tam, kde ide o abstrakcie nižšieho stupňa, ich začlenenie do sústavy doterajších abstrakcií musí nevyhnutne viesť k novému formulovaniu zákonov, teórií politickej ekonómie. Z hľadiska poznávacieho procesu je tento moment podľa nášho názoru dôležitejší ako moment overovania si poznatkov v praxi, lebo teoretická práca v politickej ekonómii nespočíva v stálom overovaní už známych poznatkov, ale v objavovaní podstaty a nových súvislostí dosiaľ nepreskúmaných javov a procesov v ekonomickej oblasti života spoločnosti.

Najsvojráznejšou časťou Langeho knihy je nesporne kapitola nazvaná *Zásada racionálneho hospodárenia. Ekonómia a praxeológia*. Jej svojráznosť spočíva v tom, že v marxistickej literatúre o predmete a metóde politickej ekonómie sme sa doteraz s ničím podobným nestretli, kým samostatné kapitoly podobného druhu sa pomerne často vyskytujú v buržoáznych učebniciach politickej ekonómie (pozri napr. Eugen Böhler, *Nationalökonomie*, Zürich 1957).

Langeho výklad sa však diametrálne líši od buržoázneho poňatia. Neuspokojuje sa idealistickým konštatovaním, že zásada racionálneho hospodárenia tu odjakživa jednoducho jestvuje ako „vrcholný výplod ľudského ducha“, ale ukazuje, ako táto zásada historicky vznikla na podklade tovarovo-peňažného hospodárstva, ktoré umožňuje kvantifikáciu cieľov i prostriedkov vyjadrením v peňažných jednotkách, najmä však za kapitalizmu s jeho bezmedzným hladom po nadvýrobku. Zásadný Langeho prístup k otázke je teda materialistický.

Pri čítaní tejto kapitoly sa jednako nemožno ubrániť dojmu, že ľudské

konanie sa riadi akýmisi samostatnými princípmi v podstate určenými zásadou racionálneho konania, resp. hospodárenia. Tento dojem sa potvrdzuje tým, že Lange v tejto súvislosti hovorí o samostatnej vede — praxeológii — ktorej predmetom by mali byť všeobecné zásady racionálneho konania vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti (vo vojenstve, vo vedeckom bádani, v hospodárskej činnosti a pod.). Pri takomto chápaní, prirodzene, mizne akákoľvek determinovanosť ľudského konania a ako jeho posledné vysvetlenie ostáva absolutizovaná zásada racionálneho konania. Napriek zrejmej snahe poňať tieto problémy materialisticky vzniká preto celá kapitola idealisticky.

Marxizmus-leninizmus nepotrebuje osobitnú vedu pre vysvetľovanie ľudského konania. Predovšetkým vôbec neuznáva ľudské konanie (máme na mysli spoločenské konanie) samo osebe, ale chápe ho na základe diferenciácie záujmov jednotlivých tried, na ktoré sa spoločnosť rozpadá. Marx sa v *Kapitáli* stále zaoberá činnosťou kapitalistov, no práve aby zamedzil nedorozumeniam, ako ich počínanie — akokoľvek subjektívne motivované — chápať, upozornil hneď v *Predslove k I. zväzku Kapitálu*, že tu ide o osoby len potiaľ, pokiaľ sú personifikáciou ekonomických kategórií, pokiaľ sú nositeľmi určitých triednych vzťahov a záujmov. Z ďalšej Marxovej poznámky jednoznačne vyplýva, že chápanie vývinu sociálno-ekonomickej formácie ako prírodno-historického procesu vylučuje objasňovanie činnosti jednotlivca nezávisle od pomerov, ktorých sociálnym produktom je tento jednotlivec. Úlohou vedy je práve odhaliť spoločenské objektívne podmienky konania ľudí, a nie hľadať vysvetlenie konania ľudí v absolútnych zásadách racionálneho počínania. Takýto pohľad na vec sa však okamžite stratí, ak ľudské konanie ako také podrobíme osobitnému skúmaniu a vyhlásime ho dokonca za predmet špeciálnej vedy.

Keby sme pristúpili na Langeho tézu, že tzv. praxeológia je pomocnou vedou politickej ekonómie, tak isto ako logika, matematika, hosp. štatistika etc. (str. 175), mohlo by to znamenať, že ideme ekonomické javy vysvetľovať z pohľadov ľudského konania (a nie naopak). Lange sám, žiaľ, takýto záver aj robí, keď na str. 176 píše, že určité zákony politickej ekonómie môžu byť deduktívne vyvedené z praxeologických zásad konania ľudí.

Problémy tzv. racionálneho konania, hospodárenia sa po druhej svetovej vojne tešia veľkej obľube buržoázných autorov vôbec, medzi nimi i ekonómov. Bolo by však správne položiť si otázku, prečo to tak je, aký má pre buržoáziu zmysel objasňovať napr. honbu za monopolnými ziskami i tlak na robotnícke mzdy nie z výrobných vzťahov, teda povahou kapitalizmu, ale zásadami mimo oblasti ekonomiky, absolútnymi zásadami ľudského rozumu nútiacimi človeka usilovať sa s čo najmenším vynaložením prostriedkov dosiahnuť čo najväčší „úžitok“. Tento apologetický moment tzv. praxeológie nemal zostať v Langeho práci neodhalený.

Napriek tomuto závažnému nedostatku je i táto stať zaujímavá, pretože sa v nej Lange pokúša ukázať, ako by mohla politická ekonómia ťažiť

z výsledkov nových disciplín, tzv. operačného výskumu (operations research), programovania i kybernetiky. Tieto disciplíny autor zaraďuje do tzv. praxeológie ako jej súčasti. Hlavný význam praxeológie pre politickú ekonómiu vidí práve v tom, že zahrňuje náuku o programovaní. V tejto súvislosti Lange hovorí o problémoch plánovania národného hospodárstva, o vývoji jeho metód, jeho pomocných nástrojoch (evidencia, bilancia etc.). Táto problematika by povahou veci patrila najskôr do rozboru riadenia hospodárskeho života, hospodárskej politiky.

Táto časť Langeho knihy je svedectvom toho, ako úzkostlivo treba postupovať pri vyhľadávaní racionálnych prvkov buržoázneho vedeckého myslenia a pri pokusoch o ich organické začlenenie do ozaj vedeckého systému. Práve tam, kde sa buržoázni vedci snažili zovšeobecniť výsledky niektorých špeciálnych disciplín (operations research, programovanie a pod.) a vytvoriť z nich súčasti všeobecnej vedy, teda práve vo filozofickom spracovaní výdobytkov týchto nových disciplín je ich najväčšia slabina; preto práve tu môže marxistická veda najmenej hľadať racionálne prvky. Treba len ľutovať, že si to Lange neuvedomil a že sa až príliš nekriticky zahľadel do buržoáznej literatúry. Tým podstatne znížil vedeckú hodnotu svojej práce.

Podstatne iný ráz majú autorove úvahy o spoločenských podmienkach rozvoja politickej ekonómie ako vedy a o jej vlastnej spoločenskej úlohe. Tu sa jednoznačne ukazuje, že spojenie politickej ekonómie s robotníckym hnutím je nevyhnutnou podmienkou jej vedeckého charakteru. Tu sa tiež čiastočne napravnúje spomínaný nedostatok, keď vznik tzv. špeciálnych ekonomických vied autor objasňuje ako východisko buržoázie z protirečenia medzi tendenciou úplne likvidovať politickú ekonómiu a nahradiť ju púhou apologetikou na jednej strane a praktickou potrebou určitých znalostí o priebehu hospodárskeho procesu na strane druhej.

Záverečná časť práce je ináč veľmi cenná. Autor ju totiž venoval všeobecnému zhodnoteniu celého vývinu buržoáznej politickej ekonómie až po súčasnosť. Konfrontuje tu najmä najnovšie smery buržoázneho ekonomického myslenia s vývinom marxistickej teórie.

Nebolo naším úmyslom urobiť celkové hodnotenie Langeho práce, ktorá je nesporné svojím poňatím, spôsobom spracovania a mnohými podnetmi veľmi cenným prínosom k riešeniu aktuálnych, všeobecnoteoretických problémov politickej ekonómie. Šlo nám skôr o to, aby sme zaujali stanovisko k niektorým problémom, ktoré práca nastoľuje, aby sme prispeli do diskusie o nich a vyslovili sa k záverom, s ktorými nesúhlasíme.

Langeho pokus o systematický výklad všeobecných otázok upozorňuje na nejednu bielu škvrnu v sústave všeobecných pojmov a najmä v metodológii politickej ekonómie. Či už nadhodené problémy budú vyriešené v zhode s Langeho názormi alebo nie, jeho prínos je nesporný už v tom, že ich nastolil a priniesol rad podnetov k ich objasneniu.

EKONOMICKÁ EFEKTIVNOST INVESTIC

H. D. Kočtůch, *Ekonomická efektivnost investic*, Osveta, Bratislava 1959, strán 450.

V roce 1959 vyšla obsáhlá práce doc. H. Kočtůcha na téma *Ekonomická efektivnost investic*, s podtitulkem *O optimálnom objeme investičnej výstavby*.

Kniha má čtyři části, rozdělené do dvou kapitol, kterým předchází poměrně rozsáhlý teoretický úvod. Práce je napsaná na jedno z nejdůležitějších témat socialistické ekonomiky, na jehož úspěšném teoretickém řešení závisí do značné míry i úspěch praktického provádění investiční výstavby. Na tomto úseku rozvoje socialistické ekonomiky správné teoretické poznatky mohou významně ovlivnit rozhodování o variantách investic výstavby, o míře jejich efektivnosti. Vydání knihy H. Kočtůcha je o to významnější, že základním teoretickým otázkám ekonomické efektivnosti investic se v naší literatuře věnovala až dosud velmi nedostatečná pozornost. Proto je také naše literatura v této oblasti chudší než např. literatura polská, nemluvě o rozsáhlé literatuře sovětské. Je pravda, že i s. Kočtůch se ve své práci nezabývá všemi zásadními otázkami teorie ekonomické efektivnosti investic a že se omezil jen na některé otázky.

Těžištěm práce je rozbor určování optimálního objemu a struktury investic do národního hospodářství. To znamená, že se autor zabývá základními úvahami o určování velikosti akumulace, její dynamiky, jejího rozdělování, vztahem efektivnosti společenské práce a efektivnosti investic atd.

Již menší pozornost věnuje autor otázkám soustavy ukazatelů, pomocí kterých

je možné vyjadřovat efektivnost jednotlivých variant investiční výstavby, otázkám zaměnitelnosti jednotlivých investičních variant při zabezpečování určitých národohospodářských potřeb, speciálním otázkám zjišťování efektivnosti technického rozvoje atd. Nemůžeme říci, že určité zúžení problematiky efektivnosti investic tak, jak to vidíme v práci H. Kočtůcha, je na závadu.

V úvodu knihy podal autor vyčerpávající a kritický přehled o dosavadních názorech na podstatu a způsoby měření ekonomické efektivnosti investic za socialismu. Tento kritický přehled je pak doplněn značným množstvím poznámek a odkazy na literaturu. Autor zde hodnotí zejména výsledky diskuse o ekonomické efektivnosti investic, která probíhala v posledních letech v sovětské literatuře, kriticky hodnotí některé názory polských i našich ekonomů. Je třeba říci, že naši autoři nejsou bohužel zvyklí při psaní ekonomických témat kriticky zhodnotit nebo zaujmout stanovisko k těm nejpodstatnějším názorům, které byly o určitých problémech vysloveny nebo napsány jinými, velmi často i zahraničními autory. Proto je podle mého názoru velkým kladem Kočtůchovy práce, že to činí. Svědčí to kromě jiného i o tom, že autor přistoupil k napsání své knihy velmi důkladně a odpovědně.

V první části práce, která má dvě kapitoly, autor vymezuje vztah ekonomické efektivnosti investic k obecným otázkám ekonomické efektivnosti společenské práce za socialismu. Je správné, že autor v této

části své práce zkoumá ekonomickou efektivnost investic jako jeden z projevů ekonomické efektivnosti společenské práce.

Ve druhé části knihy, která tvoří jádro zkoumaného problému, pokusil se autor vymežit minimální a maximální hranici objemu investic v socialistickém hospodářství, ukázat faktory a podmínky určité minimální a maximální hranice investic a určit i kritéria tzv. optimálního objemu investiční výstavby. Teoretickým východiskem jeho úvah jsou Marxova schémata rozšířené reprodukce.

Ve třetí části knihy se autor zabývá některými metodickými otázkami určování tzv. únosných investic. Zde věnuje autor značnou pozornost otázkám vlivu cenové soustavy a způsobu tvorby cen na určení objemu únosných investic a také vlivu metodiky národohospodářského bilancování na velikost únosných investic. V závěru této části knihy se pak zabývá problémy výpočtu objemu investiční výstavby, výpočtem tzv. investičního limitu, zdůvodňováním tohoto výpočtu i možnostmi jeho prohloubení a zkvalitňování.

Ve čtvrté části knihy autor velmi podrobně rozebírá vývoj objemu investiční výstavby v ČSSR, srovnává intenzitu investování u nás s našimi možnostmi, tj. s objemem a strukturou společenského produktu, se strukturou národního důchodu atd. Kromě toho věnuje značnou pozornost porovnávání tzv. intenzity investování u nás s intenzitou investování v některých socialistických zemích. Tato část knihy obsahuje také velmi cenný až dosud, pokud mohu soudit, nikde nepublikovaný faktografický materiál o vývoji objemu a struktury investiční výstavby v ČSSR.

Celkově je možno říci, že čtenář dostal do rukou knihu, která je velmi podnětná nejen proto, že se zabývá problematikou, která v naší literatuře ještě nebyla důkladně zpracována, ale také proto, že se zamýšlí nad velmi složitými otázkami určení optimálního objemu investic, které

jsou velmi důležité z hlediska zkoumání ekonomické efektivnosti investic vůbec a vyvolává tak u čtenáře mnoho dalších otázek již tím, že poukazuje na souvislosti v investiční výstavbě, které velmi často unikají při praktickém provádění investiční výstavby. Způsob, jakým je kniha zpracována, svědčí o kvalifikovaném přístupu autora k problémům ekonomické efektivnosti investic. Zejména je třeba kladně hodnotit některé konkrétní závěry, které z rozboru procesů investiční výstavby u nás autor činí.

Základní otázkou, kterou autor řeší a jejíž formulace je východiskem pro další úvahy autorovi, je otázka efektivnosti společenské práce a efektivnosti investic. Autor podle mého soudu velmi správně rozlišuje ekonomické a mimoekonomické aspekty efektivnosti společenské práce, což je pak zejména důležité pro vědecké určování ekonomické efektivnosti investic. O ekonomické efektivnosti investic není možné podle mého soudu mluvit jinak, než v rámci vynakládání společenské práce. Námitky vyvolává především formulace o ekonomické efektivnosti společenské práce, kterou autor navrhuje definovat jako poměr celkové masy práce k celkovému rozsahu ekonomicky naléhavých potřeb (str. 48). Podle mého soudu tento vztah o ekonomické efektivnosti společenské práce naprosto nic neříká. Celkovou masu společenské práce můžeme určit množstvím pracovních dní, hodin nebo jiných jednotek práce a souhrn ekonomicky naléhavých potřeb výčtem těchto potřeb (pokud je to vůbec možné). Avšak tento vztah je podle mého soudu nelogický. Autor sice píše, že výrazem stupně ekonomické efektivnosti společenské práce je míra uspokojení ekonomických potřeb společnosti (str. 47), avšak spokojuje se jen s touto velmi neurčitou formulací. Přitom prý vývojem společnosti tento stupeň uspokojování potřeb neustále roste. Domnívám se, že autor chápe ekonomické potřeby společnosti příliš staticky, nevidí jejich neustálý rozvoj, jejich

historickou podmíněnost a závislost na rozvoji výroby, techniky atd. Ekonomické potřeby nejsou výrazem subjektivních přání lidí, ale jejich rozsah a struktura je dána výrobou, stupněm jejího rozvoje. Podle mého soudu míra uspokojování ekonomických potřeb společnosti může být v závislosti na rozvoji samých potřeb velmi různá, i když v tomtéž období jsou tempa rozvoje národního hospodářství velmi vysoká a produktivita práce neustále roste. Existuje jiná formulace efektivnosti společenské práce — produktivita společenské práce. Produktivita společenské práce vyjadřuje vztah masy společenské práce k jejím konkrétním výsledkům. To znamená k masě vyrobených užžitných hodnot. Domnívám se, že tato formulace je daleko přesnější než formulace, kterou nám nabízí s. Kočtůch. Je také velmi nepřesné tvrzení s. Kočtůcha, že ekonomická efektivnost společenské práce se projevuje v míře, v jaké se cíle činnosti lidí odchylují od výsledků působení ekonomických zákonů (str. 45).

Autorovi pravděpodobně jde o to vyjádřit skutečnost, že naše cíle obsažené v hospodářských plánech rozvoje národního hospodářství život čas od času opraví a zpřesní, že skutečný rozvoj jednotlivých odvětví jde zpravidla v některých méně podstatných proporcích jinak, než jak to stanovil plán. Skutečně tak tomu je. Ovšem takové odchylky „cílů“, míra těchto odchylek od „výsledků působení ekonomických zákonů“ (nešťastná formulace — pozn. VŠ) nemůže vyjadřovat efektivnost společenské práce. Jsou-li v našich plánech nesprávně stanovené dílčí cíle rozvoje některých odvětví a neumíme-li včas tyto plány opravit, pak to znamená, že určitá část společenské práce nebyla vynaložena efektivně, že tedy došlo ke ztrátám na společenské produktivitě práce.

Přitom je nejasné, co jsou v tomto případě „výsledky“ působení ekonomických zákonů, jaký je tedy vztah činnosti lidí k působení ekonomických zákonů, vždyť za socialismu se ekonomické zákony

prosazují prostřednictvím uvědomělé činnosti lidí.

Domnívám se, že snaha autora o vyjádření podstaty efektivnosti společenské práce, snaha o vyjádření rozdílu nebo vztahu mezi efektivností společenské práce, produktivitou společenské práce a hospodárností zavedla autora k formulacím, které jsou spíše umělou konstrukcí než odrazem skutečných objektivních procesů.

Tak například osvětlení pojmu efektivnosti společenské práce vyžaduje, jak píše autor, zpřesnění některých pojmů, jako např. produktivity práce, hospodárnosti, efektivnosti výroby jako procesu, ekonomické efektivnosti produkce.

„Jakmile se díváme na celkovou masu společenské práce z hlediska výsledku, který jejím použitím možno dosáhnout, hovoříme o ekonomické efektivnosti výroby jako procesu“, píše autor. „Jakmile se díváme na konkrétní nebo společenský výrobní proces z hlediska jejich výsledku, hovoříme o produktivitě, s jakou se daná práce vynaložila. Jakmile se díváme na výsledek konkrétního nebo společenského výrobního procesu z hlediska spotřeby práce, hovoříme o hospodárnosti, s jakou se vynakládala. Jakmile se díváme na výsledek konkrétního, společenského výrobního procesu z hlediska ekonomických potřeb, hovoříme o ekonomické efektivnosti produkce“ (str. 46—47).

To znamená, že z hlediska výsledku, s jakým se daná masa práce vynaložila, hovoříme o produktivitě, z hlediska spotřeby práce na určitý výsledek mluvíme o hospodárnosti. Je zřejmé, že v tomto případě jde o jedno a totéž. V této formulaci je jen různě definovaný stejný ekonomický jev, jednou jako produktivita, podruhé jako hospodárnost. Tyto formulace nemají podle mého soudu daleko ke scholastice.

Na jiném místě knihy se autor zabývá problémy efektivnosti investic. Je správné stanovisko autora, když efektivnost investic spojuje s problémy zabezpečování

určitých ekonomických potřeb společnosti. Právě tak zajímavé jsou myšlenky s. Kočtúcha o určování optimálního objemu investic v národním hospodářství. Je třeba souhlasit s autorem, že „nedostatky při určování a měření ekonomické efektivity investic vyplývají z našich nedostatků poznání objektivní skladby potřeb (a také jejich způsob vyjadřování — poznámka VŠ). Jakmile je totiž jasný smysl realizace investic, problém určování jejich efektivity se značně zjednodušuje, spočívá v řešení různých kombinací krytí příslušné objektivní potřeby za účelem zabezpečení nevyhnutelných národohospodářských (odvětvových) proporcí prostřednictvím nejdokonalejší techniky při minimálním rozsahu investic“ (str. 73—74).

Východiskem pro uvedená tvrzení autora je myšlenka, že řešení ekonomické efektivity společenské práce je spojeno s řešením otázky co vyrábět, jaké kombinace práce použít, aby se potřeby společnosti uspokojovaly v co největší míře (str. 48).

Skutečně, zabezpečení co nejracionalnějšího vynakládání společenské práce, t. zn. nejvyšší produktivity společenské práce, je možné jen na základě nejpokrokovější techniky uvedené do života investiční výstavbou. To ovšem předpokládá stanovit nejvýhodnější proporce ve výrobě a varianty ve způsobu uspokojování potřeb společnosti. To vše pak znamená dosáhnout co nejvyšší ekonomické efektivity národního hospodářství jako celku.

Avšak otázky ekonomické efektivity společenské práce a jejího zvyšování zdaleka nejsou pouze otázkami investic, jejich přeměny ve fungující základní fondy atd. Jde o velmi složitý a mnohostranný proces, jehož efektivity je výrazem nejenom určitého množství a kvality fungujících základních fondů, ale také celé soustavy dělby společenské práce, projevující se v úrovni specializace, koncentrace, kombinování a kooperování výroby, v jejím rozmístění v mezinárodní dělbě práce atd. Sama efektivity investic se

projevuje v efektivity specializace, v efektivity koncentrace, v efektivity kombinování práce, v efektivity mezinárodní dělby práce atd. O vztazích mezi těmito formami zespolčenštění práce a efektivity investic bohužel autor nic nepíše. Pro autora jako kdyby tyto jevy neexistovaly. Přitom však hovoříme o efektivity specializace výroby, o efektivity koncentrace, jejímž základem je rozvoj pracovních prostředků.

Jádrum práce je její druhá část, kde autor zaujímá stanovisko k otázkám určení minima a maxima investic v národním hospodářství. V této části práce autor píše, že minimální hranice únosných investic národního hospodářství je dána tím, že musíme alespoň na stejné úrovni technického vybavení práce zabezpečit pracovní příležitost pro nové dělníky nebo vůbec pracovníky národního hospodářství a zajistit jim takovou životní úroveň jako těm, kteří již v národním hospodářství pracují.

To znamená, že minimální hranice únosných investic je vždy větší než investice rovnající se ročnímu objemu vyřazených pracovních prostředků, které mají být nahrazeny. Tato minimální hranice musí být větší proto, že roste počet obyvatelstva a zvětšuje se tak počet práce-schopných obyvatel. Ovšem přitom stanovení minimální hranice únosných investic, které autor vidí především v tom, že by se pro přírůstky obyvatel za nezměněné struktury pracovních sil měla na stejné technické úrovni zabezpečit nová pracovní místa, autor neuvažuje řadu takových vlivů, jako strukturální změny v národním hospodářství, různost nutného objemu investic do různých odvětví národního hospodářství atd. Je jasné, že objem investic připadající na jedno pracovní místo, řekněme v potravinářském průmyslu anebo v textilním průmyslu je jiný než v hutích nebo v těžkém strojírenství nebo v chemii atd. Přitom je zřejmé, že úroveň techniky a od ní závislá úroveň produktivity práce v určitých odvětvích

rozhoduje o štruktúre pracovných síl v národných hospodárstvách, o ich presunoch medzi odvetvami atď. Dôležité sú v tomto smysle i zmeny v dĺžke pracovnej doby dĕlníkov, ke ktorým dochádza v našom hospodárstve, zvýšenie smennosti atď. Pritom je treba uvažovať i také otázky, ako je štruktúra pracovných síl vo výrobní a nevýrobní sfére atď. Podľa môjho súdu si autor príliš zjednodušil pojem minima investíc.

Maximálnu hranicu únosných investíc je podľa autora stála úroveň spotreby pripadajúcej na jedného pracovníka činného v národných hospodárstvách (ne v oblasti materiálnej výroby) alebo stála úroveň spotreby na jedného obyvateľa danej zeme. Investície sa teda musia pohybovať medzi týmito hranicami. Inými slovami, investície nesmú byť príliš veľké, aby nesnižovali životnú úroveň obyvateľstva, a nesmú byť príliš malé, pretože by nezabezpečili pracovné príležitosti pre neustále rastúci obyvateľstvo.

Kritériom minimálnej potreby investície je podľa autora rozšírená reprodukcia základných fondov extenzívneho typu. Kritériom pak maximálnej miery investíc je maximálna intenzívna rozšírená reprodukcia základných fondov. Domnívam sa, že v týchto formuláciách sa autor dopouští niekoľko nepresností: Za prvé, nepripustne abstrahuje problémy extenzívnej reprodukcie a problémy intenzívnej reprodukcie. Pritom je to tak, že tieto dva typy reprodukcie sa vzájomne prolínajú a uskutočňujú v národných hospodárstvách najednou. Je také nepochopiteľné, prečo práve reprodukcia

extenzívneho typu má byť kritériom minimálnej potreby investíc. Za druhé, autor neuvažuje, že čím vyššia technická úroveň investíc, tým zpravidla menší je ich absolútny objem na jednotku produkcie a väčší je ich podiel na jedného pracovníka v národných hospodárstvách alebo nižšie náklady výroby.

Také pri rozboru činiteľov ovplyvňujúcich objem investičnej výstavby by mala byť v knihe venovaná väčšia pozornosť otázkam ekonomickej životnosti základných fondov a ich vlivu na náklady výroby. Mám tým na mysli pohyb nákladov na údržbu, pokles účinnosti strojov, na druhej strane modernizáciu strojov a zvýšenie účinnosti strojov atď.

Škoda, že metóda spracovania otázok ekonomickej efektívnosti investíc i spôsob vyjadrovania trpí niekde mnohoslovnosťou, ktorá zatemňuje jadro myšlienky. V niektorých prípadoch zavedla autora i k nesprávnym dĺžkovým formuláciám.

Pri posudzovaní práce som sa omezil len na niektoré otázky riešené autorom. Kniha, o ktorej zde píšeme, vyvolá jistě řadu souhlasných i kritických projevů jiných ekonomů. Ani tomu jinak být nemůže. Sama problematika, o které píše H. Kočtůch, je natolik složitá a její správné teoretické řešení natolik důležité pro další rozvoj národního hospodářství, že přímo vyžaduje, aby se jí zabývalo více ekonomů. Tím se vynoří řada nových otázek a nových řešení problémů efektívnosti investic. Práce H. Kočtůcha ukazuje cestu řešení těchto otázek.

Věněk Šilhán

NOVÁ UČEBNICA EKONOMICKEJ ŠTATISTIKY

Ekonomická štatistika, učebnica, SNTL a SVTL 1960, strán 436.

Skúmanie kvantitatívnej stránky ekonomickej javov a procesov sa v poslednom čase venuje u nás zvýšená pozor-

nosť. Treba preto s radosťou privítať vydanie prvej pôvodnej československej učebnice ekonomickej štatistiky, ktorej

autorom je kolektív pracovníkov Katedry štatistiky VŠE v Prahe, vedený doc. Kor-dom.

V úvode učebnice autori priamo nedefinujú ekonomickú štatistiku, no z ďalšieho výkladu vyplýva, že ju považujú za tú súčasť spoločenských vied, ktorá sa zaoberá spoločenskými javmi patriacimi do sféry výroby materiálnych statkov. Komplex otázok, ktorými sa štatistika zaoberá, je veľmi rozsiahly a možno ho členiť podľa rôznych hľadísk. Kapitola o demografickej štatistike sa svojím charakterom čiastočne vymyká z rámca ekonomickej štatistiky, no zaradenie výkladu o skúmaní kvantitatívnej stránky spoločensko-biologických faktorov ľudskej existencie je obvyklé aj u ostatných, doteraz vyjdených učebníc ekonomickej štatistiky v SSSR a v ľudovodemokratických krajinách.

V prvej kapitole učebnice sa hovorí o porovnateľnosti, voľbe štatistickej jednotky a o najdôležitejších triediacich kritériách používaných v ekonomickej štatistike. Pozornosť tu zasluhuje nie celkom zrejme vymedzenie hospodárskej a nehospodárskej činnosti podľa kritéria zárobkovosti, ktoré autori odôvodňujú jeho všeobecným používaním.

V druhej kapitole *Štatistika obyvateľstva* sa autori zamerali najmä na výklad demografickej štatistiky a dynamiky. Z možnosti využívať údaje demografickej štatistiky autori vysvetľujú iba spôsob odhadu perspektívneho počtu obyvateľstva; niektoré aktuálne otázky, ako napr. využitie údajov pre skúmanie životnej úrovne, zostávajú nezodpovedané.

Za nové možno považovať zaradenie osobitnej kapitoly o cenovej štatistike. Nespornou výhodou je zjednodušenie ďalšieho výkladu a jeho systematické usporiadanie; čitateľ sa však bude pravdepodobne musieť k tejto kapitole vrátiť, pretože pre jej plné pochopenie je potrebná znalosť niektorých pojmov, ktoré sa vysvetľujú až v nasledujúcich kapitolách.

Ďalších šesť kapitol autori venovali výkladu o zisťovaní a meraní produkcie v jednotlivých odvetviach výroby a obehu. Popri vysvetlení všeobecných pojmov a princípov sa tu hovorí o priemyselnej výrobe, o produkcii stavebníctva, poľnohospodárstva a lesníctva, dopravy, spojov a obchodu. Deviatka kapitola obsahuje stručný opis súhrnných ukazovateľov produkcie národného hospodárstva, ktoré vznikajú syntézou ukazovateľov jednotlivých odvetví. Poukazuje sa tu aj na možnosť medzinárodne porovnávať údaje o výrobe.

Medzi najzávažnejšie kapitoly patrí desiatka kapitola, v ktorej sa hovorí o pracovných silách, mzdách a o produktivite práce. Pozoruhodný a v učebniciach nový je spôsob odhadu dynamiky celkovej produktivity práce podľa dynamiky produktivity živej práce.

Po výstižnej kapitole o štatistike spotreby obyvateľstva nasleduje kapitola o štatistike vlastných nákladov a financií. Aj usporiadanie tejto kapitoly je originálne, pretože výklad štatistiky financií vychádza z financií podnikov, ktorých ťažiskom je problematika vlastných nákladov.

V predposlednej kapitole sa hovorí o otázkach zisťovania a merania národného bohatstva. Keďže prírodné bohatstvo nateraz nevieme merať, autori sa správne zamerali predovšetkým na štatistiku výrobných základných fondov.

Posledná, štrnástka kapitola, je venovaná problematike súhrnných ukazovateľov národného hospodárstva. Autori tu vysvetľujú štruktúru ukazovateľov v jednotlivých fázach procesu reprodukcie, podrobne sa zaoberajú terajším spôsobom vypracúvania štatistických bilancií. Vhodná je aj zmienka o medzinárodnej porovnateľnosti národného dôchodku, o metóde skúmania medziodvetvových vzťahov a o tzv. národnom účtovníctve.

Ako zo stručného prehľadu obsahu učebnice vidieť, autori sa usilovali vyčerpáť otázky ekonomickej štatistiky

v celej šírke. Aj keď mali možnosť využiť skúsenosti zahraničných, najmä sovietskych učebníc, ich úloha nebola jednoduchá, pretože nie všetky odvetvové štatistiky sú rovnakou mierou prepracované. Pomerne chudobné sú poznatky o meraní procesu reprodukcie ako celku; naša ekonomická aj štatistická teória nepracujú vždy s dostatočným predstihom pred potrebami praxe. Tým sa vysvetľuje skutočnosť, že jednak niektoré časti výkladu v priebehu tlače zastarali a jednak sa objavila potreba výkladu otázok do učebnice nepojatých. Medzi prvé otázky patrí napr. štatistika výkupu, cien poľnohospodárskych výrobkov, sčasti peňažné ukazovatele priemyselnej produkcie, triedenie pracovníkov priemyselnej činnosti atď., z druhej skupiny problémov možno uviesť najmä štatistiku novej techniky a jej efektívnosti, štatistiku automobilovej dopravy, ukazovateľa hodnoty odbytu, halierového ukazovateľa. Vcelku však treba konštatovať, že učebnica obsahuje výklad všetkých základných ukazovateľov. Veľkým prínosom je zaradenie, pravda, niekedy len krátkych, informatívnych odsekov o metódach, praxi a prameňoch buržoáznej štatistiky. Čitateľ takto získava dobrý prehľad o možnostiach medzinárodného porovnávania hospodárskych údajov. Starostlivosť o podrobné vysvetlenie možnosti porovnateľnosti je charakteristickou črtou učebnice a možno povedať, že po tejto stránke predstihuje ostatné známe publikácie.

Autori pristúpili k vydaniu učebnice po získaní skúseností s učebnými textami venovanými tej istej polemike. Preto v učebnici už nenájdeme závažné nedostatky vo formulácii poznatkov. Výnimkou je tvrdenie, že „ukazateľ spoločenského produktu, ať jakkoliv definovaný, obsahuje duplicity, kdežto národný dôchod nikoliv“ (str. 192). Podľa tohto tvrdenia, ktoré sa opakuje aj na iných miestach, môže sa čitateľ mylne domnievať, že spoločenský produkt v zmysle

marxistickej politickej ekonómie nemožno zistiť, resp. že c (prenesená hodnota) sú duplicity.

Sovietske učebnice ekonomickej štatistiky venovali značnú pozornosť vzťahu pojmov používaných v politickej ekonómii a úsekových ekonomikách na jednej strane a v štatistike, plánovaní a účtovnej evidencii na strane druhej. Niektorí naši ekonómi vytykajú ekonomickej štatistike jej zväčša opisný charakter. Aj keď nemožno nepriznať, že ekonomická štatistika venuje zatiaľ najväčšiu pozornosť zisťovaniu úrovne a objemu a menej sa zaoberá meraním závislostí, treba upozorniť, že tieto nedostatky sa neodstránia iba jej orientáciou na intenzívnejšie používanie nových a zložitejších matematických a štatistických metód; každá aplikácia takýchto metód predpokladá čistotu a vyjasnenosť základných pojmov a súvislostí. Škoda, že autori na niektorých miestach podľahli tomuto nátlaku a uspokojujú sa s empirickým opisom bez hlbšieho teoretického odôvodnenia.

Reč autorov je vecná a stručná, ba na niektorých miestach sa zdá až príliš hutná. Výklad vhodne doplnili schematickými príkladmi alebo štatistickými údajmi. Štúdium učebnice predpokladá znalosť všeobecných metód štatistiky a je určená predovšetkým ako vysokoškolská učebnica. Vzhľadom na veľký záujem o učebnicu bolo by azda vhodné uvažovať o jej väčšom sprístupnení aj voľnejším výkladom, najmä z hľadiska potrieb hospodárskych pracovníkov. Pri tejto príležitosti by bolo vhodné preveriť aj niektoré pomerne ostré formulácie predností a nedostatkov terajšej štatistickej praxe.

Pri celkovom hodnotení učebnice možno konštatovať, že dostávame do rúk dobré dielo, na ktoré sa už dlho čakalo. Učebnica je vhodným základom pre ďalší rozvoj skúmania kvantitatívnej stránky ekonomických javov a procesov.

DVE PRÁCE Z OBLASTI ROZBORU HOSPODÁRSKEJ ČINNOSTI ŠTÁTNYCH MAJETKOV

Michal Kováč, *Ekonomický rozbor hospodárenia štátnych majetkov*, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry, Bratislava 1960, strán 247.
 Štefan Puchlý — Dušan Janota, *Rozbor hospodárskej činnosti štátného statku*, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1960, strán 260.

V priebehu roku 1960 objavili sa na našom knižnom trhu dve práce venované rozboru hospodárskej činnosti štátnych majetkov. Ich vydanie si vynútila potreba hospodárskej praxe, predovšetkým nevyhnutnosť vykonávať ročné komplexné rozbor. Obidve práce sa členia na dve časti. V úvodnej časti sa hovorí o obsahu, úlohách, metodike, prameňoch a pod. rozboru hospodárskej činnosti a v ďalšej časti nájdeme vlastný rozbor hospodárskej činnosti štátneho majetku. Pri spracovaní tejto druhej časti autori volili rozdielny postup.

Najprv niekoľko pripomienok k úvodným častiam oboch prác. Autori Puchlý a Janota v svojej práci chápu kontrolu a rozbor ako dve činnosti, pričom kontrolu považujú za predpoklad rozboru (str. 8). Kontrolnú činnosť definujú ako konfrontáciu skutočnosti s plánom a tvrdia, že ak kontrola zistí nejaké výkyvy v plnení plánu, je úlohou rozboru zistiť ich príčiny.

Domnievam sa, že takto chápaný vzťah medzi kontrolou a rozborom je nesprávny. Myslím, že kontrola hospodárskej činnosti čiže ekonomická kontrola je širší pojem ako rozbor hospodárskej činnosti a že to, čo autori považujú za kontrolu, predstavuje len východiskovú etapu ekonomickej kontroly, t. j. ekonomické porovnávanie. Ťažisko ekonomickej kontroly musí spočívať v rozbere hospodárskej činnosti.

V súvislosti s tým treba sa zastaviť pri názve práce M. Kováča *Ekonomický rozbor hospodárenia ŠM*. V tomto názve je určitá tautológia. Rozbor hospodárenia čiže rozbor hospodárskej činnosti nemôže byť iný ako ekonomický. Názov

práce by mal znieť alebo *Rozbor hospodárenia ŠM*, alebo *Ekonomický rozbor činnosti ŠM*. K tomu treba poznamenať, že autor v celej svojej práci — okrem jej názvu — vždy hovorí o rozbere hospodárskej činnosti ŠM a nie o ekonomicom rozbere hospodárenia.

V úvodných častiach oboch prác sa v rôznom zmysle — aj nesprávne — hovorí o metóde rozboru, metódach rozboru a metodike rozboru. Napr. v práci M. Kováča na strane 15 sa hovorí o metodike rozboru, pričom autor najprv hovorí o metóde rozboru a o chvíľu už o metódach, teda sám seba popiera. Ďalej pod metodikou raz chápe súhrn metód používaných pri vykonávaní rozboru hospodárskej činnosti, druhý raz stotožňuje metodiku s metódou. Takéto stanovisko nie je správne. Súhrn metód vzájomne sa dopĺňujúcich, pomocou ktorých možno vykonať komplexný rozbor hospodárskej činnosti, označujeme pojmom metodológia rozboru hospodárskej činnosti. Pod metodikou rozboru hospodárskej činnosti zase treba rozumieť určitý pracovný postup, podľa ktorého sa riadime pri vykonávaní praktickej rozborovej práce. Je to akýsi návod na to, ako čo najefektívnejšie vykonať vlastný rozbor, keď sú známe úlohy príslušného rozboru a keď ovládame metodológiu rozboru.

Autori Puchlý a Janota vo svojej práci hovoria len o metóde rozboru hospodárskej činnosti, pričom z textu vyplýva (str. 25), že majú vlastne na mysli metodiku rozboru hospodárskej činnosti. Aj to je nesprávne, lebo metóda a metodika sú dva rozdielne pojmy.

Pokiaľ ide o druhú časť oboch prác,

o vlastný rozbor hospodárskej činnosti štátneho majetku, možno konštatovať, že obe práce sú zamerané na rozbor všetkých stránok tejto činnosti, t. j. na rozbor výroby a realizácie, vlastných nákladov, na rozbor využitia základných i obežných prostriedkov, na rozbor produktivity práce i na rozbor ukazovateľov finančnej činnosti (zisk, rentabilita, platobná schopnosť, finančná disciplína).

I keď okruh problematiky oboch prác je v podstate rovnaký, metodika jej spracovania sa veľmi výrazne odlišuje v dvoch smeroch. Predovšetkým v otázke, čo považovať za základ, z ktorého sa má vychádzať pri vykonávaní rozboru. Autori Puchlý a Janota považujú za tento základ údaje plánu. Na strane 25 hovoria: „Protože hospodárska činnosť každého zemédeľského podniku je řízená státním plánem, je plán nejdůležitějším bodem zkoumání všech podkladů používaných při analýze.“

Na druhej strane M. Kováč nepovažuje „rozborovú metódu porovnávania skutočnosti s plánom... za základnú“, ale sa domnieva, že „najvhodnejšou metódou rozboru hospodárskej činnosti podniku je porovnávanie skutočnosti bežného obdobia s predchádzajúcim obdobím“ (str. 17).

Š. Puchlý a D. Janota robia rozbor všetkých ukazovateľov hospodárskej činnosti štátneho majetku na základe konfrontácie skutočne dosiahnutých výsledkov s plánovanými, zatiaľ čo M. Kováč berie za základ výsledky, ktoré vo svojej hospodárskej činnosti dosiahol štátny majetok v predchádzajúcom období, t. j. v minulom roku.

Domnievam sa, že pri rozbere hospodárskej činnosti ktoréhokoľvek podniku, predovšetkým pri ročnom komplexnom rozbere treba vychádzať z údajov plánu i z údajov, ktoré charakterizujú hospodársku činnosť príslušného podniku v minulom období, resp. v minulých obdobiach. Dvojnásobne to platí pre rozbor hospodárskej činnosti poľnohospodárskych

podnikov, kde výsledky hospodárenia sú do značnej miery ovplyvnené prírodnými podmienkami v tom-ktorom roku. Orientácia len na údaje plánu alebo len na údaje minulého roku by mohla viesť k nesprávnym záverom o hospodárení štátneho majetku. Napríklad v pláne sa počíta s priemernými prírodnými podmienkami, no mimoriadne priaznivé počasie spôsobí, že plán v rastlinnej výrobe sa značne prekročí. Alebo, v minulom roku bola dobrá úroda, v bežnom roku oveľa slabšia pre zlé počasie.

Z uvedeného je zrejme, že definovať rozbor hospodárskej činnosti v takom zmysle, ako autori Puchlý a Janota, je úplne nesprávne: „Zkoumání faktů o hospodářské činnosti jednotlivých výrobních úseků zemědělského podniku v celém jejich rozsahu a vzájemné spjitosti, jeho úspěchů a nedostatků *proti ukazatelům plánu* (podčiarkol V. H.) nazýváme rozborom hospodárskej činnosti“ (str. 21).

Rozbor hospodárskej činnosti určitého podniku nemožno obmedziť len na kontrolu plnenia plánu, ale treba pri ňom vychádzať aj z výsledkov dosiahnutých v minulosti (napr. zistiť príčiny absencie v bežnom a v minulom roku, porovnať využitie traktorového parku oproti minulému roku ap.).

Skutočnosť, že rozbor hospodárskej činnosti sa často obmedzuje len na rozbor kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov plánu, zaviedla M. Kováča do druhého extrému — za základné kritérium pre hodnotenie práce štátneho majetku považuje výsledky hospodárskej činnosti dosiahnuté v minulom roku. Neuviedomil si dostatočne, že hospodársky život socialistickej spoločnosti určuje štátny národohospodársky plán, konkretizovaný do výrobných a finančných plánov jednotlivých podnikov. Plán, úlohy plánu vždy musia byť základným kritériom pre hodnotenie činnosti jednotlivých podnikov. Samozrejme, že je potrebný aj rozbor skutočnosti oproti minulému roku, ktorý

plastickejšie dokreslí výsledky hospodárskej činnosti a ich príčiny.

Metodika spracovania oboch prác sa odlišuje aj poradím, v akom autori pristupujú k rozboru jednotlivých ukazovateľov hospodárskej činnosti štátneho majetku. Š. Puchlý a D. Janota volia metodický postup bežne zaužívaný v prácach o rozbere hospodárskej činnosti. Začínajú rozborom splnenia plánu výroby, pokračujú rozborom jednotlivých činiteľov výrobného procesu (základné prostriedky, obežné prostriedky, práca), osobitnú kapitolu venujú rozboru technicko-organizačných opatrení a končia rozborom vlastných nákladov, realizácie, zisku a finančného stavu.

M. Kováč použil vo svojej práci svojrázny metodický postup. Komplexný rozbor hospodárskej činnosti štátneho majetku začína rozborom zisku (straty), pretože „zisk (strata) je takým syntetickým ukazovateľom hospodárskej činnosti socialistického podniku, ktorý odráža výsledky celého reprodukčného procesu“ (str. 34). Súčasne so ziskom analyzuje aj realizáciu. Až potom prechádza k rozboru výroby (rastlinnej, živočíšnej, tovarovej) a k rozboru zabezpečenia výroby základnými prostriedkami a pracovnými silami. Ďalej pristupuje k rozboru tzv. výsledných syntetických ukazovateľov (intenzita výroby, produktivita práce, rentabilita výroby). Na konci sa zaoberá rozborom finančného hospodárenia štátneho majetku, t. j. prakticky rozborom súvahy.

Protí takto spomínanej metodike komplexného rozboru hospodárskej činnosti štátneho majetku možno mať výhrady. Predovšetkým nie je dost presvedčivá argumentácia autora pre začatie komplexného rozboru ziskom. Vieme, že v súčasnej dobe nie je ešte zisk na štátnych majetkoch takým ukazovateľom, ktorý by charakterizoval „stupeň kvantitatívnej a kvalitatívnej stránky reprodukčného procesu podniku“ (str. 34). Ani v priemyselných podnikoch — kde je v tomto

smere oveľa priaznivejšia situácia — sa zatiaľ pri rozbere nik nepokúsil dať zisk na prvé miesto.

Logicky nemožno plne zdôvodniť ani vyčlenenie rozboru tzv. výsledných syntetických ukazovateľov, t. j. intenzity výroby, produktivity práce a rentability výroby do samostatných kapitol. Myslím, že logickejšie by bolo začleniť rozbor ukazovateľa intenzity výroby do rozboru výroby, rozbor ukazovateľa produktivity práce do rozboru zabezpečenia výroby pracovnými silami a rozbor rentability do rozboru zisku alebo finančného hospodárenia štátneho majetku.

Spomenuli sme už, že obidve práce vyčerpávajú po obsahovej stránke celú problematiku rozboru hospodárskej činnosti štátneho majetku. Napriek tomu možno však poukázať na dva prípady, kde bolo možné rozbor príslušného úseku hospodárskej činnosti spracovať úplnejšie. Tento nedostatok je zhodný v oboch prípadoch.

O prvý prípad ide pri rozbere využitia základných prostriedkov. V oboch prípadoch sa hovorí o rozbere využitia traktorov, nákladných áut a ťažných zvierat. Domnievam sa, že kvôli úplnosti by sa žiadal ešte rozbor využitia kombajnov, pri ktorom by sa vychádzalo z počtu odpracovaných kombajn dní a z výkonu na jeden kombajn deň v hektároch a v metrických centoch.

O druhý prípad ide pri rozbere vlastných nákladov, konkrétne pri rozbere vlastných nákladov rastlinnej výroby. V oboch prípadoch je uvedená len metodika rozboru vlastných nákladov na jednotku výroby, t. j. na jeden metrický cent. Kvôli úplnosti by bolo potrebné uviesť aj metodiku rozboru výrobných nákladov na jeden hektár, prípadne aj metodiku rozboru nákladov na jednotlivé pracovné operácie (napr. na siatie, oranie, zber úrody ap.).

Autori Puchlý a Janota venujú sa v poslednej časti svojej práce problematike rozboru hospodárenia štátneho

majetku a jeho vnútropodnikových útvarov počas roku. Vysvetľujú tu metodiku sezónnych, štvrťročných a mesačných rozborov i rozborov vykonaných za kratšie časové obdobie.

Obidve recenzované práce možno hodnotiť ako aktuálne, prístupným štýlom spracované praktické návody na vykonávanie ročných komplexných rozborov štátnych majetkov. Práca Š. Puchlého

a D. Janotu dáva navyiac aj návod na vykonávanie rozborov v priebehu roku. Určitú teoretickú nejasnosť badať u obidvoch prác v spracovaní úvodnej časti. To však vzhľadom na základné poslanie týchto prác — byť pracovníkom praxe návodom pre komplexný rozbor hospodárenia štátneho majetku — neznižuje ich hodnotu.

Vladimír Háčik

VÝZNAMNÉ VĚDECKÉ DÍLO O HOSPODÁŘSKÝCH KRIZÍCH

L. A. Mendelson, *Teorija i istorija ekonomičeskich krizisov i ciklov I, II*, Socekgiz, Moskva 1959, stran 691, 767.

Již před druhou světovou válkou se v Sovětském svazu věnovala velká pozornost teorii i dějinám hospodářských krizí a cyklů. Pod vedením akademika E. Vargy se začalo vydávat obširné pojednání o krizích, jehož první svazek — *Světové hospodářské krize 1848 — 1935* — vyšel v roce 1937 a obsahoval rozsáhlý statistický materiál z dějin krizí spolu s krátkými komentáři. Vedle této kolektivní práce byl roku 1939 uveřejněn ještě třetí svazek — *Peněžní krize (1821—1938)*, jehož autorem byl akademik J. Trachtenberg.

Na tyto předválečné publikace navazuje práce předního sovětského ekonomy L. Mendelona *Teorie a dějiny hospodářských krizí a cyklů*, která současně zahajuje sérii publikací o problémech krizí, připravovanou Ústavem světové ekonomiky a mezinárodních vztahů AV SSSR. Dvousvazková monografie L. Mendelona je druhým vydáním známé knihy *Ekonomičeskije krizisy i cikly XIX veka*, která vyšla v roce 1949 a byla cenným přínosem k zpracování dějin krizí.

V novém vydání změnil autor strukturu práce a podstatně rozšířil teoretickou část, která nyní tvoří samostatný oddíl prvního svazku a obsahuje teoretické závěry z historie krizí XIX. století.

Dějiny krizí předmonopolního kapitalismu rozebírá autor ve druhém oddílu prvního svazku, zatím co první oddíl druhého svazku pojednává o krizích a cyklech období přechodu od předmonopolního kapitalismu k imperialismu. Ve druhém svazku jsou též uvedeny základní statistické údaje o ekonomickém rozvoji Anglie, USA, Francie, Německa a Ruska v letech 1800—1900.

V recenzi chceme obrátit pozornost především na teoretickou část, v níž autor řeší mnohé otázky, které nebyly dosud v marxistické ekonomické literatuře dostatečně rozpracovány. Zařadil sem novou kapitolu o zvlátnostech působení zákona krizí v zemědělství a v dalších kapitolách podrobně analyzuje příčiny krizí, zákonitosti ekonomického cyklu, ekonomické podmínky a historický proces vzniku a rozvoje krizí z nadvýroby, vznik světových krizí a světových ekonomických cyklů a úlohu krizí v rozvoji rozporů buržoazní společnosti. Velkou pozornost si zasluhují rovněž metodologické principy, které vyzdvihuje autor v úvodní kapitole a jejichž uplatnění je nutné pro vědecky správné vysvětlení teorie i dějin hospodářských krizí.

Velmi cenný je zejména podrobný roz-

bor zákonitostí ekonomického cyklu, obsažený v druhé kapitole prvního svazku. L. Mendelson zdůrazňuje, že problémy ekonomických cyklů nelze zkoumat nezávisle na krizích, které jsou základem cyklického charakteru kapitalistické reprodukce a podstatně ovlivňují všechny další fáze cyklu. Přitom nerozhoduje, jaká je délka a hloubka jednotlivých krizí. Všechny nekrizové fáze cyklu jsou úzce spojeny s krizí a jejich podstata může být správně objasněna, jestliže se chápou jako následky jedné a předpoklady druhé krize z nadvýroby. Marxistické učení o vnitřní krizové podstatě cyklu je v ostrém protikladu s buržoazními koncepcemi, které považují za hlavní fáze cyklu oživení a rozmach.

V novém vydání je rozbor ekonomického cyklu doplněn analýzou procesu dozrávání krize. Mnohdy se tento důležitý problém obchází tím, že se zkoumá pouze základní příčina krize (nutnost krizí). Pouhý odkaz na zostřování základního rozporu kapitalismu a na prohloubení disproporcionality však neobjasňuje procesy, které vedou k vypuknutí krize. Proto je třeba řešit otázku, které formy základního rozporu kapitalismu a které disproporce se zostřují ve fázi rozmachu tak, že nutně vyvolávají krizi. Nejdůležitějším faktorem vypuknutí každé krize je prohloubení rozporu mezi výrobou a spotřebou. Nadvýroba se může navenek projevit buď přímo jako nadvýroba spotřebních předmětů, anebo jako nadvýroba výrobních prostředků. V obou případech je však konečnou příčinou nadvýroby relativní omezenost osobní spotřeby pracujících.

Důležitou roli v narůstání krize mají „kvalitativní změny ve výrobním procesu“ vyvolané akumulací kapitálu ve fázi rozmachu. Jde o nesoulad mezi vývojem tržních hodnot a tržních cen zboží a o rozpor mezi růstem míry zisku při současném vzestupu organického složení kapitálu. Při sledování rozdílné dynamiky tržních hodnot a tržních cen do-

spívá autor k důležitému závěru, že zvýšení cen ve fázi rozmachu může mít pro vznik nadvýroby dokonce větší význam než rozšiřování výroby.

Pozoruhodnou částí druhé kapitoly je analýza úlohy akumulace fixního kapitálu při zostřování rozporů reprodukčního procesu. Reprodukce fixního kapitálu se v marxistické teorii krizí zpravidla zkoumá pouze v souvislosti s problémem periodičnosti krizí. Někdy se dokonce úloha reprodukce fixního kapitálu ve střídání fází cyklu staví proti procesu zostřování základního rozporu kapitalismu, což je nepochopení skutečnosti, že rozšiřování fixního kapitálu je nejdůležitější formou kapitalistické akumulace se všemi svými rozpory. Reprodukce fixního kapitálu by nemohla podstatně působit na periodičnost krizí, jestliže by nehrála důležitou úlohu v samotném procesu dozrávání krize (I, str. 71). Autor připouští, že určité omezení úlohy reprodukce fixního kapitálu ve střídání fází cyklu se projevilo i v jeho první práci, v níž zaměřil hlavní pozornost na objasnění materiální základny periodičnosti krizí.

Úlohy fixního kapitálu ve vývoji ekonomického cyklu si všímají i někteří buržoazní ekonomové (A. Aftalion), kteří vidí příčiny krizí ve zvláštnostech techniky, ve zvláštnostech nahrazování a rozšiřování fixního kapitálu. Přitom však neberou v úvahu antagonistické rozpory kapitalistického akumulčního procesu, což jim pochopitelně zabraňuje správně pochopit úlohu reprodukce fixního kapitálu ve střídání fází cyklu.

Při kritice jejich názorů poukazuje L. Mendelson na zvláštnosti reprodukce fixního kapitálu, které jsou nezávislé na kapitalistické formě reprodukčního procesu, a vymezuje jejich místo v procesu narůstání krize. Materiálně technické zvláštnosti reprodukce fixního kapitálu (např. daleko větší kolísání poptávky po prvcích fixního kapitálu než po prvcích oběžného kapitálu při změně ročního relativního přírůstku výroby; vytváření

dodatečné poptávky při výstavbě nových kapacit, která v sobě neobsahuje žádné prvky nabídky, a opačný proces po jejich dokončení) nepůsobí na dozrávání krize samy o sobě, nýbrž jenom v té míře, v jaké — v důsledku kapitalistického charakteru reprodukčního procesu — napomáhají zostřování antagonistických rozporů akumulace.

Reprodukce fixního kapitálu podstatně ovlivňuje střídání fází cyklu v důsledku svého mimořádně nerovnoměrného a nárazovitého charakteru. L. Mendelson ukazuje, že nerovnoměrnost reprodukce fixního kapitálu nemůže být objasněna ani materiálně technickými příčinami, ani samotnou kategorií morálního opotřebení. „Nerovnoměrnost procesu nahrazení a rozšíření fixního kapitálu ve společenském měřítku je ve skutečnosti jenom následkem krizí z nadvýroby“ (I, str. 80). Krize vyvolávají současné masové morální opotřebení fixního kapitálu a donucují kapitalisty zdokonalovat výrobní metody. Během krize se současně vytvářejí v důsledku poklesu cen strojů stimuly k masové obnově fixního kapitálu. Tím dodávají krize celému procesu reprodukce fixního kapitálu ve společenském měřítku krajně nerovnoměrný, nárazovitý charakter. Jakmile tato forma pohybu jednou vznikla, působí zpětně na příčinu, která ji zrodila. Reprodukce fixního kapitálu nabývá ve vývoji cyklu relativně samostatnou úlohu a stává se materiálním základem periodičnosti krizí.

L. Mendelson vysvětluje pojmy periodičnosti a cykličnosti krizí a upozorňuje, že nejsou totožné. Cykličnost krizí spočívá v tom, že krize završují jeden ekonomický cyklus a jsou východiskem nového cyklu. Periodičnost krizí zase spočívá v jejich relativně pravidelném opakování v čase. Období oddělující jednu krizi od druhé je v určitém historickém období dáno a kolísá v relativně úzkých hranicích. Jenom výjimečně se může v důsledku zvláštních okolností rozvinout krize v intervalu podstatně odchylném

od dané periodičnosti. Tak tomu bylo např. u krize z roku 1873.

Během vzestupných fází cyklu dochází k masové obnově a rozšíření fixního kapitálu. Přitom řada nových výrobních kapacit je uváděna do provozu současně, což působí přeplnění trhu. To znamená, že po určité době je třeba tato zařízení *současně* nahradit, což se stává základnou nového rozmachu, který vyúsťuje opět v krizi. Autor ukazuje na příkladu, že jakmile tato nerovnoměrnost, nárazovitost obnovy fixního kapitálu vznikne, sama se reprodukuje v obdobích, odpovídajících obdobím fyzického a morálního opotřebení strojů.

Z krátkého přehledu autorova přístupu k úloze reprodukce fixního kapitálu ve vývoji cyklu a k problému periodičnosti je zřejmé, že recenzovaná publikace řeší tyto otázky mnohem širě a hlouběji než některé jiné marxistické práce o teorii krizí. L. Mendelson upozorňuje, že existují i další faktory ovlivňující délku cyklu (stupeň využití kapacity, problém trhů v jednotlivých mezích apod.), které pak zkoumá v historických částech, v nichž podrobně ukazuje konkrétní průběh každého cyklu i faktory působící odchylky v jednotlivých zemích.

Domníváme se však, že v této části bylo možno ještě ukázat, jak působí na délku ekonomického cyklu struktura uskutečňovaných investic. Převládají-li v úhrnné sumě investic investice do objektů, jejichž výstavba netrvá dlouhou dobu a které hned po svém dokončení dodávají na trh velké masy zboží s velkou úhrnnou hodnotou, dozrávají předpoklady pro krizi z nadvýroby rychleji než za opačných předpokladů. Pripadá-li naopak větší podíl na investice do objektů, jejichž výstavba trvá dlouhou dobu a které po svém dokončení neslouží přímému procesu výroby (železniční doprava), anebo jenom málo zvyšují nabídku zboží na trhu, působí to na prodloužení vzestupných fází ekonomického cyklu.

L. Mendelson věnuje velkou pozornost

teoretickému objasnění, jak se vyvíjel sám zákon krizí spolu s rozvojem kapitalismu a jak se měnilo jeho působení v různých etapách vývoje kapitalismu a v jednotlivých zemích. Cyklický vývoj kapitalistické reprodukce nebyl možný v „dětském věku kapitalistické výroby“, kdy existující technika vylučovala možnost takového rozšíření výroby, které by vyvolalo přeplnění trhu. Teprve s přechodem k strojovému průmyslu se dostává základní rozpor kapitalismu na takový stupeň, že nutně vede ke krizím z nadvýroby. Tím se také vytváří adekvátní základna kapitalistické tendence k neomezenému rozšiřování výroby, což je nutná podmínka pro vznik krize, a reprodukce fixního kapitálu se stává postupně materiální základnou periodičnosti krizí.

V prvních krizích nedocházelo prakticky k masovému morálnímu opotřebenosti fixního kapitálu a také následující proces obnovy a rozšiřování fixního kapitálu ještě neměl podstatný vliv na vývoj výroby a trhu. Teprve v polovině 19. století se situace změnila. Rozvoj strojového průmyslu dosáhl takového stupně, že reprodukce fixního kapitálu se stala materiálním základem periodičnosti krizí v plném smyslu. Zvýšení úlohy reprodukce fixního kapitálu ve vývoji cyklu se na určitém stupni projevuje i ve změně posloupnosti vstupu jednotlivých odvětví první a druhé skupiny do fází rozmachu a krize. V období převládání textilního průmyslu vstupoval do fází rozmachu a krize nejdříve zpravidla textilní průmysl, za nímž následovalo hutnictví, strojírenství a jiná odvětví první skupiny. V sedmdesátých letech přešla tato vedoucí úloha na těžký průmysl. Autor zdůrazňuje, že změněná posloupnost vstupu jednotlivých odvětví do fází cyklu neznámá, že nepůsobí zákon o konečné závislosti výrobní spotřeby na spotřebě osobní.

Mnoho buržoazních ekonomů považovalo

za hlavní příčiny krizí různé náhodilé faktory (kolísání úrodnosti, kolonizaci nových území, války). V důsledku relativní nerozvinutosti strojové výroby měly faktory v prvních cyklech důležitou roli, avšak rozvoj těžkého průmyslu jejich vliv na ekonomický cyklus postupně omezoval.

V posledních diskusích o nových jevech v cyklickém vývoji kapitalismu se shodně konstatovala neobyčejná závažnost problematiky světových ekonomických cyklů ve vztahu k nerovnoměrnému vývoji kapitalistických zemí. V marxistické ekonomické literatuře se do nedávna těmto otázkám věnovalo poměrně málo pozornosti. S výjimkou prvního vydání Mendelsonovy práce byly málo rozpracovány i základní teoretické problémy světových krizí a cyklů 19. století. Proto věnoval autor v novém vydání speciální kapitulu rozboru ekonomických podmínek a historického procesu vzniku světových krizí a formování světových ekonomických cyklů.

Marx a Engels rozlišovali krize, které se rozvíjejí v primární, sekundární a terciární formě. „Jako období krize, tak i období prosperity se na kontinentě dostavuje později než v Anglii. V Anglii vždy probíhá původní proces; ona je demiurgem buržoazního kosmu. Různé fáze cyklu, jímž buržoazní společnost stále znovu prochází, se dostávají na kontinentě v sekundární a terciární formě.“¹

Rozlišení vlastních a cizích krizí a rozbor metod, kterými se překládaly následky krize na hospodářsky zaostalé země, odhaluje zákonitosti, jež jsou zvláště typické pro monopolní stadium kapitalismu. L. Mendelson vyvrací tvrzení, že rozvoj vnitřní základny pro krize v dalších zemích oslabil jejich citlivost na otřesy světového trhu, které vycházely z Anglie. Vliv anglických krizí se na tomto stupni vývoje mění, protože anglické krize nyní urychlují nástup krizí

¹ K. Marx a B. Engels, *Spisy* 7, SNPL 1959, 470.

v jiných zemích, které už byly připraveny vnitřními podmínkami.

Historie vytváření světových krizí a cyklů má tři základní etapy. Koncem 18. a v první čtvrtině 19. století dožral vnitřní základ pro krize pouze v Anglii. Druhé období v podstatě skončilo koncem první poloviny 19. století, kdy krize nabývaly mezinárodní charakter. Důležitým mezníkem byla první, zcela světová krize v roce 1857. Formování jednoty reprodukčního procesu ve světovém měřítku se tím nezastavilo. Přejít k imperialismu byl novým kvalitativním mezníkem ve vývoji světových ekonomických krizí a cyklů.

Světové ekonomické cykly nelze chápat jako pouhou časovou shodu různých „národních“ krizí a rozmachů. Ve světových ekonomických cyklech se projevuje vysoký stupeň rozvoje kapitalismu, mezinárodní dělby práce, světového oběhu zboží, úvěru a mezinárodní konkurence.

Autor sleduje, jak se vyvíjel vztah mezi krizemi a nerovnoměrností rozvoje kapitalismu v 19. století. Rozhodujícím procesem, v němž se tehdy projevoval zákon nerovnoměrného vývoje kapitalismu, byl rozkvět, oslabení a rozbití průmyslového monopolu Anglie. L. Mendelson ukazuje na zajímavých údajích o spotřebě bavlny a výrobě surového železa, jak se postupně zmenšovala relativní a později i absolutní ekonomická převaha Anglie nad USA, až nakonec při vzniku krize v roce 1890 přešlo průmyslové prvenství na USA.

V kapitole pojednávající o zvláštnostech působení zákona krizí v zemědělství zkoumá autor dva základní problémy:

1. zvláštnosti působení krizí z všeobecné nadvýroby a cykličnosti kapitalistické reprodukce v zemědělství,

2. speciální (vleklé) agrární krize.

Vzhledem k tomu, že v marxistické teorii krizí byly zatím rozpracovány jenom problémy vleklých agrárních krizí, je autorův rozbor působení cyklických

krizí v zemědělství prakticky jedním z prvních pokusů o řešení této otázky.

Nejdůležitější zvláštnost rozvoje cyklických krizí v zemědělství spočívá v tom, že nadvýroba se zde projevuje jako následek krize v průmyslu, která vede k poklesu poptávky po zemědělských produktech. Krize v zemědělství se tedy rozvíjí v *druhotné* formě. Na rozdíl od některých odvětví průmyslu, v nichž se nadvýroba rozvíjí analogicky (t. j. jako následek nadvýroby „hlavních předmětů obchodu“), v zemědělství jde o zákonitý jev, vyvolaný zaostáváním zemědělství. Nejdříve a nejsilněji jsou krizí zachváčena odvětví dodávající suroviny pro továrny a teprve potom a slaběji klesá poptávka po potravinách. To, že se cyklická krize projevuje v zemědělství v *druhotné* formě, úzce souvisí se zvláštnostmi reprodukce fixního kapitálu v zemědělství. Zemědělství postrádá nerovnoměrnost, nárazovitost reprodukce fixního kapitálu, typickou pro průmysl, zvláště v podmínkách, kdy v něm není dosaženo panství kapitalistické strojové výroby. Cyklické krize se projevují v materiální výrobě v málo rozvinuté formě, takže na slabou krizi zemědělství často ani „nestačí“ reagovat poklesem výroby. Hlavním symptomem krize je proto v zemědělství pohyb cen a peněžních důchodů rolnictva.

Působení zákona krizí v zemědělství se dále projevuje v tom, že v zemědělství vzniká zvláštní forma krizí z nadvýroby — speciální (vleklé) agrární krize, které se „nevěštnávají“ do střídání fází cyklu. Agrární krize, které jsou kapitalistickými krizemi, nepředstavují jenom výbuch obecných rozporů kapitalistické reprodukce, nýbrž i specifických rozporů kapitalistického zemědělství. Jsou vleklé, neomezují se na fázi krize, ale pokračují i v ostatních fázích cyklu. Mohou trvat i několik cyklů. Agrární krize tedy nejsou ani cyklické, ani periodické. Projevují se především v dlouho-

trvajícím poklesu cen a teprve mnohem později a slaběji v dynamice výroby.

Rozdíl mezi dvěma formami nadvýroby v zemědělství se projevuje i v cestách jejich překonání. Hlavním východiskem z cyklické nadvýroby zemědělských produktů je překonání krize v průmyslu. Při překonání agrární krize mají však hlavní význam procesy probíhající v samotném zemědělství (snížení renty apod.). Překonání agrární krize (stejně jako její vznik) neprobíhá ovšem izolovaně od celkového vývoje ekonomického cyklu a časově se shoduje s fázemi oživení a rozmachu.

Zákonností rozvoje kapitalismu je narůstání intenzity krizí a stupňování jejich ničivé síly. Autor upozorňuje na faktory, které vedou k prohlubování krizí. K zájímavému závěru dospívá při sledování růstu organického složení kapitálu. Růst organického složení je provázen zvyšováním podílu výrobních prostředků (zvláště prvků fixního kapitálu) a poklesem podílu spotřebních předmětů na společenském produktu. Výroba spotřebních předmětů se může za krize značně snížit, ale toto snížení má určité (přitom velmi elastické) hranice. Výroba prvků fixního kapitálu může klesnout daleko víc a teoreticky není vyloučena ani možnost úplného zastavení procesu rozšiřování výrobních kapacit během krize. „Z toho vyplývá důležitá tendence: čím větší část společenského produktu tvoří prvky fixního kapitálu nebo suroviny a polotovary, určené k jejich výrobě..., tím hlouběji se může snížit výroba, když krize paralyzuje proces rozšíření a obnovy fixního kapitálu“ (I, str. 208).

Cyklické krize jsou důležitým činitelem zbídačování pracujících a zosťovávání třídního boje. Krize působí na životní úroveň proletariátu různými cestami, z nichž hlavní význam má nezaměstnanost. Nezaměstnanost zachvacuje bezprostředně část proletariátu, ale její vliv se proje-

vuje v zhoršení postavení celé dělnické třídy (nezajištěnost existence, pokles reálných mezd apod.). Autor se zabývá bojem proletariátu proti snižování mezd a ukazuje, že proti poklesu mezd v období krize stojí opačná tendence ve fázích oživení a rozmachu. Přitom dospívá k závěru, že za krize klesá mzda vždy pod hodnotu pracovní síly, zatím co během oživení a rozmachu se zřídka zvyšuje nad hodnotu pracovní síly. „V průměru za cyklus zaostává mzda většiny pracujících za hodnotou jejich pracovní síly“ (I, str. 228).

Autor tedy připouští možnost trvalého nesouladu mezi hodnotou a cenou pracovní síly. Připomínáme, že tato otázka je dosud předmětem diskusí mezi marxistickými ekonomy. Domníváme se však, že autorovy argumenty nepostačují v tomto případě k potvrzení jeho závěru. L. Mendelson sleduje vliv nezaměstnanosti na vývoj mzdy, ale nezkoumá její vliv na určení hodnoty pracovní síly. Jestliže však nabídka pracovní síly trvale převyšuje poptávku po pracovní síle, musí tento faktor nakonec podstatně ovlivňovat samu velikost hodnoty pracovní síly. Marx při zkoumání vlivu střídání fází ekonomického cyklu na vztah mezi hodnotou pracovní síly a mzdou dospívá k závěru, že hodnota pracovní síly — stejně jako hodnota jiných zboží — je základem, kolem něhož kolísá cena. Pracovní sílu nelze posuzovat na jedné straně jako zboží „a na druhé straně ji stavět mimo zákony, kterými jsou regulovány ceny zboží“.²

Čtenáře recenzované publikace jistě zaujme ještě řada dalších otázek — např. analýza dialektické jednoty základního rozporu kapitalismu a jeho konkrétních forem, v níž autor zdůrazňuje vzájemnou spojitost a podmíněnost všech rozporů kapitalistického reprodukčního procesu: určování relativních hranic jednotlivých fází cyklu; rozbor forem rozvíjení krize;

² K. Marx a B. Engels, *Vybrané spisy I*, SNPL 1954, 458.

problém mezikrizí; kritika nemarxistických teorií krizí; postřehy o průběhu technického převratu v zemědělství; rozbor příčin vleklých agrárních krizí a jejich vlivu na ekonomický cyklus — jimiž se L. Mendelson v teoretické části zabývá. Hospodářské krize z nadvýroby jsou nesporně nejsložitějším jevem kapitalistického způsobu výroby, neboť se v nich střetávají prakticky všechny podstatné stránky kapitalistické ekonomiky. Hodnotíme-li z tohoto hlediska Mendelsonovo dílo, musíme vyzdvihnout, že podává skutečně mnohostranný obraz teorie krizí a neopomíjí žádnou podstatnější stránku této problematiky. Cenné přínosy k některým otázkám teorie krizí, stejně jako přesvědčivost autorova výkladu, jsou jistě do značné míry podmíněny hlubokým a všestranným zpracováním dějin krizí 19. století, obsaženým v dalších oddílech.

Nespornou předností autorovy metody výkladu je důsledný logicko-historický přístup. L. Mendelson vysvětluje jednotlivé zákonitosti nejdříve v čisté podobě, při čemž abstrahuje od procesů, jež je komplikují. Teprve potom přistupuje k objasnění těchto zákonitostí v celé jejich složitosti a historickém vývoji. Jedním z příkladů je rozbor hlavních příčin krize, po nichž následuje objasnění konkrétního procesu dozrávání krize a posléze nástin historického vzniku podmínek pro krize z nadvýroby.

Ve srovnání s prvním vydáním změnil L. Mendelson také strukturu historické části a rozčlenil dějiny krizí na dvě části — ekonomické krize a cykly předmonopolního kapitalismu a krize a cykly období přechodu od předmonopolního kapitalismu k imperialismu.

Rozbor krizí a cyklů předmonopolního kapitalismu zahajuje kapitola věnovaná předhistorii cyklických krizí (1785—1820), t. j. dílčím krizím, které zasáhly bavlnářský průmysl Anglie v letech 1788, 1793,

1797, 1810, 1815 a 1819. Další kapitoly pojednávají o cyklických krizích z všeobecné nadvýroby v letech 1825, 1837, 1847, 1857 a 1866. Autor v nich ukazuje na bohatém statistickém materiálu, jaká byla materiální základna jednotlivých cyklů v různých zemích (úloha jednotlivých odvětví první a druhé skupiny), jakou úlohu hrál rozvoj světového trhu, úvěrová expanze a burzovní spekulace, jak probíhalo střídání fází v jednotlivých zemích a jak se rozvíjely jednotlivé krize. Velkou pozornost věnuje postupnému formování světových krizí a cyklů, nerovnoměrnému vývoji jednotlivých kapitalistických zemí a úloze, kterou měly různé kapitalistické země ve střídání fází světových cyklů. Závěr jednotlivých historických kapitol tvoří teoretické vývody, v nichž se uvádějí hlavní obecné a specifické znaky dané krize a kritizuje buržoazní historiografii krizí.

V buržoazní historiografii krizí je rozšířena teorie, podle níž příčinou většiny krizí minulého století bylo narušení úvěrově peněžních vztahů. Tato nevědecká koncepce se zvláště odvolává na průběh krize z roku 1866, která přinesla první „černý pátek“. Krize v roce 1866 měla některé zvláštnosti vyvolané hlavně následky občanské války v USA. Přesto byla normální cyklickou průmyslovou krizí z nadvýroby a panika na peněžním trhu v Anglii byla jenom jedním z jejích příznaků. V Anglii klesla např. tavba železa, stavba železnic a vývoz stejně jako v předešlé krizi a silný pokles zaznamenala i některá důležitá průmyslová odvětví USA. Nesprávný přístup k hodnocení této krize se projevuje také u F. Oelssnera, který se domnívá, že krize v roce 1866 měla výjimečné postavení. „Nebyla to vlastně průmyslová krize, ani pravá obchodní krize, nýbrž převážně úvěrová krize.“³ F. Oelssner považuje za poslední klasickou krizi „průmyslového kapitalismu svobodné konkurence“ krizi z roku 1873. L.

³ F. Oelssner, *Hospodářské krize I*, Praha 1951, 233.

Mendelson naproti tomu přesvědčivě dokazuje, že důležitým mezníkem v dějinách krizí 19. století byla krize z roku 1866, která byla poslední krizí, v níž se ještě neprojevil vliv monopolů.

L. Mendelson zařadil do historické části novou kapitolu *Hlavní črty agrární krize poslední čtvrtiny 19. století*, což mu umožnilo osvětlit dějiny krizí tohoto období v nejširším měřítku.

Krize poslední čtvrtiny 19. století byly velmi důležitým faktorem přechodu k imperialismu. Urychlily a zesílily všechny procesy vedoucí k panství monopolů (koncentraci a centralizaci kapitálu, zabírání kolonií a pod.). Průběh posledních krizí minulého století byl už v mnohém poznamenán vlivem monopolů — zvláště v USA a Německu, kde monopoly v devadesátých letech určováním vysokých monopolních cen ztížily přechod od krize a deprese k vzestupným fázím cyklu.

L. Mendelson organicky spojuje výklad jednotlivých problémů teorie a dějin krizí s kritikou nemarxistických názorů. Podrobně rozvádí hlavní zvláštnosti jednotlivých krizí a cyklů, ukazuje, čím byly podmíněny, a vysvětluje, jaký je jejich vztah k obecným zákonitostem. Buržoazní teorie krizí zkreslují právě tuto jednotu obecného a zvláštního, která se projevuje prakticky v každé krizi, a zveličují úlohu zvláštních, konkrétně historických faktorů. Zvláště je třeba vyzdvihnout autorovu kritiku buržoazní historiografie krizí. V marxistické literatuře zatím chyběla podrobnější kritika falešných koncepcí buržoazních historiografů (Tugan-Baranovskij, M. Bouniatian, M. Wirth, J. Les-cure, P. Vialles a jiní). Recenzovaná publikace vyplňuje i tuto mezeru.

Nové vydání Mendelsonovy práce získalo i tím, že je doplněno základními statistickými ukazateli ekonomického rozvoje Anglie, USA, Francie, Německa a Ruska v letech 1800—1900, které jsou obsaženy ve zvláštním oddílu druhého svazku. V. Koltypin vyzdvihuje, že v takto systematické formě jsou tyto materiály uvěřeny po prvé ve světové ekonomické literatuře.⁴

L. Mendelson je u nás znám jako autor statí, které významně přispěly k osvětlení některých nových jevů v cyklickém vývoji současného kapitalismu — zvláště vztahu mezi světovými válkami a ekonomickými cykly a krizemi. Proto s velkým zájmem očekáváme další svazek jeho práce, který má být věnován zvláště krizí a cyklů epochy imperialismu.

Závěrem chceme připomenout, že naše ekonomická literatura je velmi chudobná, pokud jde o práce zabývající se problematikou krizí.⁵ Nemůžeme se uspokojit ani s dosavadním stavem v překladech publikací předních marxistických ekonomů (především sovětských), které jsou věnovány aktuálním problémům imperialismu. Nejde jenom o to, že těchto překladů je poměrně málo, ale také jejich výběr je často náhodilý. Potřeby zlepšování výuky politické ekonomie v systému stranického školení a na vysokých školách dnes naléhavě vyžadují, aby se naše vydavatelská a překladatelská činnost v tomto směru dále zlepšovala. Domníváme se, že cenným příspěvkem by byl překlad aspoň teoretické části recenzované publikace L. Mendelsona.

Jan Iša

⁴ Viz V. Koltypin, *Kapitalizm poroždajet krizisy*, *Kommunist* 14, 1960, 124.

⁵ Nehledíme-li na některé vysokoškolské učební pomůcky menšího rozsahu, jedinou původní práci o krizích je v posledních letech publikace P. Rapoše *Hospodárske krizy a ich príznaky*.

OBHAJOBY KANDIDÁTSKÝCH DIZERTAČNÝCH PRÁČ

Na Vysokej škole ekonomickej sa v septembri 1960 konala obhajoba kandidátskej dizertačnej práce inž. Jána Zervana, pracovníka odboru financií a rozpočtu SNR v Bratislave. Dizertant obhajoval prácu na tému *Chozrasčot pri výstavbe socializmu*. Obhajoba sa konala pred vedeckou komisiou pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác na VŠE. Oponenti práce boli: prof. inž. Jozef Rosa a inž. Ján Longauer.

Dizertant vo svojej práci tvorivo rozpracoval, hlavnú problematiku chozrasčotu; uplatnil v nej praktické poznatky a skúsenosti z výroby, ako aj z riadiacich orgánov finančnej a úverovej sústavy.

Práca sa člení na sedem kapitol.

V prvej kapitole sa hovorí o základných zásadách hospodárenia za socializmu a charakterizuje sa ekonomická podstata chozrasčotu.

Druhá kapitola rozoberá nové zásady riadenia vo vzťahu k chozrasčotu. Dizertant tu formuluje návrhy na zlepšenie niektorých prvkov riadenia v novej sústave financovania na základe skúseností z praxe, ako napríklad návrh na čiastočnú zmenu v spôsobe pevných odvodov zisku.

V ďalšej kapitole sa chozrasčot skúma v celej mnohostrannej zložitosti finančných, úverových a dodávateľsko-odberateľských vzťahov.

Nasledujúce dve kapitoly obaja oponenti posudzujú ako najlepšie spracované vôbec. Vo štvrtej kapitole autor píše o základných fondoch a o režime hospodárnosti. Sú tu aj cenné návrhy pre prax, ako napr. návrh na odpisovanie z reprodukčnej hodnoty a nie z obstarávacej. Dizertant však upozorňuje na mnohé ťažkosti spojené s uplatnením tejto metódy v praxi. Ďalej

sa tu zaoberá otázkami ekonomickej efektívnosti investičnej výstavby, ukazuje možnosti lepšie využiť súčasnú sústavu riadenia, plánovania, financovania, cenovej tvorby a technického rozvoja.

Podnetne a tvorivo je rozpracovaná piata kapitola, venovaná problematike obrátových fondov a režimu hospodárnosti a najmä časť o zrýchľovaní obratu obežných prostriedkov. Dizertant tu upozorňuje na význam absolútnej sumy obežných prostriedkov, uvoľnených zrýchlením obratu obežných prostriedkov. Kritizuje tu nesprávne tendencie niektorých podnikov. Taktiež kriticky rozoberá vzťah objemu obežných prostriedkov vo sfére obehu k objemu prostriedkov vo sfére výroby za socializmu v porovnaní s kapitalizmom. Vyvracia nepodloženú tézu o tom, že v socializme väčšiu časť obežných prostriedkov pohlcuje sféra výroby a len malú časť sféra obehu. Odkrýva tu konkrétne cesty zrýchľovania obratu obežných prostriedkov na základe dôkladnej analýzy plnenia noriem spotreby.

V šiestej kapitole autor rieši vzťah podnikového a vnútropodnikového chozrasčotu a možnosti ďalšieho prehĺbovania vnútropodnikového chozrasčotu. Snaží sa ucelene podať problémy vnútropodnikového chozrasčotu v nových podmienkach. Správne oceňuje význam technicko-hospodárskych ukazovateľov pre uplatnenie vnútropodnikového chozrasčotu.

Siedma kapitola je zameraná na zvláštnosti chozrasčotu v niektorých odvetviach hospodárstva. Autor si tu všíma osobitosti ekonomiky a organizácie jednotlivých odvetví. V stavebnej výrobe venuje pozornosť výrobným kalkuláciám, najmä spôsobu ich zostavovania.

Práca J. Zervana vyšla aj knižne v SVPL v Bratislave roku 1960.

Záverom možno povedať, že s. Zervan svojou tvoriou a originálnou prácou prispel k zovšeobecneniu skúseností s uplatňovaním chozrasčotu v ČSSR v nových podmienkach, a opierajúc sa o práce klasikov, bohatý faktografický materiál a jeho analýzu, podal celý rad návrhov pre obohatenie teórie i praxe chozrasčotu. Vedecká komisia sa jednohlasne uzniesla udeliť mu hodnosť kandidáta ekonomických vied.

★

Inž. Gustáv Thomas obhajoval dizertačnú prácu na tému *Úver v národnom hospodárstve*. Obhajoba sa konala pred vedeckou komisiou pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác VŠE v Bratislave.

Oponenti boli: prof. inž. dr. Ján Janáček a inž. Ján Zervan.

Úvodom treba konštatovať, že dizertant publikoval veľké množstvo prác z odboru úverovania. Obhajovaná práca vyšla aj knižne.

Obhajovaná práca svojím obsahom dáva odpoveď na všetky základné otázky okolo úveru v národnom hospodárstve a v jeho jednotlivých odvetviach. Podáva dobrý prehľad o teoretických a praktických otázkach úverovania. Práca je vhodne doplnená príkladmi z praxe, štatistickými údajmi, tabuľkami a grafmi. Dizertačná práca sa delí na 7 kapitol.

V prvej kapitole dizertant rozoberá ekonomickú podstatu úveru a zdôvodňuje jeho nutnosť. Uvádza, že základom úverového systému za socializmu je bankový úver. Bankový úver za socializmu má pozitívny vplyv na proces výroby a obehu. Prichádza k záveru, že nutnosť úveru u nás je všeobecne podmienená existenciou tovarovej výroby a zákonom hodnoty.

V druhej kapitole rozoberá funkcie a úlohu úveru v národnom hospodárstve

ČSSR. Funkcie úveru charakterizuje ako prejav podstaty úveru. Dôvodí, že úver v národnom hospodárstve má dve funkcie: návratné znovurozdeľovanie určitej časti peňažných prostriedkov a kontrolnú funkciu. Zvlášť podčiarkuje ekonomickú účinnosť úveru. Uvádza tu tiež námety, ako zvýšiť ekonomickú účinnosť úveru.

V tretej kapitole dizertant rozvádza zásady socialistického úveru a ich uplatňovanie. Vychádza z toho, že zásady úveru nie sú dané, ale naopak, že sú odvodené z reálnej potreby hospodárstva a spoločenského vývoja. Pozornosť venuje týmto zásadám: plánovitosti, účelnosti, priamosti úveru, termínovanosti a návratnosti úveru a nakoniec zásade zabezpečenia úveru.

Štvrtá kapitola je venovaná otázke plánovania úveru. Svoje úvahy založil na aktívnej úlohe financií a úveru v procese výroby a obehu, ako aj pri plánovaní výroby a obehu. Skúma vzťah úverového a pokladničného plánu. Rozoberá obsah a formu súhrnného úverového plánu a úverových plánov jednotlivých peňažných ústavov.

V piatej kapitole rozoberá metodiku a techniku úverovania v hlavných odvetviach výroby; v priemysle, stavebníctve a v doprave. Vyslovuje názor, že úver na pohľadávky treba nahradiť účelovými úvermi. V ďalších častiach rozoberá úver v poľnohospodárstve, stavebníctve a doprave, kritizuje nedostatky a navrhuje rôzne opatrenia na ich zlepšenie.

V ďalšej kapitole rozoberá metodiku a techniku úverovania v odvetviach obehu; v obchode a vo výkupe. Uvádza, že hlavnou a v podstate jedinou formou úverovania obchodu u nás je úverovanie podľa obratu. Tento systém hodnotí ako jeden z najúčinnějších systémov.

V siedmej kapitole rozoberá opatrenia banky pri kontrole výroby a obehu. Dôvodí, že východiskom pre akékoľvek opatrenia banky sú čiastkové a komplexné rozbory hospodárskej činnosti podnikov, vykonávané bankou. Opatrenia sú dvoja-

kého charakteru. Ide o úverovú pomoc, úrokové úľavy, úverové a iné sankcie.

Záverom možno povedať, že cieľ, ktorý si dizertant vytýčil, rozobrať teoretické problémy a prax úveru v národnom hospodárstve ČSSR, a tým zovšeobecniť doterajšie naše niekoľkoročné skúsenosti, poukázať na nedostatky a možné smery

ich riešenia, splnil zodpovedne a veľmi dobre.

Oponenti hodnotili kandidátsku prácu s. Thomasa veľmi kladne. Na neverejnom zasadnutí komisia pre udeľovanie vedeckých hodností sa jednomyselne uzniesla udeliť G. Thomasovi hodnosť kandidáta ekonomických vied.

Jozef Mešťánek

★

Na zasadnutí vedeckej komisie pre obhajoby kandidátskych prác pri Fakulte politickej ekonómie Vysokiej školy ekonomickej v Bratislave sa konala dňa 25. novembra 1960 obhajoba kandidátskej dizertačnej práce. inž. Ladislava Unčovského na tému *Zúčtovacie vzťahy v oblasti investičnej výstavby*. Školiteľom uchádzača bol prof. inž. Jozef Rosa, vedúci Katedry financií a úveru Vysokiej školy ekonomickej v Bratislave. Oponentmi boli: prof. inž. Jozef Horný, vedúci Katedry ekonomiky, organizácie a plánovania Stavebnej fakulty SVŠT, inž. Ján Longauer, námestník povereníka SNR pre výstavbu, a dr. inž. Bohumil Pour, pracovník národného podniku Orgrez.

Kandidátska dizertačná práca spracováva veľmi dôležitú ekonomickú otázku. Jej aktuálnosť je daná najmä v súvislosti so zavádzaním etapovej sústavy.

Dizertačná práca sa rozdeľuje na jedenásť kapitol. V prvej kapitole sa dizertant zaoberá vymedzením základných pojmov a podstaty zúčtovacích vzťahov. Druhá kapitola je zameraná na rozbor pôsobenia zúčtovacích vzťahov v oblasti investičnej výstavby. Dizertant pri definícii vychádza z úlohy jednotlivých činiteľov v procese investičnej výstavby. Všíma si úlohu dodávateľov. Rozoznáva primárnych dodávateľov, ktorých výrobky vytvárajú investíciami uskutočňované základné fondy, a sekundárnych dodávateľov, ktorých výrobky používajú primárni dodávatelia ako predmety práce.

Proces reprodukcie základných fondov vytvára osobitnú oblasť vzťahov. Zahrňuje čo do šírky výrobné odvetvia, ktoré sú dodávateľmi základných fondov, a investorov. Táto oblasť sa označuje ako oblasť investičnej výstavby; je charakterizovaná viacerými ekonomickými a technickými osobitosťami, z ktorých najdôležitejšia je dĺžka cyklu reprodukcie základných fondov. Jeden z najdôležitejších dôsledkov dlhodobosti je viazanosť investičných prostriedkov až do uvedenia nových základných fondov do prevádzky.

Potrebu obežných prostriedkov ovplyvňuje aj spôsob fakturácie. Preto sa v oblasti investičnej výstavby používa ako hlavná forma realizácie čiastková realizácia, spojená s fakturáciou častí investičných celkov. Čiastková realizácia neznamená vždy dokončenie technicky ucelených častí základných fondov. Je úlohou zúčtovacích vzťahov vytvoriť aktívnu súvislosť medzi čiastkovou realizáciou a dokončovaním investícií.

Podľa voľby fakturačnej jednotky možno v investičnej výstavbe rozoznávať štyri sústavy zúčtovania:

1. časové zúčtovanie, pri ktorom sa zúčtovávajú objemy prác vykonaných za určité obdobie;

2. čiastkové zúčtovanie, pri ktorom sa zúčtovávajú časti kapacitných jednotiek (objektu, technologického súboru a pod.), pričom však voľba jednotiek nezabezpečuje dodržanie technologického postupu a odovzdanie do prevádzky. Obidve tieto

sústavy tvoria tzv. netechnologické, pasívne sústavy, nasledujúce dve tvoria zas technologické, aktívne sústavy;

3. etapové zúčtovanie, pri ktorom sa kapacitné jednotky delia na ucelené časti v súhlase s technologickým postupom zabezpečujúcim rýchle dokončenie stavby;

4. objektové zúčtovanie, pri ktorom kapacitné jednotky sú zároveň aj fakturačnými jednotkami.

Najväčšie skúsenosti s aktívnym využívaním zúčtovacích vzťahov sú zatiaľ v stavebnej výrobe. Ukázalo sa, že na báze používania určitého spôsobu zúčtovania sa vytvára celá sústava riadenia, plánovania a financovania podnikov.

Najstaršou sústavou zúčtovania v stavebníctve je časová sústava. Táto sústava však nevytvára stimuly pôsobiace na dodržiavanie lehôt výstavby a znižovanie škodlivej rozostavanosti, naopak, priamo podporuje rast rozostavanej výstavby. Pre uvedené nedostatky sa už dlhší čas javí snaha zdokonaľiť túto sústavu. Metódy zlepšenia zúčtovania delí dizertant na metódy zavádzané za účelom zjednodušenia zúčtovania predlžovaním zúčtovacieho obdobia a vytváraním priemerých fakturačných ukazovateľov a na metódy zamerané na zvýšenie aktívneho pôsobenia zúčtovania vytváraním užšej súvislosti medzi zúčtovacími a úverovými vzťahmi a vytváraním združených ukazovateľov, nadväzujúcich na technológiu a organizáciu výstavby.

Dokonalejšou sústavou zúčtovania, riadenia, plánovania a financovania je etapová sústava. Charakteristickým znakom etapovej sústavy sú technologické etapy, ktoré predstavujú súhrny prác vytvárané v súlade s technologickým postupom tak, aby zabezpečovali rýchle uvedenie základných fondov do užívania. Vzhľadom na realizačnú funkciu etáp však sa musí brať do úvahy aj časové trvanie prác na etape. Preto sa technologické etapy môžu deliť na objemy prác, ktoré trvajú asi 3 mesiace. Takto vymedzené etapy sú tzv. fakturačné etapy.

Zúčtovacie vzťahy môžu v rámci etapovej sústavy pôsobiť aktívne iba vtedy, ak sú zabezpečené príslušné predpoklady. Ide tu jednak o predbežné predpoklady, ako je príprava výroby podľa etáp, plánovanie s ohľadom na etapy, úverovanie a i., jednak o následnú kontrolu a evidenciu etáp.

V rámci predvýrobnej prípravy najdôležitejšiu úlohu majú výrobné kalkulácie s vybudovaním rozpisu hodnôt výrobnej kalkulácie a určovania limitov spotreby na základe etáp.

V oblasti plánovania prínosom etapovej sústavy je predovšetkým vytvorenie ukazovateľa základnej výroby v dokončených etapách. Ak sa tento ukazovateľ používa globálne, ide o etapovú sústavu s používaním globálnej hodnoty etáp, ak sa používajú jednotlivé konkrétne etapy, ide o sústavu s používaním menovitých etáp.

Veľmi dôležitou otázkou vybudovania etapovej sústavy je evidencia etáp, ktorá je potrebná vzhľadom na veľký rast nedokončenej výroby. Najdôležitejším nástrojom zvyšujúcim stimulačný účinok etáp je úverovanie dokončených etáp. V oblasti osobnej zainteresovanosti túto úlohu majú prémie podľa etáp.

Vážnym problémom vybudovania etapovej sústavy je nemožnosť úplne upustiť od používania časových období pri plánovaní a riadení investičnej výstavby. Ako prvoradá vystupuje otázka spôsobu odvádzania zisku. Podľa názoru dizertanta vhodným riešením by bolo považovať odvody zisku aj z etáp len za preddavkové odvody a konečné vyúčtovanie by sa malo robiť až po dokončení objektu. S tým by však mal byť spojený aj preddavkový charakter platenia za etapy.

Teoreticky najdokonalejšou sústavou zúčtovania je objektová sústava, ktorá by v najväčšej miere zabezpečila dokončovanie objektov. Vážnou nevýhodou je rast potreby prostriedkov na krytie nedokončenej výroby. Okrem toho s objektmi nemožno vystačiť ani v oblasti prípravy výroby, zásobovania a plánovania.

V ďalšej časti práce si dizertant všima otázky zúčtovacích vzťahov pri dodávkach technologického zariadenia. Cieľom úsilia zvyšovania aktívnej úlohy zúčtovania v tejto oblasti musí byť zabezpečenie odovzdávania celého technologického zariadenia po ucelených častiach, v súhlase so záväzným postupom výroby a montáže. Nevyhnutným predpokladom pre to je vypracovanie zodpovedajúcej klasifikačnej sústavy a cenovej sústavy technologického zariadenia. Doteraz v strojárstve používaná tzv. etapová fakturácia nezodpovedá uvedeným kritériám, lebo sa viaže iba na dokončovanie jednotlivých strojov a nie celého technologického zariadenia. Preto ide o čiastkové zúčtovanie.

V porovnaní so stavebníctvom je v strojárstve podstatne ťažšie vymedziť technologické etapy a určiť postup fakturácie. Zato však jednoduchšie je vybudovať ostatné prvky etapovej sústavy.

V ďalšej časti sa dizertant zaoberá otázkou zúčtovania montážnych prác. Tvrdí, že najvhodnejšia je metóda jedinej dodávky technologického zariadenia, spolu s montážou.

V posledných kapitolách dizertant hodnotí nové sústavy z hľadiska prínosu pre národné hospodárstvo a zaoberá sa problémami ich zavádzania.

Oponenti prácu kladne hodnotili a odporúčali udeliť L. Unčovskému hodnosť kandidáta ekonomických vied.

V diskusii, ktorá nasledovala po prednesení oponentských posudkov, dizertant odpovedal na otázky oponentov, členov komisie a prítomných hostí.

Vedecká komisia pri Fakulte politickej ekonómie VŠE na neverejnom zasadnutí a pri tajnom hlasovaní sa jednomyselne uzniesla navrhnúť Vedeckej rade VŠE, aby L. Unčovskému udelila hodnosť kandidáta ekonomických vied. -lý-

Autori článkov tohto čísla

Pavol Rapoš, inž., C. Sc., docent Katedry politickej ekonómie Vysoké školy ekonomickej v Bratislave ● Viktor Pavlenda, inž., doc., C. Sc., rektor Vysoké školy ekonomickej v Bratislave ● Štefan Fišera, dr., profesor Katedry ekonomiky poľnohospodárstva Vysoké školy ekonomickej v Bratislave ● Ivan Okáli, pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave ● Vlastislav Bauch, inž. C. Sc., vedecký pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave ● Emil Tkadleček, inž., pracovník Katedry politickej ekonómie Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave ● Oto Roth, doc., pracovník Katedry politickej ekonómie Vysoké školy ekonomickej v Prahe

---

4. číslo Ekonomického časopisu vyjde v júli 1961 s týmto obsahom:

State

Faltus Jozef, KSČ a riešenie otázok hospodárskeho vývoja v období 1918–1938 ● Heretik Štefan, Na okraj krízy súčasnej buržoáznej teórie „hodnoty“ ● Bauch Vlastislav, Niektoré ekonomické problémy V. celoštátneho sjazdu JRD ● Sedlák Mikuláš, Rezervy zmenšovania riadiaceho aparátu v priemysle ● Blahušíak Juraj, Doterajší stav a perspektívne problémy nášho osídlenia

Diskusia

Hutník Félix, Polemicky o tvorbe čistého dôchodku a o akumulácii v JRD ● Figura Ivan, K otázke ekonomického charakteru zahraničnej „pomoci“ USA

Zo zahraničnej vedy

Varga É., Marxistická teória kríz a skúmanie konjunktúry

Recenzie, zprávy

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník IX, 1961, číslo 3. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor Andrej Lantay, výkonná redaktorka Zdena Sláviková, tajomníci redakčnej rady: Pavol Hoffmann, Jozef Daňo. Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Bratislava. Výmer PIO č. 7293/50-III/2 - K-03*11087. Celoročné predplatné Kčs 30,-. Rozširuje PNS, objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ